İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARİHİ YARIMADA İÇERİSİNDE BULUNAN HANLAR BÖLGESİ'NİN KENTSEL TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Peyzaj Mimarı Melek AKÇA

Anabilim Dalı : DİSİPLİNLER ARASI

Programı : KENTSEL TASARIM

KASIM 2008

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARİHİ YARIMADA İÇERİSİNDE BULUNAN HANLAR BÖLGESİ'NİN KENTSEL TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Peyzaj Mimarı Melek AKÇA
(519051009)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 15 Eylül 2008
Tezin Savunulduğu Tarih : 17 Kasım 2008

Tez Danışmanı : Prof.Dr. İsmet KILINÇASLAN
Diğer Jüri Üyeleri: Prof.Dr. Orhan HACIHASANOĞLU (İTÜ)
Prof.Dr. Ahmet Cengiz YILDIZCI (İTÜ)

KASIM 2008

ÖNSÖZ

‘Tarihi Yarımada İçerisinde Bulunan Hanlar Bölgesi’nin Kentsel Tasarım İlkeleri Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışmam sırasında benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. İsmet Kılınçaslan ve değerli jüri üyeleri Sayın Prof. Dr. Orhan Hacıhasanoğlu ve Sayın Prof. Dr. Ahmet Cengiz Yıldızcı’ya yardımlarından ötürü teşekkür ederim. Tez çalışması sırasında bana verdikleri destek ve katkıları için aileme, arkadaşlarıma ve benden manevi desteğini esirgemeyen Süleyman Bodur’a teşekkürlerimi sunarım.

Kasım, 2008 Melek Akça

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ vi
ÖZET x
SUMMARY xii

1. GİRİŞ 1

2. KENTSEL MEKAN KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ 3
2.1. Kentsel Mekanın Tanımı ve Özellikleri 3
2.2. Kentsel Mekan Elemanları 9
2.2.1. Meydan 10
2.2.2. Cadde/Sokak 13
2.3. Kentsel Mekanda Aidiyet 16

3. KENTSEL TASARIM İLKELERİ 17
3.1. Kentsel Tasarım İlkelerinin Tanımı 17
3.2. Kentsel Tasarım İlkelerinin Öğeleri 18
3.2.1. Karakter 18
3.2.2. Süreklilik ve çevreleme 20
3.3.3. Kamusal alan kalitesi 22
3.3.4. Hareket kolaylığı 24
3.3.5. Okunabilirlik 26
3.3.6. Çeşitlilik 28
3.3. Kentsel Tasarım İlkelerinin Önemi 28

4. TARİHİ YARIMADA İÇERİSİNDE BULUNAN HANLAR BÖLGESİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ 33
4.1. Hanlar Bölgesi'nin Konumu 33
4.2. Hanlar Bölgesi'nin Tarihsel Gelişimi 35
4.2.1. Bizans İmparatorluğu döneminde Hanlar Bölgesi 40
4.2.2. Fetihten günümüze Hanlar Bölgesi'nin gelişimi **43**

5. İSTANBUL HAN MİMARİSİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ 53
5.1. İstanbul Han Mimarisi 53
5.2. Han Mimarisinin Tarihsel Gelişimi 54

5.2.1. 15. yüzyıl İstanbul han mimarisi 54
5.2.2. 16. yüzyıl İstanbul han mimarisi 55
5.2.3. 17. yüzyıl İstanbul han mimarisi 57
5.2.4. 18. yüzyıl İstanbul han mimarisi 58
5.2.5. 19. yüzyıl han mimarisinin gelişimi ve batılılaşma süreci 62

6. HANLAR BÖLGESİ'NİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU 66
6.1. Hanlar Bölgesi Analiz Çalışmaları 66
6.2. Hanlar Bölgesi Fonksiyon Planlaması ve Desantralizasyon Kararları 67

7. HANLAR BÖLGESİ'NİN KENTSEL TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ 70
7.1. Hanlar Bölgesi'nin 'Karakter' Açısından İncelenmesi 72
7.1.1. Doğal özellikler 72
7.1.2. Mimari özellikler 75
7.1.3. Silüet 77
7.2. Hanlar Bölgesinin 'Süreklilik ve Kapalılık' Açısından İncelenmesi 80
7.2.1. Kapalılık sağlayan 'avlu yapısı' 80
7.2.2. Süreklilik sağlayan 'cepheler' 92
7.2.3. Geçişleri sağlayan 'kapılar' 100
7.3. Hanlar Bölgesinin 'Kamusal Alan Kalitesi' Açısından İncelenmesi 104
7.3.1. Malzemeler ve yüzey 104
7.3.2. Kent mobilyaları 106
7.4. Hanlar Bölgesinin 'Hareket Kolaylığı' Açısından İncelenmesi 109
7.2.1. Erişilebilirlik 109
7.5. Hanlar Bölgesinin 'Okunabilirlik' Açısından İncelenmesi 113
7.2.1. İşaretler 113
7.6. Hanlar Bölgesinin 'Çeşitlilik' Açısından İncelenmesi 115

8. SONUÇLAR VE ÖNERİLER 117
8.1. Hanlar Bölgesi'nin 'Karakter' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler 117
8.2. Hanlar Bölgesi'nin 'Süreklilik ve Kapalılık' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler 118
8.3. Hanlar Bölgesi'nin 'Kamusal Alan Kalitesi' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler 119
8.4. Hanlar Bölgesi'nin 'Hareket Kolaylığı' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler 120
8.5. Hanlar Bölgesi'nin 'Okunabilirlik' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler 121
8.6. Hanlar Bölgesi'nin 'Çeşitlilik' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler 121

KAYNAKLAR **123**

ÖZGEÇMİŞ **127**

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 3.1 : Yerel karakterin önemli bir parçası olan peyzaj, İngiltere (DETR, 2000)..... 19

Şekil 3.2 : Docklands'taki geleneksel gelişmenin güçlü karakterini yansıtan modern binalar (DETR, 2000). 20

Şekil 3.3 : Sokağın genişliği ile orantılı olan bina ölçeği (DETR, 2000)..... 21

Şekil 3.4 : Şehir ve yaya odaklı başarılı bir kent meydanı örneği; Viktorya Meydanı-Birmingham 22

Şekil 3.5 : Fonksiyonel olduğu kadar dekoratif de olan aydınlatma örnekleri (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003)..... 23

Şekil 3.6 : Kamusal alanlarda kullanılan kaliteli malzeme örnekleri (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003)..... 24

Şekil 3.7 : Sheffield şehir merkezinde kullanılan döşeme örnekleri (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003)..... 25

Şekil 3.8 : İnsanların kolayca yorumlayacağı piktogram örnekleri (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003)..... 26

Şekil 3.9 : İşaret tasarımındaki uyum, kolay tanımlanmaya izin vermeli ve okunabilirliği desteklemelidir (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003)..... 27

Şekil 3.10 : Başarılı kentsel tasarım örnekleri (DETR, 2000). 29

Şekil 4.1 : Hanlar Bölgesi'nin Tarihi Yarımada içindeki konumu..... 33

Şekil 4.2 : Hanlar Bölgesi'nin mahalleleri ve mahalle sınırları 33

Şekil 4.3 : Hanlar Bölgesi'nde yer alan tescilli yapılar (BİMTAŞ, 2005-2007)... 34

Şekil 4.4 : 19.yüzyılda Galata'dan İstanbul Limanı'na bakış (BİMTAŞ, 2005-2007) 35

Şekil 4.5 : Âli Paşa Konağı (Sandalcı, 2000) 36

Şekil 4.6 : 19.yüzyılda Hanlar Bölgesi'nin genel görünümü (BİMTAŞ, 2005-2007) 37

Şekil 4.7 : Büyük Yeni Han (Sakaoğlu,1994) 38
Şekil 4.8 : 4. Vakıf Han (Yenal, 2000)..... 39
Şekil 4.9 : 15. yüzyılda kentin görünümü Giovanni Andrea Vavassore (Wienner, 1998). 41
Şekil 4.10 : 19.yüzyılda Haliç limanlarının görünümü (BİMTAŞ, 2005-2007) 43
Şekil 4.11 : Haliç Limanı 1557-1561 Melchior Lorichs (Yenal, 2000) 45
Şekil 4.12 : Kapalı Çarşı ve Nuru Osmaniye Camii (Yıldız Sarayı Fotoğraf Arşivi) 47
Şekil 4.13 : Bahçekapı'da bir 19.yy. hanı (BİMTAŞ, 2005-2007) 51
Şekil 5.1 : Elçihane (Ünver,1995) 55
Şekil 5.2 : Balkapanı Han (16.yy hanı) 56
Şekil 5.3 : Büyük Valide Han (Yıldız Sarayı Fotoğraf Arşivi) 58
Şekil 5.4 : Mısır Çarşısı'nın içeriden görünümü (Eski Eser Encümen Arşivi) 59
Şekil 5.5 : Mısır Çarşısı'nın dışarıdan görünümü (Eski Eser Encümen Arşivi) ... 60
Şekil 5.6 : Çuhacı Han ve Nur-u Osmaniye Camii (2007)..... 61
Şekil 5.7 : Büyük Yıldız Han, Sururi Mahallesi, 322 Ada 15 Parsel. 62
Şekil 5.8 : Büyük Ticaret Han, Dayahatun Mahallesi, 630 Ada 265 Parsel..... 63
Şekil 5.9 : IV. Vakıf Han, Hobyar Mahallesi, 969 Ada 14 Parsel. 65
Şekil 6.1 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi fonksiyon planlaması paftası (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 69
Şekil 7.1 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde yapılacak kentsel tasarım projeleri için öneri paftası..... 71
Şekil 7.2 : Tarihi Yarımada'yı gösteren harita (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 72
Şekil 7.3 : Tarihi Yarımada'nın topografyasını gösteren harita (Janin, 1950)..... 73
Şekil 7.4 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nin doğal özelliklerini gösteren pafta 74
Şekil 7.5 : Kilit Han (16.yy hanı malzeme örneği)..... 75
Şekil 7.6 : Büyük Çukur Han (17.yy hanı malzeme örneği) 75
Şekil 7.7 : Varakçı Han (18.yy hanı malzeme örneği) 75
Şekil 7.8 : Büyük Yeni Han (18.yy hanı malzeme örneği) 75
Şekil 7.9 : Mısır Çarşısı'nın panoramik görünümü (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 76
Şekil 7.10 : Kapalı Çarşı'nın kuşbakışı görünümü (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 76
Şekil 7.11 : Hanlar Bölgesi'nin eski silüeti (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 77
Şekil 7.12 : Hanlar Bölgesi'nin günümüzdeki silüeti (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 77

Şekil 7.13 : Hanlar Bölgesi'ni gösteren fotoğraflar (Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003) 78
Şekil 7.14 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi silüet paftası 79
Şekil 7.15 : Tek avlulu han şeması (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 80
Şekil 7.16 : İki avlulu han şeması (BİMTAŞ, 2005-2007) 81
Şekil 7.17 : Leblebici Han (16.yy tek avlulu han örneği) 82
Şekil 7.18 : Vezir Han (17.yy. iki avlulu han örneği) 82
Şekil 7.19 : Büyük Valide Han (17.yy. üç avlulu han örneği) 82
Şekil 7.20 : Astarcı Han (18.yy. Tek avlulu han örneği)..... 83
Şekil 7.21 : Zincirli Han (18.yy. hanı revak örneği) 83
Şekil 7.22 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde kapalılık sağlayan avlu yapısını gösteren pafta..... 84
Şekil 7.23 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'ndeki tek avlulu han örneği Kızıl Han 86
Şekil 7.24 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'ndeki iki avlulu han örneği Kürkçü Han 87
Şekil 7.25 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'ndeki üç avlulu han örneği Büyük Valide Han..... 88
Şekil 7.26 : Balkapanı Han tasarım öncesi (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 89
Şekil 7.27 : Balkapanı Han tasarım sonrası (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 89
Şekil 7.28 : Büyük Yeni Han tasarım öncesi (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 90
Şekil 7.29 : Büyük Yeni Han tasarım sonrası (BİMTAŞ, 2005-2007) 90
Şekil 7.30 : Kürkçü Han tasarım öncesi (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 91
Şekil 7.31 : Kürkçü Han tasarım sonrası (BİMTAŞ, 2005-2007)..... 91
Şekil 7.32 : Sümbüllü Han (18.yy hanı malzeme örneği) 92
Şekil 7.33 : Büyük Ticaret Han(19.yy hanı malzeme örneği)..... 92
Şekil 7.34 : Sepetçi Han (19.yy hanı malzeme örneği) 92
Şekil 7.35 : Küçük Çukur Han (16.yy hanı revak örneği)..... 93
Şekil 7.36 : Vezir Han (17.yy hanı süsleme örneği)..... 93
Şekil 7.37 : Çuhacı Han (18.yy hanı pencere örneği)..... 93
Şekil 7.38 : Leblebici Han (16.yy hanı cephe örneği)..... 94
Şekil 7.39 : Büyük Yeni Han (18.yy hanı cephe örneği) 94
Şekil 7.40 : Büyük Yıldız Han (19.yy hanı cephe örneği) 94
Şekil 7.41 : Balkapanı Han (16.yy hanı cephe örneği)..... 95

Şekil 7.42 : Vezir Han (17.yy hanı cephe örneği) 95
Şekil 7.43 : İmam Ali Han (18.yy hanı cephe örneği)..... 95
Şekil 7.44 : Yüksek Han (18.yy) cephe temizleme çalışması öncesi 96
Şekil 7.45 : Yüksek Han (18.yy) cephe temizleme çalışması sonrası 96
Şekil 7.46 : Büyük Valide Han (17.yy) tasarım öncesi (BİMTAŞ, 2005-2007) 97
Şekil 7.47 : Büyük Valide Han (17.yy) tasarım sonrası (BİMTAŞ, 2005-2007) 97
Şekil 7.48 : Sultanhamam Meydanı'nda bulunan mevcut köşe binalar 98
Şekil 7.49 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde bulunan Mahmutpaşa Yokuşu'nda sürekliliği sağlayan cepheler paftası 99
Şekil 7.50 : Çuhacı Han (18.yy hanı dış kapı örneği) 100
Şekil 7.51 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde geçişleri sağlayan kapılar paftası 101
Şekil 7.52 : Büyük Valide Han(16.yy hanı iç kapı örneği) 102
Şekil 7.53 : Büyük Yeni Han(18.yy hanı iç kapı örneği) 102
Şekil 7.54 : Çuhacı Han (18.yy) dış kapı temizleme çalışması öncesi..... 103
Şekil 7.55 : Çuhacı Han (18.yy) dış kapı temizleme çalışması sonrası..... 103
Şekil 7.56 : Büyük Valide Han (16.yy) dış kapı temizleme çalışması öncesi..... 103
Şekil 7.57 : Büyük Valide Han (16.yy) dış kapı temizleme çalışması sonrası..... 103
Şekil 7.58 : Hanlar Bölgesi'nden döşeme örnekleri..... 105
Şekil 7.59 : Hanlar Bölgesi'nden bank örnekleri 106
Şekil 7.60 : Hanlar Bölgesi'nden çöp kutusu örnekleri..... 107
Şekil 7.61 : Hanlar Bölgesi'nden aydınlatma elemanı örnekleri..... 108
Şekil 7.62 : Hanlar Bölgesi'nden aydınlatma elemanı örnekleri..... 109
Şekil 7.63 : Hanlar Bölgesi'ndeki merdivenler ve rampalar 110
Şekil 7.64 : Hanlar Bölgesi'nin karakteristik özelliği olan, dar sokaklardaki az eğimli rampa örneği 111
Şekil 7.65 : Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde bulunan Mahmutpaşa Yokuşu'nun eğim analizi paftası 112
Şekil 7.66 : Sultanhamam Meydanı'ndaki dijital bigilendirme panosu 114
Şekil 7.67 : Eminönü Meydanı'ndaki dijital bigilendirme panosu..... 114
Şekil 7.68 : İstanbul Üni. yan giriş kapısı önündeki yönlendirme tabelası 114
Şekil 7.69 : Beyazıt'ta bulunan yönlendirme tabelası 114
Şekil 7.70 : Kızıl Han'ın dış cephesinde görülen malzeme çeşitliliği..... 115
Şekil 7.71 : Kürkçü Han'ın dış cephesinde görülen malzeme çeşitliliği..... 116

TARİHİ YARIMADA İÇERİSİNDE BULUNAN HANLAR BÖLGESİ'NİN KENTSEL TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışmada, İstanbul'un tarihi ticaret çekirdeğini oluşturan, özgün yapı yoğunluğu, korunmuş sokak dokusu ve mimari özellikleri ile 1. Derece Koruma Bölgesi içerisinde yer alan dünyadaki tek örnek olmasından dolayı Hanlar Bölgesi incelenmiştir. Hanlar Bölgesi taşımış olduğu tarihi ve ticari kimlik ile Tarihi Yarımada'nın ve İstanbul'un en önemli ve canlı ticaret merkezlerinden biri konumundadır. Ancak günümüzde Hanlar Bölgesi geçmişteki özelliklerini kaybetmiş ve köhnemeye başlamıştır. Hanlar bölgesinin tekrar eski canlılığına kavuşabilmesi için yapılması gerekli olan kentsel tasarım projelerinde kullanılmak üzere altlık oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla hanlar bölgesinin ve han mimarisinin tarihi gelişimi incelenmiş, bölgede yapılan analiz çalışmaları ve fonksiyon planlamasına yer verilmiş ayrıca bölge, kentsel tasarım ilkeleri açısından incelenmiştir.

Tez çalışmasının Birinci Bölümü olan Giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yönteminden bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı; Hanlar Bölgesi'nin değişim sürecini tarih perspektifinden ele almak ve bölgenin mevcut durum analizlerinden yararlanarak bölgeyi kentsel tasarım ilkelerine göre incelemek olmuştur.

İkinci Bölümde, kentsel mekan kavramı üzerinde durulmuştur. Kentsel mekan kavramı ve özellikleri tanımlandıktan sonra kentsel mekan elemanları olan meydan ve cadde/sokak incelenmiş daha sonra kentsel mekanda mülkiyet konusu üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölümde kentsel tasarım ilkelerinden olan karakter, süreklilik ve kapalılık, okunabilirlik, uyarlanabilirlilik ve farklılık kavramlarına açıklık getirilmiştir. Bu kavramlara açıklık getirilmesinin sebebi, bunların daha sonra incelenecek olan Hanlar Bölgesi'nde kullanılacak olmasıdır.

Dördüncü Bölümde Hanlar Bölgesi'nin tarihi yarımada içerisindeki konumu tespit edildikten sonra, tarihi süreç içerisindeki gelişimi incelenmiştir. Eminönü-Sirkeci-Beyazıd Meydanlarının ortasındaki alan olarak tanımlanan Hanlar Bölgesi, belirli bir tarihi döneme ait yapıların yoğun ticari aktiviteleriyle bütünleşen tematik karakteri ile belirginlik kazanmıştır. Tarihi süreç Bizans'tan başlayarak ele alınmıştır. Daha sonra İstanbul'un fethinden günümüze kadarki süreç anlatılmıştır.

Beşinci Bölümde İstanbul Han mimarisinin karakteristik özellikleri ve tarihsel süreçteki gelişimi üzerinde durulmuştur. Han mimarisinin tarihsel serüveni 15.yüzyıldan başlayarak 19.yüzyıl sonlarına kadar ele alınmıştır.

Altıncı Bölümde, bölge ile ilgili analiz verilerine yer verilmiştir. Bina fonksiyon analizinde binalar; konut, ticaret, dini, eğitim vb. gibi unsurlar açısından ele alınmıştır. Kat adetleri analizinde binalar; zemin kattan başlayarak numaralandırılmış, özel yapılar ve girilemeyen bölgeler belirtilmiştir. Bina durum analizinde binalar; iyi, orta, kötü olarak değerlendirilmiş, inşaat halinde ve metruk yapılar belirtilmiştir. Yapı cinsi analizinde binalar; betonarme, çelik, kagir (taş, tuğla) olarak ayrılmıştır. Tescil durumu analizinde binalar; tescilli anıt eserler, sivil mimarlık örnekleri ve ihya edilecek eserler olarak belirlenmiştir. Mülkiyet analizinde ise binalar; banka, vakıf, kamu, özel, üniversite, şahıs vb. gibi binalardan oluşmaktadır.

Yedinci Bölümde; 1/1000 ölçekli Eminönü İlçesi Koruma Amaçlı İmar Planı'nın belirlediği ticaret alanları fonksiyonel planlaması incelenmiştir. 1/5000 ölçekli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve Plan hükümleri doğrultusunda desantralize edileceği belirtilen ve Plan hükümlerinde ayrıntılı açıklama ve hükümler getirilen fonksiyonlar ve alanları belirlenmiştir.

Sekizinci Bölümde; Hanlar Bölgesinin "karakter" açısından incelenmesi; malzeme, yer döşemeleri, aydınlatma, sokak mobilyası ve sokak tabelaları alt başlıkları altında incelenmiştir. "Okunabilirlik" açısından incelemede; yollar, düğüm noktaları, anıtsal öğeler, bölgeler ve sınırlar beş anahtar öge olarak kullanılmıştır. "Süreklilik ve Kapalılık" açısından incelemede; yaya yolları, cephe tasarımı ve avlu şeması kullanılmıştır. "Uyarlanabilirlik" açısından incelemede; değişen sosyal, teknolojik ve ekonomik koşullara cevap verebilme durumu incelenmiştir. "Farklılık" açısından incelemede; Hanlar Bölgesi'nin farklı kullanım özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Hanlar Bölgesi'nin kimliğinin esas öğesi ticaret olup, bölge bu özelliği sayesinde gelişmiştir. Bu incelemede Hanlar Bölgesi'nin ticaret dışındaki farklı kullanım özellikleri ortaya çıkarılmıştır.

EXAMINING IN TERMS OF DESIGN PRINCIPLES THE HANLAR REGION IN HISTORICAL PENINSULA

SUMMARY

Throughout this study Hanlar Region which constitutes the historical core of trade is examined because it is the sole sample all around the world which takes place among first degree conservation zone due to its preserved specific street structure and architectural features. Hanlar Region is the most important and vivacious trade center of historical Peninsula and Istanbul with the historical and commercial identity it bears. However, today Hanlar Region has begun to lose its past characteristics and become dilapidated. The base which will be used in the urban design projects aimed at giving Hanlar Region its past vivacious again, is tried to be constituted. For this purpose the Hanlar Region and inn architecture has been examined; the analyses conducted in the region and function planning are given place, furthermore the region is examined in terms of urban design principles.

In the introduction chapter, which is the First Chapter of thesis, the purpose of the study, its scope and method have been mentioned. The purpose of the study is; handling the transformation process of Hanlar Region from historical perspective and evaluating the region with respect to urban design principles by utilizing from available situation analyses.

In the Second Chapter, the urban place concept has been emphasized. After urban design concept and its features have been completed, the urban place elements, street/avenue, are examined and then property in urban place has been stressed.

In the Third Chapter the urban design principles; character, continuity and closeness, decipherability, practicability, and diversity have been clarified. The reason for clarifying these concepts is that they will later be used while examining Hanlar Region.

In the Fourth Chapter after the position of the Hanlar Region is fixed in the peninsula, its transformation through historical process is examined. Hanlar Region which is defined as the area between Eminönü-Sirkeci-Beyazıd squares has become more obvious with its thematic character integrated with the intense commercial activities carried in the buildings specific to certain historical periods. The historical process has been handled beginning from Byzantium. Next the process from conquer of Istanbul until today has been explained.

In the Fifth Chapter the characteristics of inn architecture in Istanbul and its historical transformation have been emphasized. The historical adventure of inn architecture has been handled from 15th century until the end of 19th century.

In the Sixth Chapter the data of analyses regarding region has been given place. In building function analysis; the elements such as domicile, trade, religious, education etc. have been considered. In the analysis of number of floors the buildings has been numbered beginning from the ground floor, and the private places and forbidden zones have been mentioned. In building situation analysis, buildings have been evaluated as poor, average and good, and those in the construction stage and no longer in use have been defined. In structure type analysis buildings are classified into reinforced concrete, steel concrete and built of stone or brick. In analysis of registration condition, buildings have been determined as; registered monument buildings, civil architecture samples, and those will be recreated. In the property analysis, however they are consisted of bank, association, private, public, university, personal etc.

In the Seventh Chapter, the 1/1000 scale functional planning of commercial areas determined by Protecting aimed Building Scheme of Eminönü district has been examined. The areas and functions -which are defined to be decentralized with respect to/5000 scale Protecting aimed Master Plan and Plan Principles Historical Peninsula, and explained in detail and passed judgments by plan principles- are determined.

In the Eighth Part; the examining of Hanlar Region from the aspect of "character" has been studied under the titles of material, floorings, lighting, street furniture and street signboards. Examining with respect to "decipherability" includes roads, basing points, monumental elements, regions and frontiers which have been used as five key elements. While studying from the aspects of "continuity and closeness"; pedestrian lanes, front designs, and court schemes are used. While examining from "diversity" aspect, the various use fields of Hanlar Region have been highlighted. The main identity element of Hanlar Region is trade and the region has been developed thanks to this feature. In this study Hanlar Region's different use properties other than trade have been put forward.

1. GİRİŞ

Tarihi Yarımada'da bulunan Hanlar Bölgesi, İstanbul'un tarihi ticaret merkezini oluşturmaktadır. Bölgenin yüzyıllar içinde oluşmuş kendine özgü mimari dokusu, sokaklarından yapılarına kadar algılanmaktadır.

Hanlar Bölgesi, bozulmaya başlayan dokusuyla günümüzde 1. Derece Koruma Bölgesi içine alınmıştır. Bölge, tarihi özelliğiyle dünyada eşsizdir. Hanlar Bölgesi'nin bu kendine has özelliği gerek mimari gerekse tarihi süreç içerisinde incelenmiş, mevcut doku analiz edilmiştir. Bu tarihi dokunun korunması ve gelecekte Hanlar Bölgesi için hazırlanacak olan kentsel tasarım projelerinin, kentsel tasarım ilkeleri göz önünde bulundurularak yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın amacı; Hanlar Bölgesi'nin taşımış olduğu tarihi ve ticari kimliğinin geçmişten günümüze geçirmiş olduğu değişim sürecinin ortaya konularak, analiz çalışmalarıyla tespit edilen bölgenin mevcut potansiyelinin, yaşanabilir yerler yaratmak için kullanılan kentsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesidir.

Çalışmanın kapsamını; Tarihi Yarımada'da yer alan Hanlar Bölgesi'nin tarihi süreçteki oluşumu, bugüne kadarki gelişimi ve bu bölgede yer alan 450 yıllık geçmişe sahip han mimarisinin yüzyıllar itibariyle farklılaşması oluşturmaktadır. Bu kapsamda Hanlar Bölgesi'nde yapılan analiz çalışmalarıyla bölgenin günümüzdeki durumu ortaya konularak, potansiyeli gözler önüne serilmiştir. Han yapılarının sahip olduğu özgün mimari karakterin gelecekte varlığını sürdürebilmesi için, bu yapılara verilecek olan fonksiyonlar araştırılmış ve han mimarisinin yapısını bozan fonksiyonların desantralizasyon kararları incelenmiştir.

Çalışmanın yöntemi; Hanlar Bölgesi ile ilgili ulaşılabilir bütün verilere ulaşmak, bu veriler dahilinde olan bölgenin yapısını anlatan yazılı kaynaklar ve bölgeyi resmeden haritalar, gravürler ve fotoğraf arşivleri gibi görsel kaynakları incelemek ve bunların gün yüzüne çıkmasını sağlamak olmuştur. Böylece bugüne kadar yeterince önem verilmemiş ve yıllar içerisinde oluşmuş olan özgün yapısıyla uyuşmayan günümüzdeki kullanımları sonucu fiziki deformasyona uğramakta olan han mimarisine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu amaçla, 1/1000 ölçekli Eminönü İlçesi

Koruma Amaçlı İmar Planı ve 1/5000 ölçekli Tarihi Yarımada Nazım İmar Planı incelenerek Hanlar Bölge'si ile ilgili olan çalışmalara dikkat çekilmiştir. Bu araştırmalar, tarafımın da içinde bulunduğu BİMTAŞ tarafından 2005-2007 tarihleri arasında yapılan "Tarihi Yarımada Eminönü Ve Fatih İlçeleri Sit Alanları 1/500 Ve 1/1000 Ölçekli Koruma Planları Doğrultusunda Kentsel Koruma-Yenileme-Dönüşüm Kapsamında Ekonometrik Model Oluşturulması Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi" çalışmaları kapsamında yapılmıştır.

Sahip olduğu eşsiz yapısıyla dünyada tek örnek olan Hanlar Bölgesi ve bu bölge içerisinde yer alan özgün han yapıları, kentsel tasarım ilkeleri olan karakter, süreklilik ve kapalılık, kamusal alan kalitesi, hareket kolaylığı, okunabilirlik ve çeşitlilik açısından ele alınmıştır.

2. KENTSEL MEKAN KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Kentsel Mekanın Tanımı ve Özellikleri

Kentsel mekanı, Ashiara kentlerde yerleşim birimleri arasında kalan tüm alanlar diye tanımlamakta ve bu alanları "çatısız mimari"(architecture without a roof) olarak adlandırmaktadır (Pardorokes, 1992). Şehirsel mekanlar çoğunlukla, etrafındaki binaların cepheleri ve şehrin zemini(döşeme) ile belirli bir form alarak ortaya çıkarlar (Baştürk, 2000). Rob Krier, kentsel mekanın; çeşitli cephelerle geometrik olarak sınırlandırılmış alanlar olduğunu söylemekte, onun başarılı bir kentsel mekan olup olmadığını, geometrik karakterinin okunabilirliğine bağlamaktadır.

Bir şehirsel mekan; temel olarak, kapalılık kalitesi, mekan organizasyonun kalitesi ve içinde oluşan aktiviteler gibi hakim karakteristikler tarafından ayırt edilmelidir.

Kapalılık kalitesi: Jean Cousin'e göre; belli sınırlarla tanımlanmış, "kapalı" mekanda insanın kendini rahat ve güvenli hissetmesinin temelleri, insanın iç güdüsüne dayanmaktadır. İnsan, kapalı ana rahmindeki rahatlık ve güvenliğini, hayatının her döneminde arar ve yaratır (Çocukken masanın altına saklanma gibi) (Pardorokes, 1992). Bu yüzden kentsel mekanı sağlamada en önemli faktör "kapalılık" olgusudur ki; bu olguyu kentsel mekan kavramından soyutlamamak yerinde olacaktır (Çınar, 1996).

Mekan organizasyonun kalitesi: Nesnelerin mekan içinde yerleştirilmesi, heykel, su elemanı ve ağaçlar gibi vurgulama sağlayan ya da odak noktası özelliği gösteren ve mekanı hatırlanabilir yapan öğeleri içerir. Bu öğeler, meydanda odaklanmayı ortaya koymak ve mekana hayat vermek için kullanılabilir (Baştürk, 2000).

Aktiviteler: Üzerinde kentsel olaylar, aktiviteler geçen kentsel mekanı; kentliler kullanır ve ondan yararlanır (Aydemir ve diğ., 2004). Kapalılığı sağlanmış olan kentsel mekan; belirli bir amaca hizmet etmeli ve bu amaca uygun bir döşemeye sahip olmalıdır. Eğer bir mekan için, bu özelliklerden herhangi biri yeterli derecede güçlü ise, bu özellik tek başına 'şehirsel mekan hissi'ni oluşturabilir. Ne fiziksel bir kapalılığa, ne de uygun bir döşemeye sahip olmadığı halde, önemli bir aktivite

merkezi olarak bir işleve sahip olan, New York'daki Times Square, bu tip bir örnektir (Baştürk, 2000).

Açık alanların özellikli bir tanımı olan kentsel mekan, temelde varoluşsal mekanın somutlaşmış şekli olan mimari mekanla doğrudan ilişkilidir (Aydemir ve diğ., 2004). Kentsel mekana büyük ölçüde şekil veren ve onu tanımlayan, mimari mekandır (Baştürk, 2000). Kentsel mekan her şeyden önce, bir mekan olmasından dolayı sınırlanan bir boşluğu ve sınırlayan öğelerin oluşturdukları bir olguyu ifade eder. Bu nedenle kentsel dış mekan temel olarak iç mekana benzer (Aydemir ve diğ., 2004). Her mimarlık yapıtı, bir iç mekana sahiptir ve tek başına ya da başka yapılarla birlikte bir dış mekanın oluşmasına katkıda bulunur. Bu nedenle mimarlık, bir mekan yaratma sanatı olarak da kabul edilebilir. Ancak bu mekan yaratma etkinliği her dönemde farklı sonuçlar vermiştir. Bu farklı mimari ürünlerin sebebi, her dönemin kendine ait kültür, yaşayış tarzı, iklim özellikleri, teknolojik gelişim, ekonomik ilişkiler ve toplumsal baskı mekanizmalarına sahip olmasıdır (Baştürk, 2000). Geçmişte kentsel mekan ve mimari mekan, aralarındaki süreklilik nedeniyle, aynı anlamda mekanlar olmalarına karşın, modernizm ile birlikte mimari mekan yapısal ve algısal olarak yalıtıma uğramış ve birbirlerinden bağımsız binaların mekanı karakterine bürünmüştür. Bağımsız binalara gösterilen ilgiye karşın binalar arasında kalan mekanların nitelik ve organizasyonu büyük ölçüde şansa bırakılmıştır. Sonuçta kent mekanları, planlamadan arta kalan mekanlar karakterine bürünmüştür (Aydemir ve diğ., 2004). Bu noktada önemli olan, mimari yapıların, kendi iç mekanlarında olduğu kadar, içinde bulundukları ve dış cepheleriyle formunu oluşturdukları kentsel mekanla uyumlu bir bütünlük oluşturmalarının gerekliliğidir (Baştürk, 2000). Geleneksel/endüstri öncesi kentlerde görüldüğü gibi, dış mekan sınırlayıcı elemanlar(bina duvarları) tarafından, bir iç mekan birimi(oda) oluştururcasına tariflenmelidir (Çınar, 1996).

Kentsel mekan kavramına farklı tanımlar getirmek mümkündür; bu tanımlar, tanımı yapanların uzmanlık alanları açısından bakışı da ifade ettiğinden az çok değişiklikler içerebilirler (Aydemir ve diğ., 2004).

Kentsel mekan genel olarak, "kentin binalarla tanımlanan, fakat binaların dışında kalan, kent arazisi üzerinde kurulu, kentlilerin kullandığı, kentle ilişkili olayların yer aldığı alanların tümüdür" diye ifade edilmektedir. Bu alanlar; parklar, konut çevresi,

oyun alanları, kamusal açık alanlar, merkez kent meydanları, cadde ve sokaklar, alış-veriş merkezleri vb. yerlerdir (Aydemir ve diğ., 2004).

Toplu yaşam sonucu bir dizi ortak ve kişisel gereksinmeler doğar ve uygarlık türü, gelişmişlik derecesi, kültür yapısı ya da yönetimsel yaptırımın etkisiyle kentlerde bu gereksinmeleri karşılayan niteliksel ve niceliksel düzeyleri zaman ve mekan içinde farklılaşan birçok yapılanmış veya yapılanmamış alanlar, mekanlar doğar. Kentin toplumsal yaşamının özellikleri sonucunda doğan dinlenme-eğlenme-kültür-eğitim-sağlık-ticaret-spor-yönetim-ulaşım-kamu hizmetleri-altyapı hizmetleri gibi gereksinmeleri karşılayan uzmanlaşmış alanlar ve yapılanmalar donatımları oluşturur (Susmuş, 1999).

Barınma, ulaşım, dinlenme, çalışma gibi gereksinmelere cevap verecek bu fonksiyon alanları ve kentsel donatılar kentsel mekanı oluşturur. Kentler yalnızca insanların barınma gereksinimlerini karşılayan yapılardan oluşmazlar. Kentsel mekan yapıların oluşturduğu, kentlilerin algıladığı ve tüm kentsel olayların ilişkilendiği bir bütündür. Kentsel mekanlar hareket halinde olabildikleri gibi belli bir durağanlığa da sahip olabilirler. Ancak kentsel mekanlar arasında sürekli bir ilişki vardır (Susmuş, 1999).

Kevin Lynch kentsel dış mekanı; toplumun erişimine açık, insanların aktiviteleri için düzenlenmiş açık alanlar olarak açıklar. Lynch'e göre kentsel dış mekanın açık olabilmesi erişilebilirliğine bağlıdır. Önüne set çekilmiş bir su şeridi veya akşamları kilitlenip kullanılması engellenen bir açık alan kentsel mekan olamaz (Susmuş, 1999).

Kentlilerin iletişim aracı olan ve dış mekanı oluşturan dinlenme, eğlenme, spor ve alışveriş gibi fonksiyon alanlarıyla birlikte sokaklar, caddeler ve meydanlar gibi tamamlayıcı mekanlar, çevresindeki yapılaşmayı ayırıcı değil birleştiricidir. Bu mekanlar, insan-çevre etkileşiminde ve insanın yaratıcı yeteneği üzerinde etkin bir rol oynamaktadır (Çubuk, 1982).

Dış mekan üzerinde çeşitli çevresel boyutlar etkindir. Bu çerçevede sosyo-ekonomik boyutlar, doğal çevre boyutları, fonksiyonel boyutlar ve estetiksel boyutlardan söz edilebilir (Susmuş, 1999). Kentsel mekan içerisinde ekonomik, sosyal, kültürel, politik, dinsel, eğitim, spor gibi etkinlikler barındırdığın dolayı da üçüncü boyutun da ötesinde çok boyutludur (Aydemir ve diğ., 2004).

Bir çevrenin kendine özgü kültürel, tarihsel, toplumsal ve ekonomik karakteristik özellikleri vardır. Bu özellikler çevrenin içinde bulunduğu mekana yansır ve mekanın çevresiyle düşünülmesi bir bütünlük oluşturur. Bu bütünlüğün oluşması çeşitli etkenlerin çevreyi etkilemesiyle ve mekana bu etkilerin yansımasıyla pekişir. Bu etkileşimde araç insandır. Çevreden aldığı uyarıları dış mekana yerleştirir ve yaşadığı mekana yansıtır (Tunbiş, 1987). Mekandaki en canlı öğe, mekanı kullanan ve mekanı yaşayarak değiştiren insandır. Kentsel mekanlar, insanların iletişim ve etkinliklerine zemin oluşturmak açısından, bu işlevlerin gerçekleştirilmesini sağlayan en önemli araçlardır. Kentsel mekan duyular ve duygular yoluyla algılanır, kavranır ve kişiye has, sübjektif yorumlanır, değerlendirilir. Böylece kentsel mekan ile kişi arasında duygusal bir bütünleşme kurulur. Kentsel mekan kısaca; "insan yaşantısının öznel ve psikolojik süreçlerinin geçtiği, duygusal algı ve deneyimlerin bilince, kişiliğe ve anılara dönüştüğü yerdir" diye tanımlanabilir (Aydemir ve diğ., 2004).

İnsanın duygusal olarak algıladığı, değerlendirerek kavradığı, yaşamını çevreleyen düzeni yaratan kentsel mekan insan için oluşur. Temelinde insan içgüdüsü ve yaşamımızın erken evresinde edindiğimiz deneyimler- öncelikle de cansız objelerle olan ilişkilerimiz yatar (Susmuş, 1999).

Kentsel mekanın niteliği söz konusu olduğu zaman ilk hatırlanması gereken, kentin insanlar tarafından ve insanlar için var olduğudur. Kentsel mekanın oluşmasındaki amaç, sosyal bir varlık olarak ele alınan insana yaşam konforu sağlamaktır. İnsanların iletişim ve etkinliklerine zemin oluşturması açısından kentsel mekanlar, bu konuda çeşitli işlevlerin gerçekleşmesini sağlayan en önemli araçlardır (Baştürk, 2000).

Dış mekanlar, yaşamımızı etkileyen her türlü teknolojik iletişimin yanında sosyal düzeylerde güçlü ve özellikli bir iletişim aracını oluşturur. Bir iletişim aracı olarak sokaklar, caddeler, meydanlar kısaca dış mekanlar, yaşadığımız kentlerin fiziksel boyutları dışında simgesel boyutunu da oluşturur. Bu mekanlar, aynı zamanda insan-çevre etkileşiminde insanın yaratıcı güç kazanmasında etkin rol oynayan bir öğe olmaktadır. Önemli olan dış mekanların dekorasyonu, canlandırılması ve tasarım öğelerinin bilinçli olarak düzenlenmesidir (Susmuş, 1999).

Bir kent, kentsel mekanlarının niteliğiyle kolayca ölçülebilir; bu mekanlar kent halkına ayna tutar ve yerel kültürü, yaşanan zamanı yansıtır, kentlilerin sosyal ve

ekonomik durumlarıyla ilgili ipucu verir. Kentsel mekanlar aynı zamanda, yerel kimliğin ve toplumsal gururun önemli bir bileşenidir; bu mekanlar eğitici bir rol ve ekolojik bir anlam da yüklenirler. Fakat, günümüzdeki kentlerimize baktığımızda, özellikle merkez bölgelerdeki ortak mekanlar, kentin kalbi olma özelliğini yitirmiş, ticari işlevlerin ağırlık kazandığı bir görünüm kazanmışlardır (Baştürk, 2000).

Kentsel mekan içerisinde, organize edilmesi gereken dört ana kavram vardır: Mekan, anlam, iletişim ve zaman (Baştürk, 2000).

Bir bölgenin peyzaj düzenlemesinden bir odanın içindeki mobilyaların dizaynına kadar, farklı amaçlar için ve bireylerin ya da grupların isteklerini, ihtiyaçlarını ve değerlerini yansıtan farklı kurallara göre tasarlanan mekan, bir 'mekan organizasyonu' olarak, sosyal ve fiziksel mekan arasındaki benzeşimi ya da bunun eksikliğini ortaya koyar. Mekan organizasyonu, kentsel mekan içerisinde insanlarla insanların, insanlarla nesnelerin, nesnelerle nesnelerin arasındaki mesafelerin ve ilişkilerin oluşma yöntemidir ve bunları anlama, analiz etme ve kentsel mekanların karşılaştırılmasındaki esas noktadır. Bu anlamda, kentsel mekana niteliğini veren ve aynı zamanda onun oluşmasına da sebep olan, insanlar ve nesneler arasındaki bu ilişkidir. Mekana, fiziksel açıdan ifade kazandıran malzemeler ve diğer karakteristikler ise, daha çok mekanın sahip olduğu 'anlam' ile ilgilidir (Baştürk, 2000).

Mekanın düzenleniş şekli, onu oluşturan yapıların biçimsel işlevsel niteliği, çevrenin planlama anlayışı, kentsel estetiğin korunmasıyla beraber mekanın kent boyutunun bir parçası olarak ele alınması ve aktivitelerin kazandırılması gibi özellikler kentsel mekana anlam kazandırır (Susmuş, 1999).

Çevresinden aldığı etkileşimler kentsel mekanların niteliğinin oluşmasında en büyük etkendir. Herhangi bir yapı grubu kendi içinde iyi bir estetik örünüm oluşturmakta ve amacına uygun düzenlenmişse; simgesel, tarihi ve kültürel bir değer taşıyorsa böyle bir yapı grubunun çevrelediği bir kentsel mekan nitelikli bir mekandır ve kullanıcılarda bir hayranlık uyandırır. Bugün Trafalgar Meydanı'nın nitelikli bir meydan olarak düşünülmesinin nedenlerinden biri onu sınırlayan yapılar olan National Gallery ve Kilise'dir. National Gallery gerek mimari gerekse simgesel ve tarihi kimliğiyle Trafalgar Meydanı'na anlam katar. Bina dünyanın en önemli sanat

eserlerinin toplandığı bir müzedir ve çok sayıda turistin ziyaret ettiği bir mekandır (Susmuş, 1999).

İnsanların yaptıkları tercihler ve mekan içerisindeki davranışları, yaşam tarzları içerisinde temsil ettikleri kültür, değerler ve dünya görüşünün bir yansımasıdır. Aktiviteler, insanları yaşam tarzlarını ve kentsel mekan içerisindeki etkileşimlerini anlamada yardımcı olabilirler. Kentsel mekan içerisinde mekan, zaman, anlam ve iletişimin organizasyonunu etkilemede yaşam tarzı, temel değişkenlerden biri olarak görülmektedir. Farklı kültürlerin ve alt kültürlerin aksettirdiği farklı yaşam tarzları ile farklı ırk, etnik köken, din, sınıf ve gelir düzeyi gibi karakteristiklere sahip olan farklı grupları bir araya getiren şehirsel mekanlar, bu grupların mekan içerisindeki etkileşimini de sağlaması açısından önemli bir misyona sahiptir (Baştürk, 2000).

İster binalar arası bırakılmış boşluklar, mabet veya saray önü toplanma alanı, ister yolların kesişme noktası veya kavşaklar şeklinde ortaya çıkmış olsun, kentsel dış mekanları kullanma düşüncesi yerleşmelerin tarihi kadar eskidir. Bu alanlara tarih içinde her zaman bir veya birkaç fonksiyon yüklenmiştir. Pazar yeri, toplanma yeri, ticaret gibi. Eski Yunan, Roma ve Rönesans'ta ve sonraki dönemlerde meydan biçiminde ortaya çıkan ilk açık alanlar kent kültürünü ve görkemini simgeler. Kapalı, Kaleiçi ortaçağ kentlerinin meydanları ise daracık sokaklardan ulaşılan toplanma, buluşma alanları olarak günümüzde de güzelliklerini korurlar. Her zaman açıkça tanımlanabilecek bir geometrileri olmayan bu alanların en güzel örneklerini bugün Batı Avrupa kentlerinin hemen hemen hepsinde özellikle İtalya, Fransa ve İspanya'da bulmak mümkündür. Ülkemizde Kaleiçi, Diyarbakır gibi olağanüstü örnekler ise yoğunluk ve kat artışları ile boyutsal yönden ve bununla beraber açık alan dokusu yönünden yok edilmiştir (Susmuş, 1999).

Anadolu Türk kentlerinde en tipik kentsel açık alanlar pazar yeri, bayram yeri v.b. biçimlerde fonksiyonlar yüklenerek kentin gelişimi içinde ortaya çıkmıştır. Bu fonksiyon ve alanlar çoğu durumda (sebze, hayvan pazarı gibi) Anadolu kentlerinin kırsal özelliklerini daha özgün bir biçimde yansıtırlar. Bu açık alanlar kentin büyümesine bağlı olarak uzun bir zaman diliminde gelişmelerini tamamlamışlardır. İster sokak, ister meydan olsun bu açık alanları çevreleyen binaların zaman zaman yenilenip değişmesi açık alanların da birleştirilip büyütülmesi ile sonuçlanmış, boyut ve ölçek olgusunu etkilemiştir. Özellikle de taşıtların meydanlara girmesinden sonra

bu olgu hızlanmış, pek çok açık alan kendisini çevreleyen binaların yıkılıp yok olmasıyla meydan olma özelliğini yitirmiştir (Susmuş, 1999).

Bu tür kentsel açık alanların modalar, stiller, üsluplarla belirlenebilecek bir kültürel boyutundan ve ölçek gibi öğelerden oluşan bir fiziksel boyutundan söz edilebilir. Kültürel boyutun tanımlayıcı unsuru sürekliliktir. Güzel diye nitelendirebileceğimiz kentsel açık alanlarda bu kültürel sürekliliği yakalamak mümkündür.

Sultanahmet çevresindeki açık alanlar ve meydanlar bütünü bunun en güzel örneklerinden biridir. Topkapı Sarayının surları, Ayasofya, Sultanahmet çeşmesi ve bunların oluşturduğu aksın ucundaki Sultanahmet Külliyesi ve Camisi farklı dönemlerde bir kültürel bütünlük içinde oluşmuş olağanüstü bir mekanlar bütünüdür. Bu binaların oluşturduğu açık mekan geometrisi San Marco Meydanı veya Floransa'daki Signoria Veccio gibi bir anda kolayca kavranamaz, bunun algılanması ancak yaşayarak mümkündür (Susmuş, 1999).

2.2. Kentsel Mekan Elemanları

Rob Krier, kentsel mekanların iki ana elemandan oluştuğunu vurgulamaktadır. Meydanlar ve cadde/sokaklar başlıkları altında topladığı bu elemanların çalışmasını, aynen bir ev içindeki "koridor-oda" işleyişine benzetmektedir. Kardeşi Leon Krier ise, bu sınıflandırma ve işlevsel benzeşimden yola çıkarak tanımlamayı bir derece ileri götürerek; meydan, cadde/sokak ayrımını, düğüm noktaları ve dağıtım alanları şeklinde vermektedir. Dağıtım alanları(cadde/sokak) insan ve taşıtları ulaştırma görevindedirler (Çınar, 1996).

Meydan ve sokak gibi temel iki elemandan oluşan kentsel dış mekan kurgusu, insan-insan ve insan-yapılaşmış çevre ilişkisinin güçlü bir biçimde kurulmasına olanak tanıyan niteliklere sahiptir. Bu nedenle kent yaşamı etkinliklerinin merkezi durumundadırlar (Çınar, 1996).

Meydanlar ve sokak/caddeler biçimlerini, kentsel ortam aracı mekanda bulan temel elemanlardır ve özellikleri tanımlanmış kentsel bir bütünlüğün oluşmasında, kompozisyonun kurulmasında etkin elemanlardır (Çınar, 1996). Güzellikleriyle ün yapmış eski kentlerde, ya bir merkez etrafında ya da bir eksen boyunca tasarlanmış uyumlu formlar arasında yürürüz. Kent, gözler önüne sunduğu formlarla bize sevinç

veya keder, soylu bir duygu, gurur ya da isyan, tiksinti, kayıtsızlık, yorgunluk ya da mutluluk verir (Çubuk, 1993).

Bu tanımları biraz açmak için gerek işlevsel, gerekse biçimsel olarak meydan ve cadde/sokak kavramını yakından incelemekte fayda vardır (Çınar, 1996).

2.2.1. Meydan

Kentsel mekanın insanlarla etkileşimi açısından en önemli özelliği, kent meydanlarında ortaya çıkmaktadır (Baştürk, 2000). Meydan, Rob Krier'e göre, bireylere, istemli ve istemsiz gelişigüzel hareketlilik sağlayan, içinde sürekli ve yönlendirilmiş bir hareket düzeninden çok, durma imkanı veren ve hareketliliğe zorlamayan mekanlardır (Çınar, 1996). Buralar hareketlerin kaynaştığı, kenetlendiği noktalardır.

Meydanlar, caddelerin tam aksi bir özelliğe sahiptir. Merkezidir, kapalıdır ve süreksizlik etkisi hakimdir. Meydan daha çok kentsel bütünlüğe caddelerle bağlanan kentin önemli mekansal değişkenidir. Belirli niteliklere sahip yol mekanlarının, değişik eylem ve boyutlarla tariflenebilen belirli odaklarla, yani meydan mekanlarıyla birleşerek, bütünleşerek yerleşme dokusunu oluşturduklarını söyleyebiliriz (Çınar, 1996). Meydan mekanının bütün bir mekan oluşturabilmesinde biçimsel ilişkiler ve boyutların önemi kadar, bu mekanda yer alan işlevsel ilişkilerin de rolü önemlidir (Giritlioğlu, 1991).

Bireyi, belirli iki doğrultunun birinde hareketliliğe iten yol mekanı ile hareket yönünün seçiminde bireye serbest hareket imkanı veren meydan mekanlarının ara kesitleri şemada görüldüğü gibi değişik seçenekler halinde düzenlenebilir. Her bir seçenekte algılanan meydan mekanının niteliklerinin ve dolayısıyla doku kurgu çalışmalarında vurgulanmak istenen etki alanı ve öğelerinin yer seçimi ve düzenlerinin farklı olacağı açıkça ortadadır (Giritlioğlu, 1991).

Kentsel sistemde mekan, yapılarla sınırlanan, kentlilerin algıladığı ve tüm kentsel olayların ilişkilendiği bir bütündür. Kentsel mekanlar içerisinde yer alan meydanların kullanımındaki amaç, insanlar arası ilişki ve bilgi alış-verişi sağlamaktır. Kentsel mekanların düzen ve uygulamasındaki amaç da, en önemli öğe olan insan gereksinimleri ve niteliklerinin amaca, işlevlere uygun olarak yorumunun yapılabilmesi ve bu yorumun mekansal düzene kavuşturulabilmesidir. Fakat bu

biçimlendirme, tarihin her döneminde, o dönemin özelliklerine bağlı olarak farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır (Baştürk, 2000):

- Meydanın ilk örneğini, eski Yunan şehirlerinde 'agora' olarak görmekteyiz. Başlangıçta tamamıyla geniş bir yol mekanı biçiminde olan ve insanların toplanmasına imkan veren bu mekanlar, M.S.5.yy'da ticaret ve imalat serbestinden sonra, 'pazar olma' niteliğine kavuşmuştur. İlk zamanlarda meydana cephesi olmayan binalara sonraları, altında dolaşılabilen kolonatlı bir dolaşma yeri yapılmıştır (Tunbiş, 1987). Mekanda binalara dayalı bir kapalılık sağlanmıştır. Agora, insanların buluştuğu, hareket ettiği, sohbet ettiği ya da sadece orada bulundukları bir mekandı (Baştürk, 2000).
- Roma döneminde meydan, 'forum', sadece kullanıcı gereksinimi, bireysel ilişkiler ve ticaret gereksinimine yeterli olacak bir açık alan olmaktan çok, kendisini çevreleyen binaların izlenmesi ve algılanmasına olanak sağlayabilecek bir ön alan niteliğini ve işlevini üstlenmiştir. Romalılar döneminde insan, meydan mekanlarında anlam ve önem olarak arka planda yer almıştır. Önemli olan, meydan mekanı ve onu çevreleyen öğelerin mimari ve otorite değerlerinin vurgulanması olmuştur (Baştürk, 2000). Eski Yunan'da belirli büyüklükteki ve insanın kavrama sınırları içindeki kentlere karşılık, Roma kentlerinde, politik olarak daha büyük alanlara yayılma ve kontrol etme isteği, fiziksel mekana anıtsal bir ölçek kazandırmıştır (Çınar, 1996).
- Roma imparatorluğunun yıkılmasıyla, Batı uygarlığı çökmüş, kentsel yaşamdan kırsal yaşama doğru bir dönüş yaşanmıştır. Daha katı bir toplumsal ve politik örgütlenmenin çerçevesini çizen kentlerde, yapıların anıtsı ve heykelsi baskınlığından uzak dış mekanların ön plana çıktığı bir kentsel doku oluşumuna gidilmiştir (Çınar, 1996). Ortaçağ dönemi bu şehirlerde, kentsel mekanların sahip olduğu anlam ve içerik kaybolmuş, daha mütevazı ve düzensiz, kendiliğinden biçimlenen, insanın hakim öğe olabileceği pazar meydanları, kilise yakınında oluşmuştur. Böylece meydan, dünya ve din işlerinin görüldüğü, gereksinimlerin karşılandığı toplantı alanları özelliği kazanmıştır (Baştürk, 2000).

Ortaçağ'da Doğu İslam kentinin en önemli özelliği ise; kentsel dış mekanların sosyal yaşantı bağlamında, bireysel ve toplumsal kullanımlara yönelik olarak avlu, sokak ve avlu-meydan biçiminde organize edilmesidir. Burada kent hayatı her yönüyle

dinle içli dışlıdır ve bu dini faktör; her zaman için kentin merkezinde inşa edilen, etrafı ticari bir kompleks ile çevrili büyük cami tarafından desteklenmektedir. Cami yalnızca ibadet mekanı değil, aynı zamanda kentin güncel haberlerinin konuşulup tartışıldığı bir buluşma yeri, bir tür "forum"dur. İslam toplumunda toplantı mekanı olarak caminin revaklarla çevrili avlusu önemli bir öğe olarak karşımıza çıkar (Çınar, 1996).

- Rönesans döneminde meydan mekanında, önceki dönem meydanlarında görülen işlevlerin yanı sıra, meydanı çevreleyen yapılar arasında yönetim, otorite ile ilgili yapılar da yer almıştır. Böylece Ortaçağın mütevazı, organik meydan mekanı ve öğelerine karşın, Rönesans meydanlarında ticaret, dini merasimler ve yönetimle ilgili olarak geometrik düzen esas olmuş, simetri, belirli bir aksa bağlı geometrik düzen, kurguyu yönlendirmiştir. Bu dönem meydanları, yaşam aktivitelerinin cereyan ettiği, insanların bir arya geldiği, haberleştiği ve sosyal ilişkilerin kurulabilmesinde önemli rol oynayan açık mekanlar olarak görev üstlenmişlerdir (Baştürk, 2000).

- Barok ve Rokoko döneminde, meydan mekanında ölçü ve işlevsel değişim, yine sosyal yapı ve yönetim biçiminin vurgulandığı bir boyuta ulaşmıştır. (Baştürk, 2000) Görme, algılama kurallarına göre düzenlenen Barok mekan; bir resim gibidir, içinde yaşamaktan çok tıpkı bir resim gibi seyredilmek içindir. (Çınar, 1996) Mekanın, sosyal ilişkiler kurma amacıyla bir karşılaşma mekanı olma niteliğinde bir azalma söz konusudur. Meydanlarda çeşitli figürlerin yer aldığı heykeller ve süsleyici öğeler kullanılmıştır (Baştürk, 2000).

- 20. yy. içinde şehirsel alanlardaki işlevsel değişimler, fonksiyonalist şehircilik ve zonning anlayışı, meydan mekanlarının da değişik biçim ve işlevlere cevap veren mekanlar olarak düzenlenmesine neden olmuştur (Çınar, 1996). Böylece, pazar meydanları, oyun meydanları, toplantı meydanları, trafik meydanları, dini meydanlar, ticaret meydanları gibi farklı işlevlerin gerçekleştirildiği açık ortak kullanım alanları ya da kentsel mekanlar oluşturulmuştur (Baştürk, 2000).

Buradaki amaç, sosyal, psikolojik ve kültürel bütünleşmenin gerçekleştirilmesinde önemli rolü olan bu alanların kaybettikleri değerleri ve kullanıcı yoğunluğunun arttırmak olmalıdır (Tunbiş, 1987). Ayrıca kentsel mekanın, insanlar arasındaki algı farklılıklarını içeren ve insanlar arası ilişkilere olanak tanıyan 'sosyal çevre'

kapsamında değerlendirilmesi de, bu mekanların tasarlanmasında temel ilkedir (Baştürk, 2000).

Açık ortan kullanım alanı olarak meydan mekanlarının temelde üç ana biçim içinde tiplendirilmesi ve irdelenmesi olasıdır (Çınar, 1996).

- Dik kenarlı dörtgen
- Dar açılı üçgen
- Dairesel

Bu üç ana biçimin değişik, karma kullanımı meydan mekanlarının boyut ve biçim olarak zenginleşmesinde rol oynar. Bunun gerçekleşmesi için iki farklı biçimlenme yaklaşımından söz etmek olasıdır (Giritlioğlu, 1991).

- Düzgün, belirli biçimsel kurallara uygun, harmonik etkileri olan meydanlar-metrik-
- Düzgün olmayan, biçimsel kurallarla kontrol edilemeyen, harmonik veya harmonik olmayan meydanlar-ritmik-(Giritlioğlu, 1991).

Yukarıda bahsedilen iki yaklaşımda da, biçimlenme bakımından meydan mekanlarının çeşitlenmesi, mekanların sınırlanması ve ortaya çıkan öz yapının oluşması, mekanın açık veya kapalı mekan olarak nitelenmesi ile ifade edilir (Aydemir ve diğ., 2004).

Meydanların kapalılık etkisi, meydanı çeviren yapıların yüksekliği ile yapılar arasındaki mesafenin oranı ile ifade edilmektedir.

Kapalılık etkisinin bir başka ifade biçimi de meydan mekanının merkezi ile, meydanı çevreleyen binaların en üst noktaları arasındaki bakış doğrularının, meydan zemin düzlemiyle yaptıkları açı ile verilmektedir (Aydemir ve diğ., 2004).

2.2.2. Cadde/Sokak

Sokaklar, caddeler ve yollar, insanların üzerinde yaya olarak veya taşıt ile hareket ettiği kentsel izlerdir. Yol mekanı, kentlerin en önemli dış mekanları olup, kentsel dokunun da temel öğesidirler. Yollar yapı adaları arasında kentliye ve kente hareketlilik sağlayan öğelerdir. Ayrıca değişik işlev alanları arasında bağlayıcılık

görevi görürler. Yol mekanı, üzerindeki insanı, belirli iki doğrultudan birinde hareketliliğe iter (dinamik mekan) (Aydemir ve diğ., 2004).

Sokak/cadde, sürekli aksa dayalı, açık ve süreklidir. Yerel dokunun belirleyicisi olduğu kadar, yerelin ötesinde tüm kenti bağlayan bir düzen elemanıdır. Yollar, topografik koşullarla beraber insanın çevre imajında değişen yoğunlukta "bölgeler" yaratırlar (Çınar, 1996).

Cadde veya sokaklardaki mekansal kapalılık etkisi, yoğun bir sosyalleşmenin oluşmasında önemli bir rol oynar. Kapalılık etkisi, meydanlarda olduğu gibi; sokağın iki yanındaki binaların yüksekliği ile, binalar arasındaki mesafenin oranı ile ifade edilmektedir.

Yol mekanını sınırlayan (çevreleyen) yapıların fiziksel özelliklerine (renk, yükseklik, biçimlenme özelliği vb.) göre yol mekanı, olduğundan farklı algılanabilir. Bu tür özellikler, tasarım aşamasında, elde edilmek istenen mekan özelliklerinin daha da vurgulanması ya da etkinin arttırılması/azaltılması için araç olarak kullanılabilir (Giritlioğlu, 1991).

Sokak aslında imajı kolay bir formdur. Uzunlamasına bir gelişme olmasına rağmen düzgün bir hat olmak zorunda değildir. Eski yerleşmelerde dar veya geniş açılar, eğri hatlar, sokakta kapalı perspektifler yaratarak görünüşü daha ilgi çekici kılmışlardır. Yapıların yüzey ya da kütle etkisi yapar biçimde sokak boyunca yer alışlarının sokağın görsel karakterine etkisi vardır. Bugün ise sokak; yapıların dağılması ve artan motorlu trafik nedeniyle, mekan olarak kaybolmuştur (Çınar, 1996). Çağdaş kentlerimizde, insan yaşamıyla bütünleşmiş elemanlar olma özelliklerini yitirmişlerdir. Kentlerin her geçen gün aşırı büyümesi ve motorlu araç sayısının büyük ölçüde artması bir anlamda, plancıların ve trafik mühendislerinin cadde ve sokakları tamamen bir trafik arteri olarak ele almalarına neden olmuştur (Aydemir ve diğ., 2004).

- Yol-sokak mekanının tarihçesinin insan topluluklarının oluşmaya başladığı döneme kadar uzandığını söylemek olasıdır. İnsanların hareketliliği ve birbirleriyle karşılıklı ilişki ve haberleşme gereksinimine bağlı olarak yol mekanının ilk örnekleri patikalar olarak görülmektedir (Giritlioğlu, 1991).

- Yunan şehirlerine baktığımız zaman özellikle koloni şehirlerinde ızgara sisteminin kullanıldığını görüyoruz. Birbirini dik açı ile kesen cadde ve sokakların oluşturmuş olduğu bu sistem eğimli ve dalgalı topografyaya sahip şehirlerde kullanılmış, merdivenli yollar yapmaktan çekinilmemiştir. Yol kaplaması olarak yaya ve taşıt için değişik büyüklerde taş kaplamaları kullanılmıştır. Milet'de, taşıt yolunda küçük, yaya yolunda daha büyük taş kaplamaların kullanıldığı bilinmektedir (Giritlioğlu, 1991).

- Romalılarda yollar birbirine dik bir ağ oluşturacak düzende yapılmıştır fakat bu sistem düz arazilerde uygulanmıştır. Ayrıca diyagonal olarak kestirme yollar da vardır. Prensip olarak, "düz yol en kısa yoldur" görüşü kabul edilmiştir. Yol kaplaması olarak küçük taş kaplamaları, arnavut kaldırımı, dökme taş, mozaik gibi kaplamalar kullanılmıştır. Taşıt ve yaya yolu ayrımı, Roma devrinde Pompei şehrinde M.Ö. 100 yıllarında yapılmıştır (Giritlioğlu, 1991).

- Ortaçağ döneminde yol mekanı oturulan konut mekanının bir devamı olarak kabul edilmiş ve bu esasa bağlı olarak, oturma işlevinin uzantısı olarak kullanıma elverişli mekan düzenleri kurulmuştur. Ortaçağda, şehirde insan ölçeği son derece önemlidir. Sokaklar, bina grupları bugün bile örnek oluşturabilecek görsel estetik değerlere sahiptir. Geçerli ulaşım şekli yürümek olduğu için sokaklarda organik dokunun getirdiği samimiyet hissedilmektedir. Sokak inşasında doğaya uygunluk ve sürekli değişen yol perspektifleri anlayışı aranmıştır (Çınar, 1996).

- Rönesans geldiğimizde, ticaretin gelişmesi, yerleşmeler arası mal taşımacılığının başlaması, gümrük sınırlarının serbest bırakılması, Ortaçağ şehrinin kapalı sınırlarının dışına taşan şehirleşme hareketleri ve sosyal yapıdaki değişime bağlı olarak yol dokusu ve yapısı da değişime uğramıştır (Çınar, 1996).

- Rönesans ve Barok dönemlerinde yol mekanlarının belirli kurallara bağlı olarak geometrik bir düzen içinde kurgusu yapılarak, uygulamalarda bulunulmuştur. Sokak düzenini de etkileyen ideal şehir anlayışında estetik ve simetri çok önem kazanmıştır. Sokaklar geniş ve diyagonal olup, şehrin merkezinde büyük meydanlarda buluşmuştur.

- 20.yy'da, işlevlerde ve işlev alanlarında görülen farklılaşmalara bağlı olarak yol mekanları yeni boyutlara ulaşmıştır. Zamanımızda hızla ilerleyen otomasyon ve

motor gücü kullanımına bağlı olarak bu mekanlar şimdiye kadar kazanmış oldukları anlam ve kullanım çeşitliliğini gün geçtikçe daha büyük oranda kaybetmektedir ve sonuç olarak günümüzde bu mekanların boyutu "yol mekanı" olma niteliğini kaybetmekte denebilir. Modern sokak bugün sadece bir ulaşım aracıdır (Çınar, 1996).

2.3. Kentsel Mekanda Aidiyet

Kentsel mekanlar toplumda bulunan çok farklı grupların bir araya geldiği, çok sayıda kullanımın üzerinde yer aldığı alanlardır. Bu alanların mülkiyeti de çeşitli kurum ya da kuruluşlar tarafından üstlenilmektedir. İlkel toplumlardan bu yana üretim ve toplumsal ilişkilerin evrimi sonucunda oluşan, zaman ve mekana bağlı olarak esneklik ve değişiklik gösteren bir sınır, kamusal ve özel mekanları birbirinden ayırır. Bu sınır özellikle kentsel mekanlarda karmaşık bir nitelik gösterir. Mülkiyet, kullanım ya da işletme bir alanın tek başına kamusal alana dönüşmesine yeterli değildir. Kentsel mekanlardan, toplumsal hizmet veya kullanıma açık olan mekanlar mülkiyet kimin elinde olursa olsun, kamusal mekan olarak nitelendirilebilirler. Çünkü bu mekanlardaki donatım kamu yararına bir kullanım getirmektedir (Susmuş, 1999).

Kentsel mekanlar, özel yaşamın aksine toplu yaşamın tüm etkinliklerinin sürdüğü mekanlardır. Bu mekanlar; her yaş, cins ve meslek grubunun yararlanmasına açık, kentsel strüktür içinde yer alan mekanlar olarak tanımlanabilir. Bunlar mülkiyetin ortak olduğu mekanlardır. Ortak çıkar ve kullanımlar için düzenlenmiş ya da oluşmuştur.

Mülkiyete bağlı kentsel mekan türleri:

a) Özel Mekanlar,

b) Yarı Özel Mekanlar,

c) Kamusal Mekanlar,

d) Yarı Kamusal Mekanlar (Aydemir ve diğ., 2004).

3. KENTSEL TASARIM İLKELERİ

3.1. Kentsel Tasarım İlkelerinin Tanımı

'Kentsel alan', kentsel bağlamın bir parçası olarak sınırlandırılmış (binalarla kuşatılmış geniş bir alan ile karakterize edilen) doğal ve kentsel peyzaj unsurlarıyla zenginleştirilmiş bir alanı ifade etmektedir. Kent ise kentsel alanların birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili bütünüdür. Bu açıdan, hem kamusal hem de özel amaçlı yapısal çevreyi şekillendirme girişimleri, kentsel bağlamda tüm sistemi etkilemektedir. Çevreyle ilgili diğer uzmanlık alanlarında olduğu gibi, kentsel alanların mekansal düzenlemesiyle uğraşan kentsel tasarım da, kent üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. kentsel alanların tasarlanmasında, yeni gelişen bir uzmanlık alanı olarak kentsel tasarım, tasarımcılara projelerinde kılavuzluk yapan somut araçlar olarak kentsel tasarım ilkelerini ortaya koymakta ve farklı uzmanlık alanlarına ihtiyaç duymaktadır.

Kentin yapısal çevresi ile doğal çevrenin adaptasyonunu en üst seviyelere çıkarmayı amaçlayan kentsel tasarım, kentsel alanlardaki kalite artışını desteklemektedir. İdeal kentsel alan yaratmayı amaçlayan geçmişteki erken tasarım girişimleri, genellikle güzellik, varyete, harmoni ve düzen gibi fiziksel faktörler üzerine odaklanmıştır. Ancak günümüzde, kentsel alanların tasarımında, alanın hem fiziksel hem de sosyal boyutunu beraber ele alan, çok yönlü bir yaklaşım benimsenmiştir.

Günümüz ihtiyaçlarına, kentlerin mekansal düzenlemesinde kullanılan tasarım yöntemleri, cevap verememektedir. Tek tek ya da grup halindeki binalar için işleyen yöntemler, tüm kente uygulandıklarında yetersiz kalmaktadır. Bunun temel sebepleri ise; kentin çok hızlı büyümesi, büyümenin etkin şekilde kontrol edilememesi ve bütün kente üç-boyutlu çözümler getirilememesi gibi nedenlerdir (Bacon, 1974).

Kentler, ilk yerleşimlerden başlayarak, hızla gelişmiş, büyümüş ve bu büyüme sonucunda bir çoğu kendi mekansal limitlerine ulaşmıştır. Bu hızlı büyümeyle kentsel tasarımın odağı, yeni gelişme alanları yerine kent sınırları içerisindeki mevcut kentsel alanların kalitesini artırmaya yönelik iyileştirme projeleri olmuştur.

Kentsel tasarımın temel uğraşı, kentsel alanları düzenleyen projeler yaratmaktır. Projelerin odak noktalarını da "bağlam" oluşturmaktadır. Bağlam terimi, bir mekan ya da binayı çevreleyen alanın içinde bulunduğu durum ve koşulları anlatır. Proje konsepti, bağlamın ihtiyaçlarına yanıt verebilmelidir.

Mevcut kentsel yapıyla yeni gelişmeleri bütünleştirmek için olası çözümler üretmek, kentsel tasarımcıların günümüzde ilgilendikleri başlıca problemdir. Kentsel tasarımda varılmak istenen nokta; tasarım alanlarındaki kaliteyi, görsellik ve fonksiyonellik dahilinde yakalamaktır. Kentsel tasarım ilkeleri, bu ilkeler dahilinde projeler geliştiren tasarımcının yaratıcılığına esneklik kazandırarak, tasarımcıya anahtar bir model olarak sunulmakta ve önerilmektedir.

Kentsel tasarım süreci; kullanıcılardan tasarımcılara hatta yerel otoriteye kadar projede yer alan herkesi içermelidir. Bu anlamda kentsel tasarım ilkeleri, kaliteli kentsel alanlar yaratmak için tasarım sürecine katılan profesyonellere ve profesyonel olmayanlara kılavuzluk edecektir (Llewelyn ve Davies, 2000).

3.2. Kentsel Tasarım İlkelerinin Öğeleri

Kentsel tasarım ilkelerinin öğeleri, bu bölümde tanımlanıp, detaylı bir şekilde incelendikten sonra dördüncü bölümde Hanlar Bölgesi, bu ilkeler dahilinde değerlendirilecektir.

3.2.1. Karakter

Kentsel alanlar; alanı kullananlar üzerinde, "mekan hissi" olarak tanımlanan özel anlam ve izlenim yaratan yerler olarak açıklanabilmektedir. Bu yerler insanlar için ayırdedici bir imaj ve algılarda karakteristik bir özelliğe sahiptir. 'Karakter' terimi, insanların tüm diğer yerler arasından özellikle bu yeri tercih etmesindeki nedenlerden birini oluşturmaktadır. Bu duygu, o yeri diğer yerlerden ayıran ve benzersiz yapan görsel unsurlar sonucunda ortaya çıkmakta ve alanı rakipsiz kılmaktadır. Kullanıcıların duygularını etkileyen unsurlar; bina, dükkan, kamusal alan gibi yapısal çevrenin herhangi bir parçası olabilir. İnsanlar bir yerin özel olduğunu, kendilerine pozitif hisler verdiğini ve orada rahat olduklarını hatırladıklarında, kendilerini o yerin bir parçası olarak hissetmekte ve o yere ait oldukları duygusuna kapılmaktadırlar (DETR, 2000).

Mevcut peyzaj, bina tipleri ve malzemeler, insanların içinde yaşadıkları sokak dokusu ve diğer faktörler ile birlikte yerel kimliği belirlemektedir. Mevcut olan dokuyla yeni yapılacak olan arasındaki adaptasyonun sağlanması kentsel tasarımın hedefi olmalıdır. Bu yaklaşım yerel karakterin korunmasını sağlarken mevcut yapısal çevrenin de kalitesini arttıracaktır (Şekil 3.1).

Şekil 3.1. Yerel karakterin önemli bir parçası olan peyzaj, İngiltere (DETR, 2000).

Başarılı bir kentsel tasarım, yer ve bağlamın eksiksiz bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir. Alanı ayrıcalıklı yapan nedenleri bulmaya çalışan sorular ve yerin kalitesi, kentsel tasarımın en önemli temel noktasını oluşturmaktadır. Birçok çağdaş projenin yerel bağlamı dikkate almayarak yaptığı çalışmalar, karakterde devamsızlıkla sonuçlanmıştır. Bağlam terimi, geniş bir doku içinde konumlanacak olan kentsel alanın lokasyonu ve karakteriyle tanımlanmaktadır. Kentsel tasarım projesinin, yerel kimliğe uygun olması için, yerel bağlam ile ilgili analiz sürecinin çıktılarını içermesi gerekmektedir. Tasarımın yapılacağı alanın kapsamlı analizleri, ayrıcalıklı bir kentsel alan yaratmak için tasarım sürecinin başlangıç noktasını oluşturmalıdır. Karakteristik yapı; kentsel alana karakterini veren ve insanların kentin yapısını anlamalarına yardımcı olan ana faktördür. Bu nedenle proje, karakteristik özelliğin çeşitli ölçeklerde geliştirilmesi ve üst düzeyde adaptasyonu ile mevcut kentsel alanın kalitesini arttıracaktır.

Şekil 3.2: Docklands'taki geleneksel gelişmenin güçlü karakterini yansıtan modern binalar (DETR, 2000).

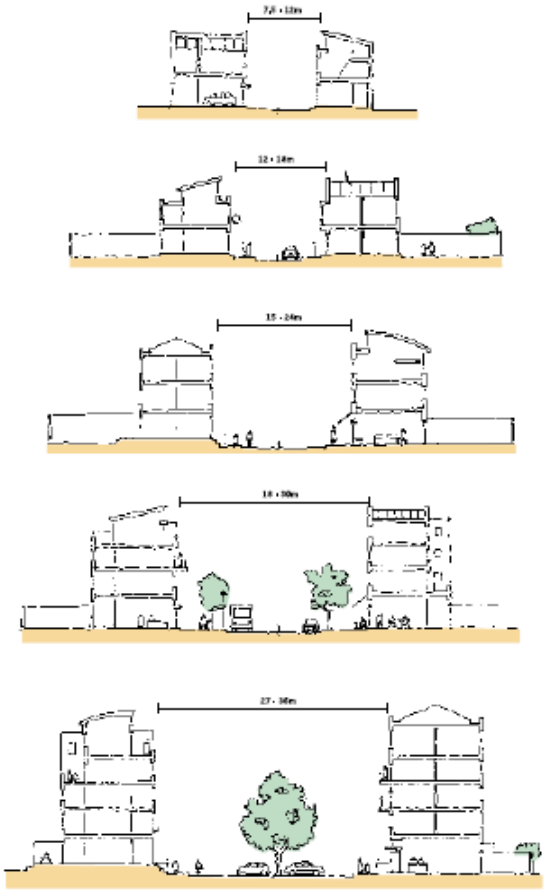
Yeni gelişme, arazi formunun mevcut şeklini göz önüne almalıdır. Doğal özelliklere uygun olarak yapılacak projeler, yeni gelişmelerin mevcut bağlamla bütünleşmesine yardımcı olduğu gibi alanın karakterini de kuvvetlendirir (Şekil 3.2). Proje, yeni öneriler getirirken yerel yapıların form ve dokularına da uygun olmalıdır. Yerel farklılığı desteklemek için, yeni gelişmenin açık alan, sokak ve bina planlarının mevcut bağlamla başarılı bir şekilde bütünleşmesi sağlanmalıdır. Yeni gelişmenin karakteri bina malzemelerinin 'ölçek', 'doku' ve 'renk'i ile belirlenmektedir. Yerel malzemeler kullanmak yerel farklılığı da artıracaktır. Kentsel tasarım projesi yeni gelişme önerirken mevcut yapısal çevrenin ölçek, kütle ve yüksekliğini hesaba katmalıdır (Eisner ve Galon, 1993).

3.2.2. Süreklilik ve çevreleme

Mekansal organizasyon, kentsel alanları yaratan tüm öğelerin birbirleriyle olan ilişkilerini içermektedir. Başarılı kentsel alanlar; doğal ve kentsel peyzaj öğeleri ile tanımlanabilmekte ve çevrelenebilmektedir. Belirgin ve anlaşılabilir alanlar; insanların nerede olduklarını anlayarak ve nerede neyi bulacaklarını bilerek kendilerini rahat ve güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Bu anlamda, kamusal ve özel alanlar; kullanıcılar için açıkça anlaşılır olmalıdır.

Kentsel alanlar; kamusal ve özel alanların açıkça tanımlanması sonucu, güvenli ve ilgi çekici bir özellik kazanır. Bu anlamda, kentsel tasarımcılar mekansal

düzenlemeyi tanımlamalı ve kamusal ve özel alanların sınırlarına açıklık getirmelidirler. Güçlü bina hatları ile yaya ve taşıt güzergahları boyunca etkin bir şekilde yönlendirilmiş bina cephelerine sahip olunması, kamusal alanı aktif ve güvenli kılacaktır.

Şekil 3.3: Sokağın genişliği ile orantılı olan bina ölçeği (DETR, 2000).

Mekansal çevreleme, farklı ölçekte binalar ve peyzaj öğeleriyle tanımlanabilir. Öngörülen binaların kütle ve yüksekliği çevrelerindeki bina ve kentsel alanlar göz önüne alınarak detaylı şekilde tasarlanmalıdır. Projede kullanılan ölçek; mekan hissi ve kuşatmış olduğu alanla beraber gelişmenin tipine uygun olmalıdır. Binaların yüksekliği kendini çevreleyen kentsel alanın genişliği ile orantılı olmalıdır (Şekil 3.3). Bununla birlikte, bina yüksekliklerindeki farklılık görsel yönden ilginç çatı görünümlerinin yaratılması için olanak sağlar. Çatı hattı, civardaki çatı yüksekliklerine bağlı kalarak tasarlanmalıdır. Ayrıca alandaki baskın yapı ve binalar; tasarım sürecinde odak noktaları, buluşma alanları, yönlendirici noktalar olarak tanımlanabilir ve mekan hissini geliştirmek için kullanılabilir.

3.2.3. Kamusal alan kalitesi

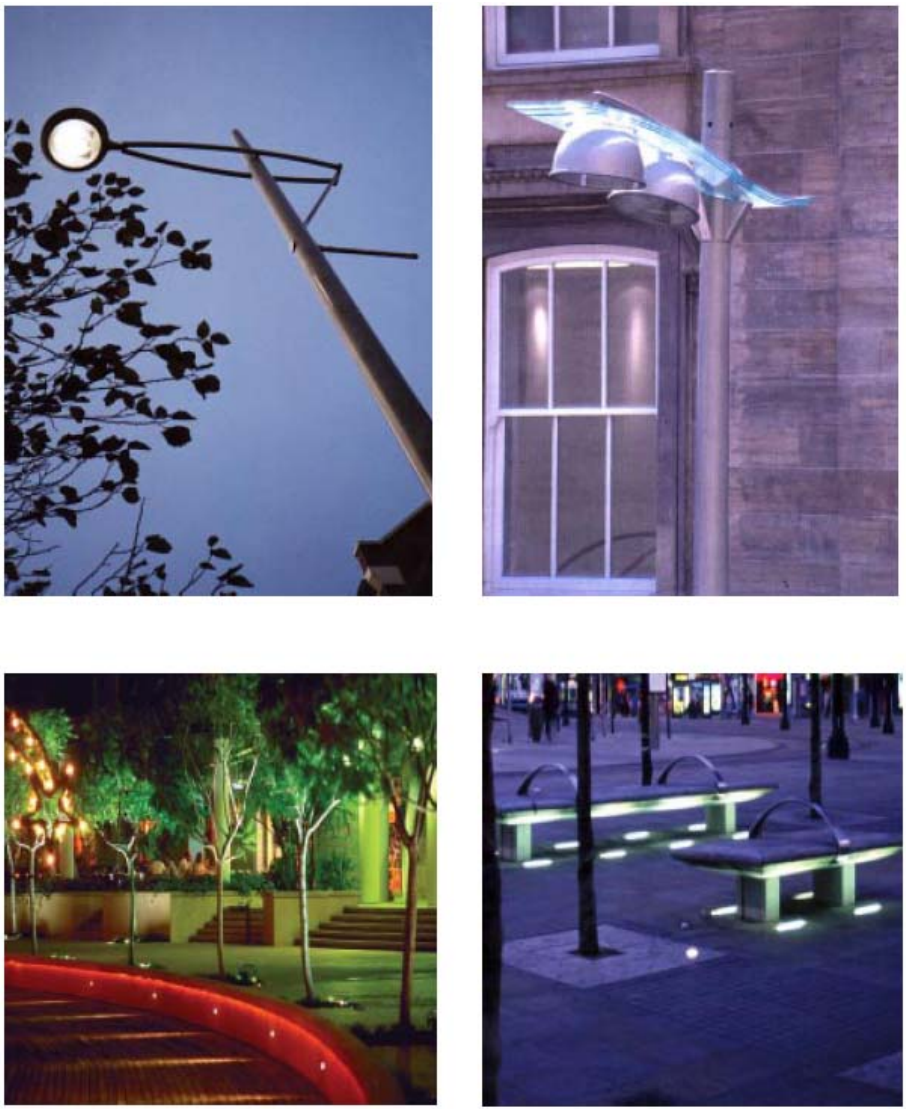
Başarılı kentsel tasarım, mevcut dokunun ölçek ve karakterini hesaba katmak suretiyle 'birlik' hissi uyandırmalıdır. Birlik hissi, tüm düzenleme sistemi içindeki kentsel peyzaj unsurlarının bütünleşmesiyle sağlanacaktır. Bu unsurların mekansal organizasyona adaptasyon düzeyi, başarıyı arttıracaktır. Tek bir bina ya da bir kentsel alan tasarlamak yönündeki her girişim, kamusal alanın biçimlendirilmesine yardımcı olur. Kentsel tasarım; içinde kaliteli doğal ve kentsel peyzaj unsurlarını barındıran ve kullanıcılarına çeşitli avantajlar sağlayan çekici ve başarılı kentsel alanları yaratır (Bal, 2007). Başarılı bir kentsel alan, doğal özelliklerle uyumlu olmasının yanında, engelli ve yaşlı insanların da dahil olduğu tüm kullanıcılarının ihtiyaçlarına cevap vermelidir (Şekil 3.4).

Şekil 3.4: Şehir ve yaya odaklı başarılı bir kent meydanı örneği; Viktorya Meydanı-Birmingham.

Kentsel alan ve yaya aktivitelerini tanımlayan bina cepheleri, cephelerin önemini vurgulamak ve cazip dış alanları tanımlamak için mimari öğelerle zenginleştirilmiş olmalıdır. Dükkan, restoran gibi aktivitelerin yerleştirileceği köşe binalar, yerel aktivite ve kimliğe katkı sağlamak için özellikle tasarlanmalıdır. Bununla birlikte farklı kullanımları olan yapıların, kamusal alan sistemi içindeki ticari ve ikamet alanlarıyla bütünleşecek bir bağlam oluşturması için, iyi konumlandırılmış olması gerekmektedir. Referans noktaları ve kentsel imajlar, insanlara yerlerini tayin etme ve yönelme hissi vermektedir. Kentsel tasarım projeleri; var olan görünüm, odak noktası ve manzaraları korumalı ve arttırmalıdır (DETR, 2000).

Çevreyle ilgili diğer meslek dallarında olduğu gibi, kentsel tasarımın da hedeflerinden biri çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe uygun öneriler geliştirmektir. Tasarım süreci; kentsel alanın kullanıcıları için sürdürülebilir yapısal çevre yaratmada en iyi seçeneğe ulaşmamızı sağlayacak malzeme ve konstrüksiyon teknikleriyle ilgili kararları içermelidir. Başarılı kentsel tasarım, alanın iklim, peyzaj ve ekolojik karakteristikleri gibi mevcut kaynaklarını tasarım sürecinde kullanarak doğal ve yapısal çevre arasında bir denge kurar. Aynı zamanda, kentsel alanların tasarımında mikroiklim koşulları da göz önüne alınmalıdır. Gelişmenin plan ve kütlesi; güneş ışığı, rüzgar, sıcaklık vb. gibi yerel hava koşullarına uygun şekilde tasarlanmış olmalıdır. Alanın bu mikro-iklimsel şartları, kentsel alanın biçimi ile binaların yön ve kapalılık derecesini etkiler (Moughtin, 1996).

Şekil 3.5: Fonksiyonel olduğu kadar dekoratif de olan aydınlatma örnekleri (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003).

Yapısal çevre ile bütünleşmiş kentsel peyzaj unsurları, kentsel alanların kalitesinin yükselmesini sağlayacaktır. Toplumsal sanat, tek objeler şeklinde bir meydana yerleştirilmiş veya bina ve kentsel alanlarda fonksiyonel elemanlar olarak projenin konseptini destekleyecek şekilde konumlandırılmış olabilir.

Metal konstrüksiyon ve mozaik cam gibi bina cepheleri üzerindeki ilave öğeler, yapısal çevrenin kalitesini arttıracaktır. Bank, aydınlatma elemanı, çöp kutusu gibi kent mobilyaları; tasarım hedeflerini destekleyecek şekilde bir araya getirilmeli ve alanda dağılımı yapılmalıdır (Şekil 3.5). Sanatçıların, kentsel mekanlarda kullanılmak üzere yaratacakları toplumsal sanat eserleri de, kentsel mekanları çekici hale getirerek, mekan karakterinin güçlenmesini sağlayacaktır.

Kentsel tasarım projeleri, günümüzdeki teknolojik ilerlemelerin ve mimari malzeme çeşitliliğinin yanında yerel özellikleri vurgulamak ve mevcut yapılar ile yeni öneriler arasındaki uyumu sağlamak için yerel malzemeleri de içermelidir. Tasarım önerisi; 'dokunma' duygusu ile kentsel peyzaj öğelerinin doku çeşitliliğini tanımlamalı; 'ses' kontrolü sağlamalı; 'aydınlatma' sistemi içermeli; 'renk','tat ve koku', gibi algısal faktörleri hesaba katmalıdır (Eisner ve Galon, 1993).

3.2.4. Hareket kolaylığı

Şekil 3.6: Kamusal alanlarda kullanılan kaliteli malzeme örnekleri (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003).

Başarılı kentsel alanlar; kendi içinde sınırlı olmayan, dışarıyla bağlantılı dolaşım ağına sahip olan yerlerdir. Yapılacak olan kentsel tasarım çalışmalarında; birbiriyle bağlantılı, hem fiziksel hem de görsel olarak çevresiyle bütünleşmiş alanlar yaratılmalıdır. Bu projelerde; yaya, bisiklet, taşıt yolları tanımlanmalı ve yaya

yollarının önemi vurgulanmalıdır. Tasarımcı alanda, bina ve mekanlar arası geçişi, güvenliği ve konforu sağlamalıdır. Sokaklar, insanlar için güvenli ve çekici kılınmalıdır. Kentsel tasarım projeleri, insanları sokağı kullanmaya teşvik ederken, tüm kamusal ve özel alanlar arasındaki geçiş ve sürekliliği kesintisiz sağlamalıdır (Şekil 3.6), (Şekil 3.7).

Kapsamlı kentsel tasarım yaklaşımları, tüm yol kullanımlarının birbiriyle bağlantılı olmasını sağlamalı ve yeni önerilen yollar mevcut dolaşım dokusuna uygun olmalıdır. Yoğun olarak kullanılan güzergahlar ve toplu taşıma tesisleri arasındaki yürüme mesafeleri, toplu taşımanın etkin kullanımını desteklemeli ve kullanıcıların sayısını artırmalıdır. Tasarım süreci, ayrıca kamusal ve özel alanların yaya yolları ve diğer tasarım elemanlarıyla olan bağlantılarını araştıran çalışmaları içermelidir.

Şekil 3.7: Sheffield şehir merkezinde kullanılan döşeme örnekleri (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003).

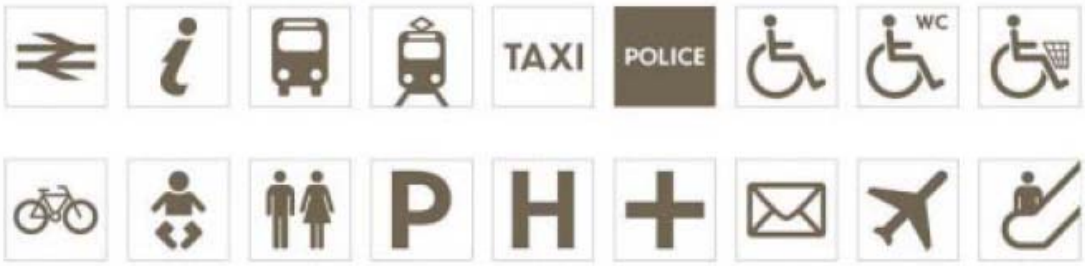
Kentsel tasarım projelerindeki ulaşım tasarımı, sadece mühendislik varsayımlarını desteklememeli, kentsel tasarım hedeflerini de içermelidir. Trafik yönetiminin yanısıra sokaklar, insanların güvenli bir şekilde alışveriş ve diğer ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirdiği kentsel alanlar olarak tasarlanmalıdır. Başarılı kentsel tasarım çalışmaları, alana iyi entegre olmuş ulaşım ağı ve trafik yönetimini sağlar. Bulvarların, geniş caddelerin ve sokakların hiyerarşik düzeni bu hedefe ulaşmak için tasarlanmış olmalıdır. Ayrıca, sokaklar yaya dolaşımını en iyi sağlayacak yollar olarak değerlendirilmelidir. Bu yüzden, kentsel ve doğal peyzaj öğeleri, aktif bir sokak yaşamı için güvenlik ve konfor sağlayacak şekilde kullanılmalıdır. Bu, mekan

hissini yaratmada önemli bir faktördür. Yeni sokakların tasarımı, araç ve yaya hareketlerinin birbirinden açık bir şekilde ayrıldığı güvenli, konforlu ve etkili sokak cephelerinin sağlandığı uygun kentsel peyzaj öğelerini içermelidir (DETR, 2000).

Kentsel tasarım çalışmalarının giriş ve sirkülasyon kararları, direkt ve bağlantılı yolların uyumlu birlikteliğini içermelidir. Böylece, aktif ve güvenli alışveriş sokakları sağlanarak, etkili kentsel alan konseptinin amacını desteklenecektir. Yeni gelişmenin yerleşim planı ve yoğunluğu toplu taşımaya erişilebilirliği artırmalıdır. Tasarım süreci, yaya hareketini destekleyecek toplu taşıma ve aktarma noktaları ile ilgili kararları içermelidir. İyi tasarlanmış taşıt sirkülasyonu; enerji ve zaman tasarrufu sağlamak ve güvenli yaşam standartlarını desteklemek için yaya sirkülasyonunu da içermelidir.

Kentsel tasarım, kamusal ve özel alanlar arasındaki ara yüzün tasarlanmasında önemli role sahiptir. Yaya ve trafik hareketlerinin geçirgenliği hakkındaki araştırmalar, yollarda etkili sokak cephelerinin gelişmesini sağlayarak, özel ve kamu alanlar arasındaki geçirgenlik düzeylerini artıracaktır. Öneri yollar, toplu ulaşımın geçirgenlik derecesini yükseltmek için çevre yollara ve hizmetlere bağlanmalıdır.

3.2.5. Okunabilirlik

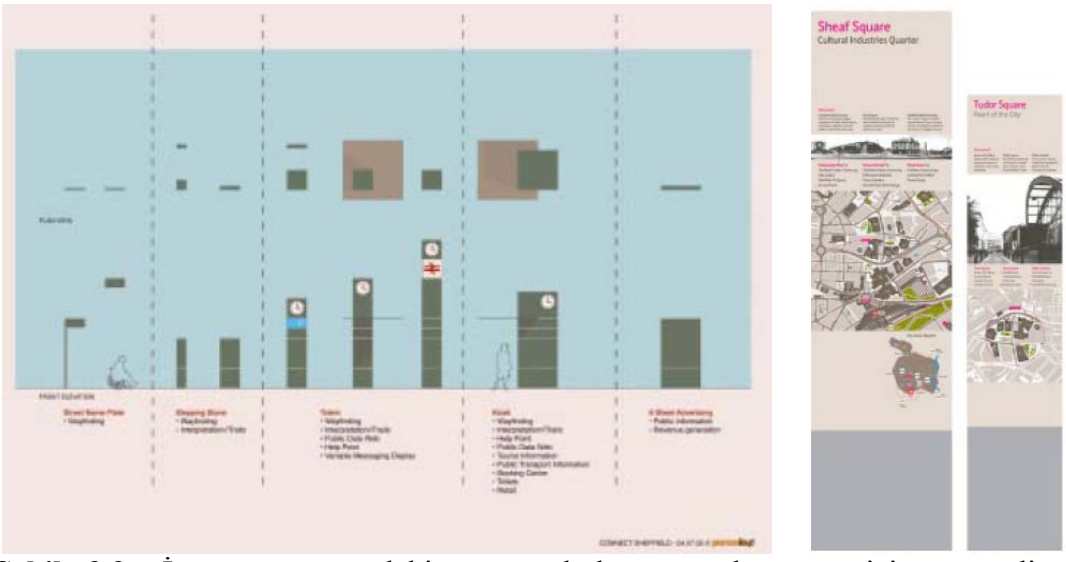
Şekil 3.8: İnsanların kolayca yorumlayacağı piktogram örnekleri (Sheffield City Centre Urban Design Compedium, 2003).

Okunabilirlik kentsel alanların en önemli özelliklerinden birisidir. Kullanıcıların yapısal çevreyi daha kolay anlamalarına ve iyi yönlendirilmelerine imkan verir. Böylece insanlar, gitmek istedikleri yerlere doğrudan ulaşabilecekleri yolları bulurlar (Şekil 3.8). Kentsel alanlar; çeşmeler, heykeller, toplumsal sanat eserleri ve aydınlatma elemanları gibi kentsel peyzaj öğelerinin uygulamalarıyla zenginleştirilmiş olmalıdır. Bu anlamda, Kevin Lynch (1981) geleneksel şehrin fiziksel öğelerini; okunabilirlik kriterleri itibariyle yollar, düğümler, mahalleler, sınırlar ve sınır işaretleri olarak tanımlar. Tasarımcı kendi metodolojisini, kolay

okunan ve özümsenen ancak kendi orijinal yapısına sahip kentsel mekanlar sağlamak için oluşturmalıdır (Moughtin 2003).

Okunabilirlik, kentsel alanların malzeme detayları ve kalitesi yoluyla arttırılabilir. Malzeme seçimi, okunabilirliği artırırken, yerin kimlik duygusunu tanımlar. Binaların konum ve fonksiyonu, kentsel alanların karakterini güçlendirir. Ana yollar ve merkezi noktalar etrafında, önemli kullanımların konumlandırılması, yerin canlılığına katkıda bulunacaktır. Köşe binaların etkin kullanımı, görsel ilgi yaratarak yönlendirmeyi kolaylaştırır. Ana yolların köşe noktalarının kamu kullanımına açık olması, alandaki aktiviteyi arttırarak yerel kimliği kuvvetlendirecektir (DETR 2000, s.28).

Tasarım sürecinin öznesi olan tasarım öğeleri, dikkatli ve amaca yönelik konumlandırılmış ve tasarlanmış olmalıdır. Her bir öğenin mekan hissi yaratmada direkt etkisi vardır. Bu öğeler, kullanıcılara yollarını bulmada ve farklı alanlar arasında görsel bağlantı kurmada yardımcı olur. Başarılı kentsel alanlar, içinde yaşayanların ve ziyaretçilerin anlamalarını kolaylaştıran belirgin bir form ve işaret sistemine ihtiyaç duymaktadır (Şekil 3.9). Tasarım süreci, insanların kentsel alanı aynı şekilde duyumsamadıkları gerçeğini göz önünde bulundurmalıdır. Yapısal çevrede görsel netlik, kullanıcıların kentsel alanı duyumsamalarıyla ilgili bir durumdur. Kentsel tasarım öğelerinin gereksiz kullanımı, mevcut bağlamın anlaşılmasında karışıklıklar yaratacaktır. Gerekli olmayan öğeler, kullanıcıların kafalarını karıştırmamak için alandan kaldırılmalıdır (Bal, 2007).

Şekil 3.9: İşaret tasarımındaki uyum, kolay tanımlanmaya izin vermeli ve okunabilirliği desteklemelidir (Sheffield City Centre Urban Design Comp. 2003).

Tasarım süreci; kullanıcıların hissettikleriyle alan arasındaki ilişkiyi ifade eden kentsel yapının okunabilirliği araştırmalarının yapıldığı kentsel peyzaj analizlerini içerir. Analizler ayrıca, alanın okunabilirliğini araştıran geçirgenlik çalışmalarını içerir. Son olarak, görsel çalışmalar, kentsel alandaki cephelerin, çatı profillerinin, yer döşemelerinin iyileştirilmesine ve bir yeri özel kılan görsel detay karmaşıklılığının analizine odaklanmaktadır (Moughtin, 2003). Yapılacak olan kentsel tasarım projelerinde, insanların alanda yollarını bulmalarına yardımcı olacak mevcut görünüm ve manzaraların geliştirilmesini hesaba katılmalıdır. Bu görünümler ise önemli yollar, hatırlanabilir binalar ve peyzaj özellikleri üzerine odaklanmaktadır.

3.2.6. Çeşitlilik

Başarılı kentsel alanlar, plan ve bina formundaki çeşitliliği içerir. Farklı boyut ve tipolojideki binalar zamanla oluşan farklı kullanımlara ve kullanıcılara izin verir. Bina cephesindeki sık bölümlenmeler alışveriş ve diğer ticari faaliyetleri artırarak sokak yaşamının kalitesinin gelişmesini sağlar. Yeni gelişmeler, çeşitli alternatifler sunan bina ve aktivitelere sahip faklı alanlar yaratmalıdır. Bu çeşitlilik, alanda bulunan elemanların farklı şekil ve fonksiyonlarıyla ilgi çekici alanlar yaratır. Binaların özgünlüğü korunurken, tüm yapıların birbiriyle uyum içinde olması sağlanmalıdır (DETR, 2000).

Başarılı kentsel tasarım çalışmaları, farklı kullanıcı gruplarının çeşitli isteklerine cevap verebilecek nitelikte, çekici ve kullanışlı kentsel alanlar ortaya koymalıdır. Farklı bina formları ve kullanımlara sahip olan kentsel alanlar, çeşitli kullanıcı grupları tarafından, aktif bir şekilde kullanılır. Karma-kullanımlı alanlar, insanların aynı alanda yaşamasına, çalışmasına ve hareket etmesine olanak sağlar. Bu kullanım çeşitliliği, hem sosyal hem de ekonomik aktiviteleri destekler. Her ölçekte karma-kullanımlı kentsel gelişim, gece ve gündüz güvenli bir şekilde kullanılan çekici alanlar yaratır.

3.3. Kentsel Tasarım İlkelerinin Önemi

Kentsel tasarım ilkeleri, kentsel alan tasarımında kullanılan ana kurallar olarak kamu politikası söylemleri ile bir alanın fiziksel tasarımı arasındaki boşluğu doldurmaktadırlar. Bunlar, fiziksel formun ortaya çıkarılmasında özel amaçları tanımlayarak, tasarım aşamasına katkıda bulunurlar. Kentsel tasarım ilkelerinin iki

ana amacı vardır. Birincisi, projelerin kalitesini artırmak amacıyla tasarımcıların yaratıcılıklarını destekleyecek bir dizi kriter kümesi tanımlayarak şehirlerde kentsel tasarım için genel bir çerçevenin geliştirilmesini sağlamaktır. İkincisi ise, tasarım kalitesindeki beklentileri yükseltmeye çalışarak, şehirlerdeki gelişmeler için kaynak bir rehber olmayı sağlamaktır. Kentsel tasarım ilkelerinin tasarım sürecine uyarlanması, başarılı bir tasarıma ulaşmanın yolunun, külfetli ve masraflı prosedürlerden ziyade detaylı araştırma ve düşünceleri bir araya toplama ve bunları tasarım sürecine katmakla oluşan bir süreç olduğunu kanıtlar (Bal, 2007).

Yapısal çevrenin bina, sokak, kamusal alan gibi bileşenleri, kentsel tasarım ilkeleri rehberliğinde tasarlandıklarında başarılı kentsel çevreler oluştururlar (Şekil 3.10). Ancak, kentsel tasarım ilkeleri ile bunların tasarım sürecinde uygulanması arasında her zaman bir boşluk vardır. Kentsel tasarım ilkeleri, genel çerçeveyi çizer ve başarılı kentsel alanlar yaratmak için uygulama aşamasında tasarımcıya rehberlik eder.

Şekil 3.10: Başarılı kentsel tasarım örnekleri (DETR, 2000).

Kentsel tasarım ilkeleri, katı bir formül tanımlamak yerine, alanın koşullarına ve bağlamsal düzenine bağlı kalarak her projenin kendi yapısını geliştirmesine yardımcı olurlar. Projenin tasarım sürecinde belirtilen standartları, bazı yerlerde kriterlerin altına düşerken, bazı yerlerde ise üstüne çıkabilmektedir. Burada tasarımcının amacı, yerin koşullarına ve kentsel tasarım ilkelerine bağlı kalarak bütüncül dengeye ulaşmaktır.

Kentsel tasarım ilkeleri, şehrin tümünü veya belirli bir bölgesini kapsayan, her ölçekte farklı tipte projeye uygulanabilmektedir. Başarılı kentsel tasarım projelerine,

tasarım amaçlarının açık bir şekilde tanımlanması ve tasarım sürecinin akılcı bir şekilde değerlendirilmesi ile ulaşılabilmektedir. Projenin uygulanırken ana hedeflerine nasıl ulaşacağını açıklayan araçlar, kentsel tasarım ilkeleridir. Başarılı kentsel alanlar yaratmak için yaratıcılıklarını kullanan tasarımcılar, kentsel tasarım ilkeleri rehberliğinde öneriler geliştirirler.

Kentsel tasarım ilkeleri; başarılı kentsel çevreler yaratılmasını hedefleyen beş farklı aşamayı oluşturmak için kullanılabilmektedir. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir:

1. ‘Tasarım amaçları’nın tanımlanmasında somut bir çerçeve elde etmek için kentsel tasarım ilkeleri kullanılmalıdır.
2. İkinci etapta kentsel tasarım ilkeleri rehberliğinde tanımlanmış amaçları kontrol etmek suretiyle, yapısal ve doğal çevrenin mevcut yerel bağlamı analiz edilecektir. Böylece, doğal ve kentsel peyzaj arasındaki ilişki ile alanın genel karakterini yaratan ‘tasarım elemanları’ tanımlanmış olacaktır.
3. Sonraki aşama ‘tasarım süreci’ olup, kentsel tasarım ilkeleri rehberliğinde tanımlanan amaçların pratiğe nasıl geçirilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Fiziki ve sosyal yönleri bulunan proje, kapsamlı planın genel kriter ve konseptini yerine getirmelidir.
4. Fiziksel projeleri değerlendirmede kullanılan kriterler, ‘tasarım standartları’ ile minimum kararlar olarak tanımlanır.
5. ‘Tasarım listesi’ olarak tanımlanan son aşama, projenin uygulama aşaması ile ilgilidir ve projenin gerçekleşmesi için gerek duyulan teknik ve yöntemleri gösteren detaylı bilgiyi içerir.

Kentsel tasarım ilkeleri, kullanıcılar için daha iyi yerler yaratmak amaçlı, yapısal çevrenin her ölçekteki bileşenlerini kombine etmenin yollarını açıklamaktadırlar. Bu ilkeler, yapısal çevrenin gelecekteki kullanıcılarının yaratılması sırasında yararlı birer araç olurken kentsel tasarımda kaliteyi arttıran çok önemli faktörlerdir. (DETR, 2000).

Her birey kaliteli bir çevrede yaşamak istemektedir. Fakat yapısal çevrenin yaratılması ve korunmasından kimin sorumlu olduğu sorusu açık bir soru olarak durmaktadır. Kentsel tasarım diğer mesleklerle birlikte; yapısal çevre ile ilişkilenmekte, bu alanda aktif olarak yer almaktadır. Kentsel tasarım süreci, mevcut

yapısal çevrenin tüm analizlerini içermelidir. Yeni projeler için güncel planlar ve projeler değerlendirilmelidir. İlerleyen aşamalarda kentsel tasarım ilkelerine göre tasarım amaçları gelişecektir. Kentsel tasarım projesinin amacı, şehrin dokularını zenginleştirecek gelecekteki gelişmeler için bir vizyon tanımlamaktır. Kentsel tasarım ilkeleri, mevcudun iyileştirilmesi ve doğal çevre ile uyumlu yenilerinin yaratılması sırasında tasarımcıların başvurabilecekleri başlıca araçtır (Bal, 2007).

Her bir yerleşim kendine özgü karaktere ve ihtiyaçlara sahiptir ve bunlar parçası olduğu geniş bağlam ile değişir. Ayrıca, kentsel alanların gerçek sahipleri olan kullanıcılar, yaşamlarını sürdürecekleri daha iyi alanlar beklemektedir. Bu yüzden kentsel alanlar "rahat, fonksiyonel" olmalı ve bugünün modern yaşamının temel gereksinimlerine ve de gelecekteki kullanıcı ihtiyaçlarına cevap vermelidirler. Arzulanan bu yapısal çevre koşullarına ulaşmak için kentsel tasarım, projelerin nasıl geliştirilmesi ve uygulanması gerektiğini belirleyen kurallar dizisi ile yönlendirilmelidir. Kentsel tasarımın tarihteki entelektüel gelişimi boyunca, Jane Jacobs, Kevin Lynch, Christopher Alexander, Francis Tibbalds ve diğerleri gibi birçok profesyonel tarafından başarılı kentsel tasarım için amaç ve hedeflerden bahseden araştırmalar yapılmıştır. Kentsel tasarım hedefleri, projeleri daha iyi çevresel koşullar yaratmak için özenle planlanacak ve uygulanacaktır. Kentsel tasarımın en önemli önceliklerinden birisi, alanın içerisindeki yeni gelişimi oluştururken yerleşmenin mevcut morfolojik yapısını gözetmesidir. Başarı düzeyi, kentsel tasarım hedeflerinin hem yerel bağlamının anlaşılması hem de gelecek için vizyon geliştirme süreçlerinde etkin kullanılması ile ilişkilidir (DETR, 2000).

Kentsel tasarım ilkelerinin; kentsel tasarımcılar, mimarlar ve plancılar gibi profesyonellere yardımcı olması gerekmektedir. Hedefler, problemli alanın mevcut koşullarına adapte edilmeli ve kentsel tasarımın hem ürün hem de süreci üzerinde etkili yönlendirme sağlamalıdırlar.

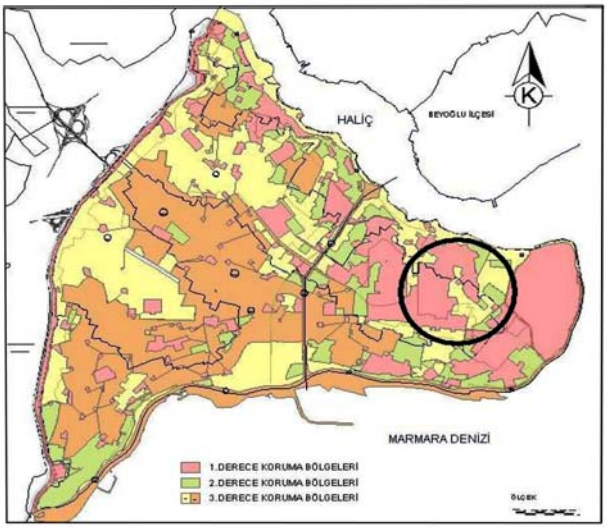
Kentsel tasarım ilkelerinin amacı, kentsel alanları geliştirirken ve restore ederken, kaliteye ulaşmada ve kaliteyi değerlendirmede tasarımcılara yardımcı olmaktır. Kentsel tasarım hedefleri, başarılı kentsel alanların yaratılmasında kentsel tasarım için bir dizi standardı ortaya koyar. Geleceğin şehri için bir vizyon tanımlamaya çalışırken, tasarımcılar en başta şehrin hangi fonksiyonlarla oluşturulması gerektiğini düşünmelidirler. Mevcut olan geçmişteki buluşlar, tasarım sürecinde faydalı girdiler

olarak kullanılmalı ve neyin eksik olduğu keşfedilerek göz önüne alınmalıdır. Kentsel tasarım ilkelerinin uygulanması, tasarımcılara çevresel kalite amacına ulaşmada geniş bir perspektif sağlayacaktır. Bugünün kentsel tasarımla ilgili argümanları, tasarım aşaması ile uygulanması arasında yer alan bir süreçtir. Bununla birlikte, kentsel tasarımda yeni bir stil başladığında, geçmiş periyodun tecrübeleri hesaba katılmamakta, bu tecrübeler kullanılamamaktadır. Bu anlamda, kentsel tasarım ilkeleri öncelikle bu genç mesleğin tek somut aracı olarak kullanılmış olmalıdırlar.

Kentsel tasarım, aktif tasarım süreci ile yaratıcı yaklaşımları içerdiğinden katı bir formül olarak tanımlamaz. Bununla birlikte, kentsel tasarım ilkeleri mevcut bağlamı anlama ve tasarım aşamasında yaratıcı yaklaşımı desteklemede kent tasarımcıları için değerli bir rehber olacaktır.

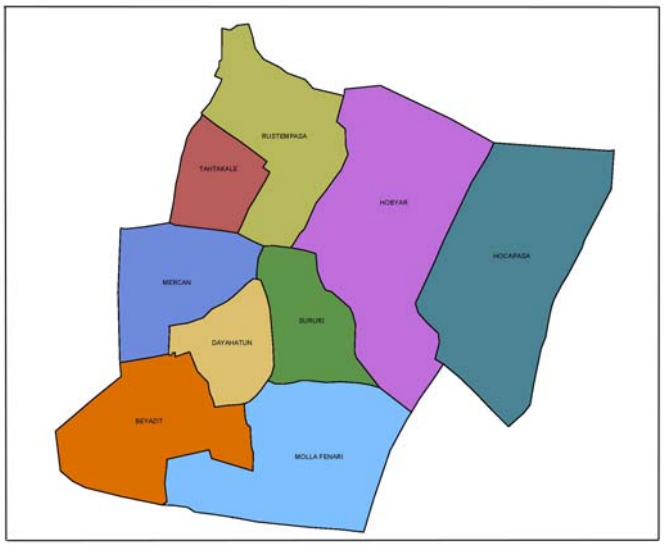
4. TARİHİ YARIMADA BÖLGESİ İÇERİSİNDE BULUNAN HANLAR BÖLGESİ'NİN KONUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1. Tarihi Yarımada İçerisinde Bulunan Hanlar Bölgesi'nin Konumu

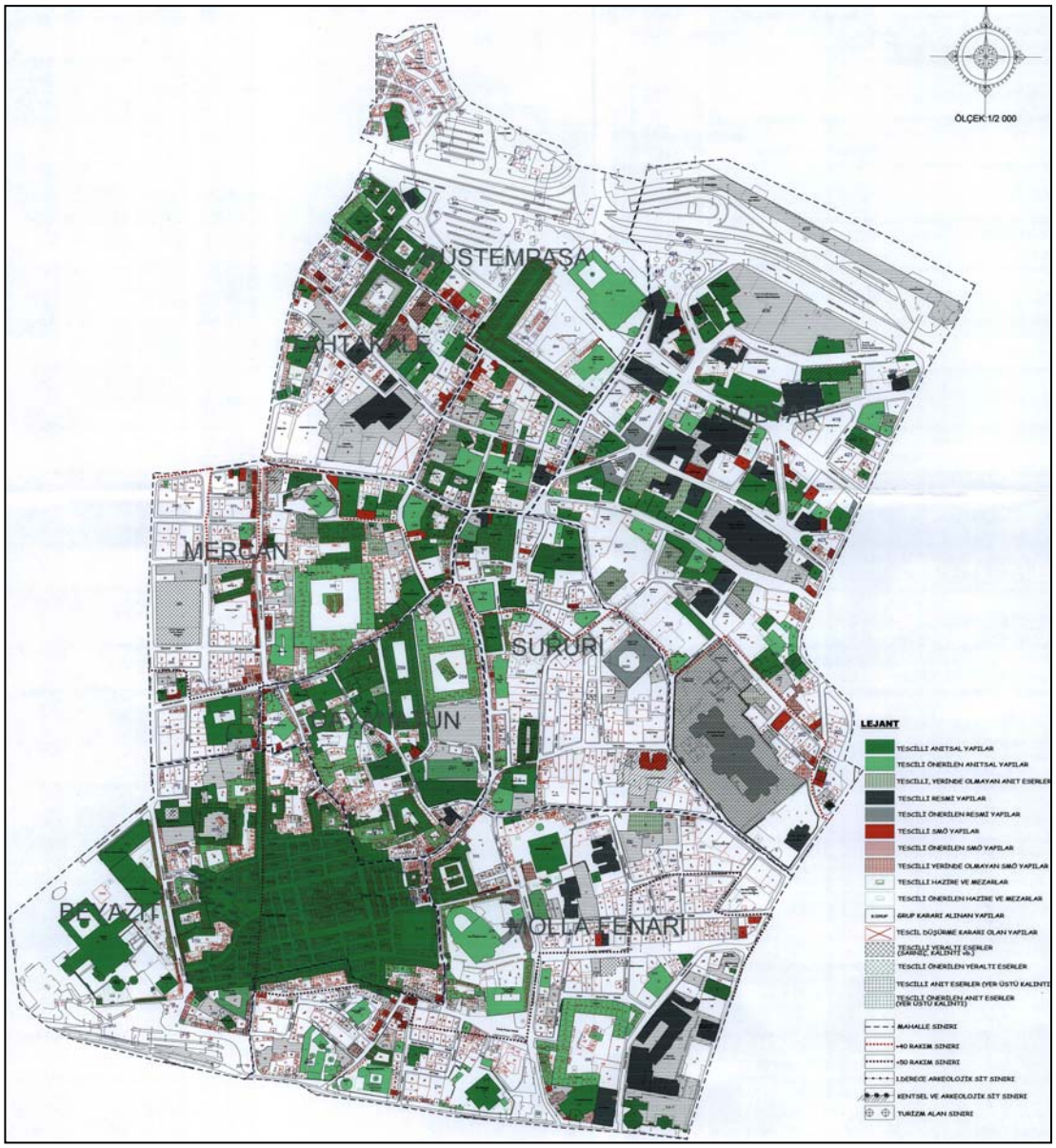
Şekil 4.1: Hanlar Bölgesi'nin Tarihi Yarımada içindeki konumu

Hanlar Bölgesi, Kapalıçarşı'dan Eminönü Unkapanı yönünde limana inen ve Tarihi Yarımada'da özgün ticaret merkezi olarak tanımlanan alandır (Şekil 4.1). Hocapaşa, Hobyar, Rüstempaşa, Tahtakale, Mercan, Daya Hatun, Sururi, Beyazıt mahallelerinden oluşmaktadır (Şekil 4.2).

Şekil 4.2: Hanlar Bölgesi'nin mahalleleri ve mahalle sınırları

Hanlar Bölgesinde; 813 tescilli yapı bulunmaktadır. Bu anıtsal yapılardan bazıları: Yeni Cami, Mısır Çarşısı, Rüstem Paşa Külliyesi, Beyazıt Camii, Nur-u Osmaniye Külliyesi, Mahmut Paşa Cemisi ve Hamamı, Atik Ali Paşa Camii, Çemberlitaş Hamamı, Kapalıçarşı, Hatice Turhan Sultan Türbesi, Çorlulu Ali Paşa Medresesi, Hatice Sultan Çeşmesi, Hatice Turhan Valide Sultan Çeşmesi'dir (Şekil 4.3).

Şekil 4.3: Hanlar Bölgesi'nde yer alan tescilli yapılar (BİMTAŞ, 2005-2007).

4.2. Hanlar Bölgesi'nin Tarihsel Gelişimi

Etrafı surlarla çevrili, deniz yoluyla dış ticarete açık bir şehir olan İstanbul'un tarihi ticaret bölgesi, kendine özgü bir oluşum ve gelişime sahiptir. Ticaret bölgesinin oluşumunda kentin coğrafi konumu ve doğal koşulları etkin olmuştur. İstanbul doğu ile batı, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki ticaret yolları üzerinde konumlanmıştır. İmparatorluğun da merkezi olan bu kavşak noktası konumu ile kent tarihi boyunca canlı bir ticaret merkezi olmuştur. Ayrıca üretimden çok tüketime dayalı ekonomik yapısı, özellikle hinterlandının gıda üretiminin kendi nüfusunu doyurmaya yeterli olmayışı, kenti büyük ölçüde dış ticarete bağımlı hale getirmiştir. Ticaret, gıda ve zorunlu ihtiyaç maddelerinden oluşan mal akışına dayalıdır. 16.yüzyıla kadar, karayolları ve taşıma araçları yeterince gelişmemiş olduğundan dışarıdan mal getirilmesi daha çok deniz yoluyla olmuştur. Deniz ulaşımına bağlı olarak kentin limanı her zaman önem taşımış ve ticaret bölgesinin oluşumunda etkili olmuştur (Can, 1996).

Şekil 4.4: 19.yüzyılda Galata'dan İstanbul Limanı'na bakış (BİMTAŞ, 2005-2007).

Ticaret bölgesinde sınırlı da olsa konut bulunduğu, çeşitli kaynaklardan izlenebilmektedir (Şekil 4.4). Bölgenin şehrin merkezine ve eski saraya yakın, Haliç'e hâkim, manzaralı bir konuma sahip olması, fetihten sonra bir takım paşa konakları ve sarayların burada yer almasını sağlayan çekici bir unsur olmuştur (Can, 1996). Ticaret bölgelerinden sanki arada keskin bir sınır varmış gibi birden bire Süleymaniye Cankurtaran gibi yerleşim semtlerine geçilmektedir. Bu durum ticaret bölgelerinin gelişmesinin sınırlandırılmış olduğunu düşündürmektedir.

Şekil 4.5. Âli Paşa Konağı (Sandalcı, 2000)

İstanbul'u çeşitli zamanlarda etkisi altına alan yangınlarda yanan bu konak ve sarayların yerine, zaman içerisinde ticari binalar yapılmıştır. Böylece 19.yy.'ın sonlarına doğru, bölgenin tamamına yakını, ticaret yapılarıyla dolmaya başlamıştır. (Şekil 4.5). Bu durum özellikle Cağaloğlu, Nur-u Osmaniye ve Beyazıt bölgelerinde gözlenmektedir. Buralarda bulunan birkaç katlı binalardaki konutlar da işyerlerine dönüşmüş, konutların yerlerini işyerlerinin almasıyla burada yaşayan nüfus son derece azalmıştır (Özgüç, 1994).

Hanlar Bölgesi, liman bölgesinden güneye Kapalıçarşı'ya kadar uzanmaktadır. Bölge dokusu farklı niteliklerde üç alt bölgeden oluşmaktadır. Birinci bölge, ticaret bölgesinin kent içindeki yerini tayin eden liman bölgesidir. İkinci bölge, liman bölgesinden başlayan ticaret fonksiyonunu güney yönünde devam ettiren Hanlar Bölgesi ve üçüncü bölge ise Nur-u Osmaniye ile Beyazıt arasına yerleşmiş ve kendi içinde bir bütün olan Kapalıçarşı bölgesidir. Bu alt bölgeler, birbirinden kopuk değildir. Eminönü'nden başlayıp, eklenerek Divan Yolu'na ulaşmakta ve Eminönü Divan Yolu arasında bir doku ve fonksiyon birlikteliği oluşturmaktadır. Bölgede fetihten itibaren hayır sahipleri tarafından vakıflarına gelir sağlamak amacıyla hanlar yaptırılmıştır. Hanlar oldukça meyilli bir topografik alanda kurulmasına karşın, plan şemalarıyla topografyaya uyum sağlamışlardır. Coğrafyanın bu zorlayıcılığından

ötürü bölgedeki hanlar, geometrik bir şemadan ziyade yer şekillerine uyum sağlayarak, organik bir plan şeması göstermişlerdir (Can, 1996).

Şekil 4.6: 19.yüzyılda Hanlar Bölgesi'nin genel görünümü (BİMTAŞ, 2005-2007).

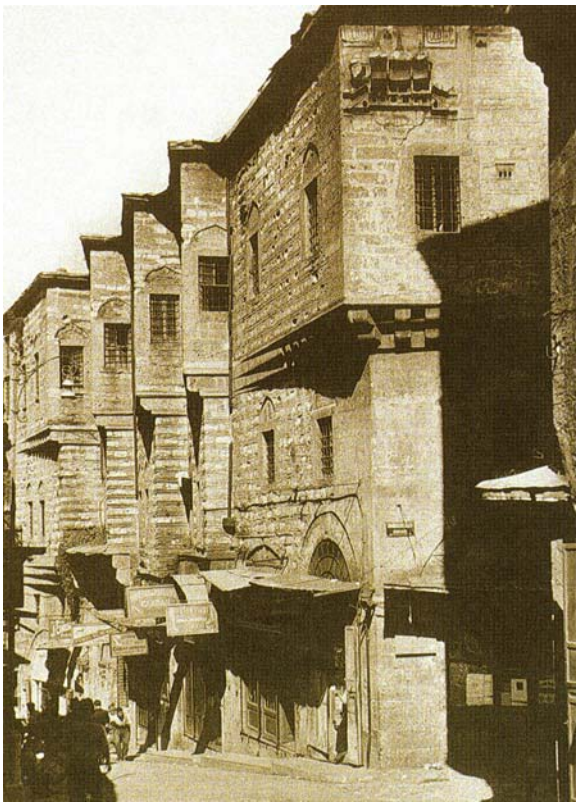
Hanlar Bölgesi, günümüzde dahi han binalarının yoğunluğuyla dikkati çeker. Hanların ancak içlerine girildiğinde bu yapıların plan kurgularından kaynaklanan bir avluları olduğu görülmektedir. Hanlar, bu kurgularıyla tarihi ticaret bölgesinin birbiri ile dengeli pozitif ve negatif alanlardan oluşan dokusunu meydana getirmektedir (Şekil 4.6). Şehir ölçeğinde diğer yapı türleri ile karşılaştırıldığında, hanların çok büyük boyutlu yapılar oldukları görülür. Bu yapılar alansal olarak işgal ettikleri zemin oturumuna rağmen 3. boyutta da fazla yükselmemişlerdir. Bu durum, anıtsal yapıların kentin siluetinde daha etkili olmasını sağlamak amacıyladır. Hanlar hiçbir zaman anıtsal yapılarla yarış etmemiş, kendilerine özgü mimarileriyle bölgenin eşsiz dokusunu oluşturmuştur. Avlulu hanlar, genellikle iki katlı yapılardır. Ancak topografya sebebi ile bazıları üç katlı yapılmışlardır. Bu yapıların zemin katları depo, ahır, tamirhane gibi servis kısımlarına, üst katları ise münferit odalar halinde yolcuların ikametine ayrılmıştır (Can, 1996).

Bölgede zaman içinde ikamet edilmeyen hanlar oluşmuş ve bu hanlar daha büyük toptancılar tarafından kullanılmışlardır. Perakendeciler ise birçok mal için toptancı piyasası olan bu hanlara gelerek ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu hanların üst katlarında toptancılara ait büro mahiyetindeki odalar, alt katlarında ise malların depolandığı dükkânlar yer almaktadır. Ayrıca çeşitli mallar, bedel ödemek şartıyla buralarda depolanmışlardır. Bu tip hanların dışında, perakende alışveriş yapılan dükkânların bulunduğu ve bazı bölümleri imalathane olarak kullanılan pek çok han bulunmaktadır. Bu nitelikteki hanlar daha çok Kapalıçarşı'ya yakın yerlerde konumlanmışlardır.

Bölgede günümüzde varlığını sürdüren en eski han Kürkçü Han'dır. Bu han fetihten sonra Sadrazam Mahmut Paşa tarafından 15.yy.da Mahmut Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak yaptırılmış ve zaman içinde birçok değişiklik geçirmiştir. Yine

16.yy.da yapılan Balkapanı Hanı da İstanbul'un en eski hanlarından biridir. Bu han Bizans devri hanlarından birinin kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Mahzenleri Bizans döneminden kalan bu hanın esas katları Osmanlı yapısıdır. Balkapanı Hanı bu özelliğiyle diğer hanlar arasında önemli bir yere sahiptir (Can, 1996).

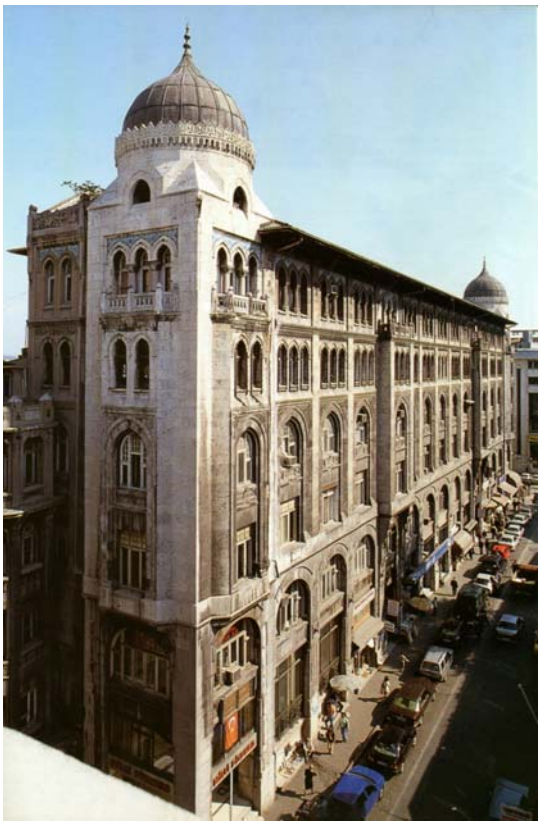
İstanbul'un ticaret yönünden iyice canlandığı 17.yy.'dan itibaren hanlar, gelişme göstermişler ve bu yüzyılın sonlarından itibaren bölgenin kalıcı çehresini oluşturmuşlardır. Özellikle bölgeyi Eski Saray'ın Mercan Kapısı'na bağlayan Çakmakçılar Yokuşu, üzerinde önemli hanların yer aldığı bir ticaret aksı haline gelmiştir. Çakmakçılar yokuşunda yer alan ilk önemli han yapısı, 1640 yılında Kösem Mahpeyker Sultan tarafından yaptırılmıştır. Bu han Büyük Valide Hanı'dır. Han oldukça büyük bir alana yayılmıştır. Üç avlulu plan kurgusuyla diğer hanlardan farklılık göstermektedir. Valide hanının 3. avlusunda Bizans döneminden kalma bir kule bulunmaktadır. Bu kuleye Eirene kulesi denmektedir. Çakmakçılar Yokuşunun diğer önemli hanı Büyük Yeni Han'dır. Büyük Yeni han 1764'de Sultan III. Mustafa tarafından Laleli Camii'ne gelir temin etmek amacıyla yaptırılmıştır. Dar ve oldukça meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Bu sebeple Çakmakçılar Yokuşu tarafındaki cephesi üç katlıdır (Can, 1996). (Şekil 4.7).

Şekil 4.7: Büyük Yeni Han (Sakaoğlu,1994)

Hanlar Bölgesi, fetihten itibaren eski yapım geleneklerinden hareketle yoğun bir şehir yaşantısı ve ticaret hayatının gereklerine cevap verebilecek bir olgunlukla gelişmiştir. 17. ve 18.yy.'larda gelişiminin zirvesine varan bölgedeki yapım faaliyetlerinin, 19.yy.'da duraklama dönemine girdiği fark edilmektedir. Bu dönemde çok fazla han inşa edilmemiş, yapılanlar da 18.yy. hanlarının özelliklerini sürdürmüşlerdir. Sabuncu Han ve Yıldız Han bu dönemin önemli hanlarıdır**.** Hanlar bu yüzyılın sonlarına doğru sosyal gelişmenin gereklerine uyarak gittikçe ticaret hayatının iş yerleri halini almışlardır. Böylece bölgede gelişen köklü han mimarisi 19.yy.'ın sonu ve 20.yy. başlarında artık devrini kapatmıştır.

19. yy.'ın başında alışılagelmiş han mimarisi terk edilmiş bunun yerini ise bölgede inşa edilen çok katlı, büyük vakıf hanları almıştır. Bu dönemde gelir sağlamak amacıyla yedi tane vakıf hanı inşa edilmiştir. Bu türün en önemlilerinden biri Mimar Kemalettin tarafından yapılan Sirkeci'deki 4. Vakıf Han'dır. Altı katlı olarak tasarlanmış olan yapıda bodrum, dükkânlar ve bürolar bulunmaktadır. Bu yapı her ne kadar önceki dönem hanlarına uygun olarak bulunduğu alana göre yapılmış olsa da amaç, görünüş ve kullanılan malzeme açısından tamamen diğerlerinden farklıdır (Bilecik, 2002). (Şekil 4.8).

Şekil 4.8: 4. Vakıf Han (Yenal, 2000)

Konumu ve özellikleri itibariyle yüzyıllardan beri ticaret merkezi durumunda olan Hanlar Bölgesi, günümüzde de bu vasfını devam ettirmektedir. Eski ticaret merkezlerinin ve yapılarının varlığını ve işlevlerini sürdürdüğü bölgede, çağa uygun olarak düzenlenmiş modern çarşılar ve çok katlı iş merkezleri, yeni ticaret yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.1. Bizans İmparatorluğu döneminde Hanlar Bölgesi

Bir Yunan koloni kenti olarak kurulan Bizantion MS. 3. yüzyıllarda, özellikle de M.S. 2 yüzyılda Septimius Severus'un kenti bir Roma kenti modeline göre yeniden inşa ettirmesinden sonra, kimliğini 7. yüzyıla kadar belirleyecek olan Yunan-Roma kenti görünümüne bürünmüştür. Kültürel gelişmesi de bu yönde olmuştur. Bizantion bir ticaret kolonisidir. Ticaret kapılarını elinde tutmasıyla, zengin tüccarları ve malları ve gelişmiş ticari hayatıyla tarihe geçmiştir. Şehir daha bu dönemde kendi içine kapalı bir yerleşme değil tüm dünyaya açık bir görünüm kazanmıştır. Nitekim şehrin limanında agorasında Suriye'den, Mısır'dan gelen zengin tüccarlar Yunanlılarla, Araplara ve Trakyalılara karışmaktadır. Uzak ülkelerden gemilerle gelen bu tüccarların bir bölümü şehre yerleşirken, önemli bir bölümü transit ticareti yapmış, bir süre Bizantion'da kalıp dünyanın dört bir yanından bu şehrin limanlarına akan malların ticaretini yapmışlardır (Heyet, 2003).

Bizantion'u İstanbul'un gelecekteki gelişmesi ve tarihi açısından önemli kılan, yüzyıllar boyunca değişmeden kalan kimi mekânların ve özelliklerin Bizantion'da çekirdek halindeki oluşumudur. Zira Bizantion daha sonra kendini izleyen Konstantinopolis'in, Osmanlı dönemi ve günümüz İstanbul'unun bir taslağı olmuştur. Bu süreklilik ise, her şeyden önce kentin kurulduğu yerin konumu ve coğrafi şartlarıyla ilgilidir. Bu konum, Bizantion'dan sonra burada kurulup gelişen tüm kentlerin kaderini belirlemiştir. Başka bir deyişle, kentsel işlevlerin mekânsal dağılımından ana uğraş kaynağı ticarete kadar, kentin en önemli öğeleri bin yıllar boyunca olağan biçimde bir süreklilik göstermiştir (Heyet, 2003).

Bizantion'dan başlayarak, bütün Bizans dönemi boyunca ve Osmanlı döneminde 19. yy. sonlarına kadar ticaret esas olarak deniz yoluyla yapılmıştır. Deniz aşırı ülkelerarası ticaretin mekânı olan Konstantinopolis dünyanın dört bir yanına açık, kozmopolit bir ticaret merkezi olmuştur. Deniz aşırı ticaretin belirleyici olduğu bu kentte en önemli ticaret mekânları limanlar ve limanların içinde veya hemen

yakınındaki depolama yerleri ile bir çeşit acente merkezleri sayılabilecek olan zengin tüccarların dükkânlarıdır. Haliç limanları ve iskeleler ticaret bölgesinin önemli noktalardır.(Can, 1996) Bizans'ın liman bölgesinde daha çok depolama gerektiren ticaret türü yer almıştır. Ancak Sirkeci'nin bir bölümünde çarşı parçası bulunmaktadır. Haliç kıyıları bir transit merkezi olmakla beraber, Bizanslılar buralardan alışveriş de edebilmişlerdir. İskeleler ve depolar bu özellikleriyle birer çarşı mahiyetindedirler (Cezar, 1985).

Şekil 4.9: 15. yüzyılda kentin görünümü Giovanni Andrea Vavassore (Wienner, 1998).

Bizans'ın ilk döneminde "agora" çarşı Constantinus Forumu'nun yakınında olmalıdır. O dönemde de ticari ürünlerin cinsleri için kentin belli yerleri veya merkezi çarşının belli bölümleri ayrılmıştır. Bizans semt adaları bu konuda ipuçları vermektedir. Tauri Forumunun hemen yanında, doğudaki "Artopoleia" semtinin "bugünkü Beyazıt" adı "ekmekçiler" anlamına gelmektedir. Bu doku Osmanlı döneminde devam etmiş Beyazıt Meydanı çevresinde "horos" (Atdeğirmeni) denen küçük değirmenler ve bunların fırınları yer almıştır. Hayvan ve et pazarları da bu civardadır. Ayasofya çevresinde bakırcılar, balmumcu ve mumcuların çarşıları vardır. Bugünkü Kapalıçarşı'nın bulunduğu bölgede kumaşçılarda, derici ve fırınlara kadar çeşit çeşit dükkân içeren bir çarşıdan da söz edilmektedir. Saray kapısından

Million'a kadar olan alana parfüm satıcıları yerleşmiştir. Million ile Constantin Forumu arasında ise gümüşçü dükkânları yer almıştır. Kuyumcular ve diğer sanat erbabı da Mese'nin çevresine yerleşmiştir (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994).

Bizans devri İstanbul'unda çarşı merkezi ile ilgili araştırmalar; ilk çarşıların Ayasofya ve Yerebatan dolaylarında bulunduğunu ve Mese boyunca devam ettiği ortaya koymuştur. Buradan Beyazıt ve Şehzadebaşı'na doğru devam ederek Aksaray ve Koska'da son bulduğu sanılmaktadır. Zamanla bu güzergâh bir ticaret aksı haline gelmiştir. Bu caddenin iki tarafına revaklı dükkânlar yapılmış, revakların arkasında da dükkân birimleri yer almıştır. Böylece Bizans'ta "embolos" adı verilen çarşı kurgusu oluşturulmuştu. Bu çarşılar arasında Mese'den sonra en önemli çarşı ise Beyazıt'tan Eminönü'ne inen "Makros Embolus"tur. Bu ise gerek ad gerekse mahiyet bakımından Uzun Çarşı yolu ile yaşamaya devam etmektedir. Ancak revaklarından her hangi bir iz kalmamıştır. Makros Embolos'un en önemli özelliği Bizans'ın ana ticaret aksı olan Mese ile liman bölgesi olan Eminönü arasındaki direkt bağlantıyı sağlamasıdır. Makros Embolos'un bir bölümünde kumaşçılar dericiler ve çeşitli dükkânlardan oluşan bir çarşı yer almıştır (Eriş, 1992). (Şekil 4.9). İstanbul'da dükkan, atölye, antrepo olarak kullanılan bir takım iş hanlarının varlığını bilinmekteyse de ticaret yapılarının han türü, Bizans şehirlerinde yaygınlık göstermemiştir. Türklerin bedestenine karşılık gelecek bir yapı türü ise Bizanslılarda hiç kullanılmamıştır (Cezar, 1985).

Kentteki ana ticaret ve çarşı pazar merkezleri de yüzyıllar boyunca hemen hemen aynı yerlerde kalmıştır. Günümüzde Eminönü ve Mısır Çarşısı'nın bulunduğu yerde Mısır, Suriye ve Asya'dan gelen baharat tahıl ve kumaş gibi ürünlerin boşaltıldığı iskeleler vardır. Ayrıca Balık Pazarı'nın olduğu yerde Bizans döneminde de balık satıcıları bulunmaktadır (Heyet, 2003).

Bizans dönemi ticaret bölgelerinin Osmanlı döneminde de aynı fonksiyonu taşımaya devam etmesinin sebebi, ticaret bölgelerinin doğal koşullara ve şehrin topografyasına uygun olarak biçimlenmesidir. Bu biçimlenme içinde yer alan yapılar, farklı kültürlerdeki toplumlar tarafından yadırganmadan kullanılabilme özelliğine sahiptir. Ticaret yapılarının bu özelliğinin ticaret bölgesinin Osmanlılar zamanında devamlılık göstermesinde etkisi olmuştur. Ancak Bizans hanları, Türklerin ticaret hanlarından

biraz farklıdır. Bizans hanları, mal depo edilen ve biraz da toptan alım satımların yapıldığı binalardır. Türk hanlarının bir kısmı da böyle bir işleve sahiptir. Ancak Türk hanlarının çoğunda perakende alışverişin yapıldığı dükkânlar da bulunmaktadır. Hanların bazı bölümleri imalathane olarak kullanılmışlardır (Can, 1996).

4.2.2. Fetihten günümüze Hanlar Bölgesi'nin gelişimi

Osmanlı şehri, organik bir dokuya sahiptir. Önceden bir şehir planı hazırlama ve bunu uygulama hareketi görülmez. Ancak, toplum sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına bağlı dinamik, çarşının şehrin merkezi bölümünde yer alması sonucunu hazırlamıştır. Önemli camiler de çarşıyla kaynaşmış halde uygun bir mevkide veya çarşının pek yakınına yer almıştır. Dolayısıyla Osmanlı şehrinde, çarşı ile önemli camilerin şehir dokusundaki konumlarını belirleyen faktör; Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel yapısının yaşayan dinamik gücü olmuştur (Cezar, 1985).

Şekil 4.10: 19.yüzyılda Haliç limanlarının görünümü (BİMTAŞ, 2005-2007).

Türk şehrinde ticaret alanı; bedesten, bunun çevresinde dükkânlar ve hanlar topluluğundan oluşmuştur. Şehrin büyüklük durumuna göre, küçük çarşı parçaları birbirinden farklı yerlerde bulunmuştur. Ne var ki asıl çarşının yani ticaretin en yoğun ve hareketli bölümü, bedesten çevresinde toplanmıştır (Eriş, 1992). Fetihten sonra İstanbul'da ilk olarak Bedesten-i Atik (Cevahir Bedesteni) kurulmasıyla Divan Yolu yakınında çarşı oluşmaya başlamıştır. Böylece Türk çarşısı karakterinin çekirdeği oluşturulmuştur. Ancak çarşı bir merkez etrafında gelişerek oluşmuş değildir. Çarşı bir taraftan bedesten etrafında gelişme kaydederken, diğer taraftan Mahmut Paşa kesiminde ticari yapılar yapılmaya başlanmıştır (Can, 1996).

Bütün dönemlerde, şehrin doğal limanı ve ticaretin merkezi olan Haliç kıyıları boyunca uzanan ticari liman ve yamaçlarındaki ticari bölge, Osmanlı döneminde de varlığını korumuştur (Şekil 4.10). Limanın yeri şehrin bütün tarihi boyunca iç çarşıların yerini de tayin etmiştir. Haliç sahilleri ve bunları Ayasofya, Beyazıt aksına

bağlayan bu ticaret hattı, 16. yy.da gelişen bir akstır. Beyazıt Camii, ve Külliyesi ile Eski Saray (İstanbul Üniversitesi merkez binaları) alanı, çarşının bu bölümüne bir sınırlama getirmiştir. Eminönü ve Divanyolu'ndaki bu ticari oluşum, zamanla birbirine yaklaşmıştır. Bu iki bölge arasında, büyük ticari yapılar inşa edilmiştir. Böylece 2. ve 3. tepeler arasındaki vadi tabanı ve Haliç'e bakan yamaçlar, tümüyle ticaret bölgesi hüviyetine kavuşmuştur. Şehrin han ve kervansarayları, özellikle Eminönü Beyazıt arasına yerleşmişlerdir. Ayrıca Bizans döneminde daha çok depolama işlevi gören Unkapanı, Odunpazarı, Balıkpazarı gibi yerler Osmanlı döneminde de aynı işlevle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Haliç'in kuzeyinde yer alan Galata kesiminde ise daha çok dış ticaret yoğunlaşmıştır. Ancak şehir nüfusunun artması ve önceleri boş olan semtlerde yeni mahalleler kurulmasıyla ticaret bölgesi, Beyazıt'tan Aksaray'a ve buradan Saraçhanebaşı'na kadar uzanmış ve orada Fatih'in kurduğu çarşıyla birleşmiştir (Güran, 1976). Bu yoğun ticari faaliyeti, şehrin diğer bölgelerine kaydırmak için yapılan çalışmalar, Saraçlar Çarşısı, Suk-u Sultani, Sulatan Ahmet Arastası gibi yapılar belirli fonksiyonlarla sivrilmiş mevzi ticaret noktaları olmaktan ileri gidememiş ve ticaret bölgesi günümüze kadar söz konusu alan içinde yoğunlaşmıştır (Ataman, 1997).

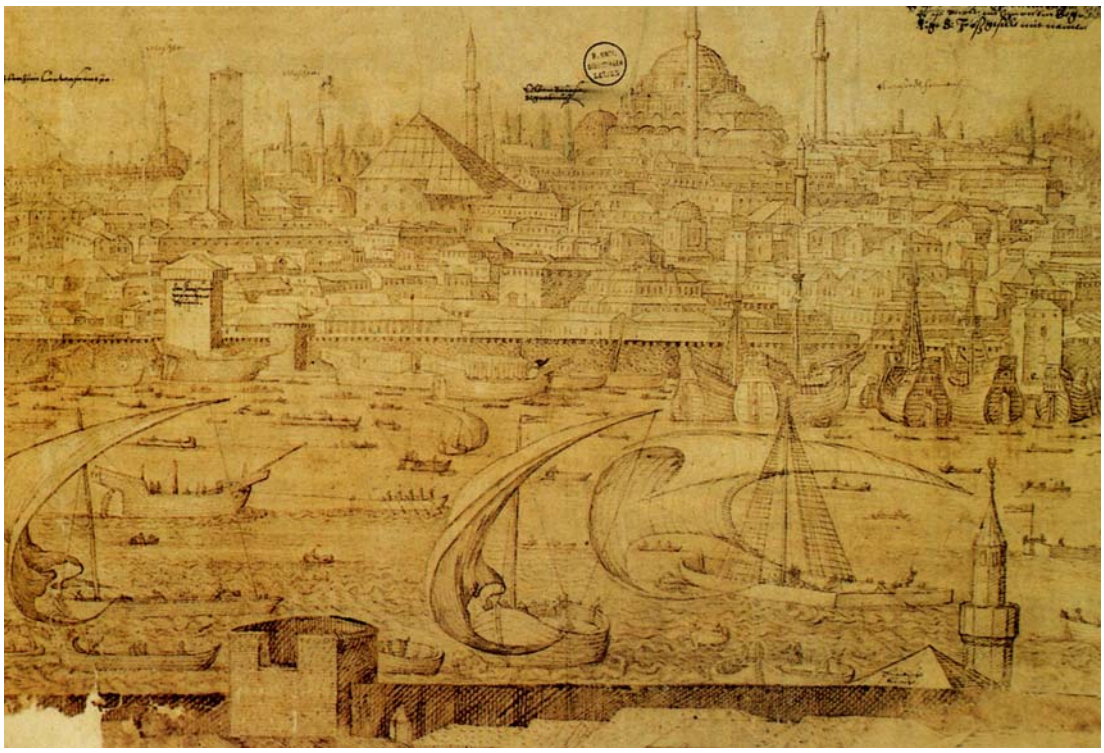
İstanbul'u mevcut ticari konumuna ulaştıran esas unsur deniz ticaret yollarının kavşağında, en stratejik noktalardan birinin üzerinde bulunmasıdır. Bu nedenle kentin limanları ticaret hayatı açısından her dönem büyük öneme sahip olmuştur. 16. yy. sonunda, Haliç kıyısında 21 iskele olduğu sanılmaktadır. Deniz gümrüğü, gümrük emininin bulunduğu yerde bugünkü Eminönü'dür. Önceki yüzyıllarda önemsiz ve güvensiz olan karayolları önem kazanmaya başladığından, kente karayoluyla mal girişi de artmış, Trakya'dan gelen malların girdiği Edirne Kapısı'nın çevresinde bir Karagümrüğü kurulmuştur (Heyet, 2003).

Şehrin ticaret alanının, Türk dönemi açısından fonksiyon olarak devamlılık göstermesinin nedenlerini, İstanbul şehrinin topografik durumunda ve ticaret yapılarının mahiyetinde aramak gerekir. Ticaret yapıları değişen zaman içerisinde, değişik kültürdeki toplumlar tarafından hiç yadırganmadan, bir değişikliğe gerek duyulmadan yine aynı amaçla kullanılmıştır (Cezar, 1985).

İstanbul'un merkezi ticaret bölgesini meydana getiren ticaret yapıları, diğer Türk şehirlerinde olduğu gibi, bedesteni odak noktası alarak gelişen dükkân, ticaret hanları

ve arastadır. Bu yapıların yanı sıra çarşı dokusunu meydana getiren destek yapılar ise; cami, hamam, mahkeme ve diğer çarşıya alışveriş etmeye gelenlere hizmet etmeye yönelik, çeşme, sebil şadırvan gibi su yapılarıdır (Eriş, 1992).

Osmanlı kentinin ticaret ve zanaat işlevleri, konutları mutlak bir biçimde dışta bırakarak, dükkân ve atölyelerin sıralandığı bir veya birden fazla sokaktan oluşan tek bir alanda yoğunlaşmıştır. Çarşı kent yüzölçümün %6'sı ile %10'unu kaplar. Mahallerin bütünü çarşı diye adlandırılır. Pazar ise açık havada yer alan haftalık çarşı veya panayır biçimindedir. 16.yy.a kadar çarşı ve pazar eş anlamda kullanılmıştır (Cerası, 1999).

Şekil 4.11: Haliç Limanı 1557-1561 Melchior Lorichs (Yenal, 2000)

Türk şehrinde hareket doğrultusu, çarşıya yöneliktir. Şehirdeki gündelik yaşamda hareket sağlayıp insan çeken alan daha ziyade çarşıdır. Ne var ki İslam toplumunda öğle ve ikindi vakitleri, iş saatleri zinciri üzerinde bulunduğundan bu vakitlere ait ibadetin iş yerinin pek yakınında yerine getirilmesi gereği de ortadadır. Bu nedenle çarşı ile cami iç içe sayılacak derecede birbirinin yakınında yerlerini almıştır. Bu yüzdendir ki İslam ve dolayısıyla Türk şehrinde cami, bir bakıma hareket istikametinin nirengi noktası olarak görülür. Gündelik yaşamda şehirde insan toplayan mekân olarak cami ile çarşı arasında ayrım yapmak güç olsa da, asıl ağırlık

noktasını çarşının teşkil ettiği çarşının insanları kendine çekme yönünün daha güçlü olduğu, çekicilik nedenlerinin çok yönlü olduğu da kuşkusuzdur. Osmanlı şehrinde çarşı; sadece alışveriş faaliyetinin değil, bir kısım sanayi faaliyetlerin de gerçekleştiği alandır. Dolayısıyla şehirdeki ticaret merkezinin konumu buna göre bir dokuya kavuşarak ibadet ve sosyal kurumlar da onunla ilişkili bir bölüm halinde uygun yerlere konumlandırılmıştır (Cezar, 1985).

İstanbul ticaret merkezi örneğinden önce şehirlerin çarşı bölümünde bedesten ve hanlar yakınına, hemen hemen onlarla yaşıt olarak hamamlar inşa edildiğine dair pek çok Anadolu şehrinden de örnek göstermek mümkündür. Eş zamanlı olarak inşa edilen cami, hamam ve handan oluşan Mahmut Paşa Külliyesi İstanbul çarşı dokusu içinde yer alan önemli bir örnektir. Hamamlar, han ve dükkânlar gibi gelir getirici türde yapılardır. Bu nedenle hamamlar da han ve dükkânların çoğunda olduğu gibi, cami, medrese imaret hastane gibi yapılara gelir getirmek amacıyla vakfa bağlanmışlardır (Cezar, 1985).

Türk hanlarının çoğunda, günlük perakende alış verişin yapıldığı dükkânlar bulunduğu gibi, bazı bölümleri de imalathane şeklinde kullanılmıştır. Bu nedenle ticaret hanları, çarşının yoğun yerinde bedesten yakınında toplanmış ve çevredeki dükkânlarla gerçek bir kaynaşmaya sahip olmuştur. Şehrin nüfusunun artması ve büyümesine paralel şekilde semt semt bir takım küçük çarşı alanlarının kurulması, doğal bir süreçtir. Fakat merkez çarşı bölgesi, ticari aktivite bakımından önemini korumaya devam etmiştir (Cezar, 1985).

Fetihten sonra İstanbul'daki ticaret yapılarını bedestenler, hanlar, çarşı, ve arastalar ve olarak dört ana yapı grubu ile ele almak mümkündür. Dükkânlar ve bekâr odaları da ticaret mekânları içinde ele alınması gereken diğer tamamlayıcı birimlerdir. Ticaret yapıları içinde ilk grubu bedestenler oluşturmaktadır. Önceleri bez satılmak üzere yapılan sonraları antika bez satışına tahsis edilen bedestenler, üzerleri kubbelerle örtülü dört tarafı demir kapılı taştan ve muhafazalı yapılardır. Bedestenlerde, mahzen denilen odalarda kira karşılığında tahsis edilen kasa ve dolaplar bulunmaktadır (Bilecik, 2002).

İstanbul ticaret bölgesinde ilk olarak inşa edilen ve çarşının ana çekirdeğini oluşturan yapı, İç Bedesten, Büyük Bedesten ve Cevahir Bedesteni olarak da anılan Eski Bedestendir. İlk yapıldığında Yeni Bedesten olarak anılan yapı Sandal Bedesteni

yapıldıktan sonra Eski Bedesten ismini almış, Sandal Bedesteni ise Yeni Bedesten olarak anılmıştır. Camiye gelir sağlamak amacıyla yapılan bu iki bedesten, Kapalıçarşı'nın temelini oluştur. (Bilecik, 2002) Tarihi Yarımada'da asıl çarşı, ticaretin en yoğun ve hareketli noktası bedestenlerin çevresinde toplanmıştır. Sattıkları malın değeri ne kadar yüksekse dükkanların yeri de bedestene o kadar yakın olmuştur. Bu çekirdeğin çevresindeki ilk çember, hanlardan oluşmuştur. Bir sonrakinde değeri daha az olan dükkanlar, zanaat bölgeleri yar almış ve son olarak ta en dış bölgede deri atölyeleri ve pazarlar yer almıştır (Cerası, 1999). (Şekil 4.12).

Şekil 4.12: Kapalı Çarşı ve Nuru Osmaniye Camii (Yıldız Sarayı Fotoğraf Arşivi)

Çarşı, günümüze gelene kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. İnşaatlarından itibaren bedestenlerin çevresinde bir bölümü Fatih'in vakfettiği dükkânlar, hanlar kurulmaya başlamış, bu gelişim civardaki sokaklara ve caddelere yayılarak devam etmiştir. Ahşap dükkânlar, merkez çarşının temel öğesi olmuştur. Kümeler halinde bulunan küçük dükkanlara, vakıf müdahaleleri akılcı yaklaşımlar getirmiş, sıralanmaları düzenlemiş, daha kalıcı ve geometrik olarak daha düzgün bir mimari ile dükkan kompleksleri inşa edilmiştir. Sonuç olarak yaklaşık 30.7 hektarlık bir alanı kaplayan ve 61 sokaktan oluşan oldukça büyük bir yapı kompleksi meydana gelmiştir (Cerası,

1999). Bu sokaklar, doğu çarşılarının özelliği olarak simetrik ve geometrik değildir. Oluşum biçimi, geçirdiği depremleri, yangınları ve kısmi onarımları yansıtacak şekilde dağınık bir düzene sahiptir. Batı kentlerinde görülen, grid sisteminde caddeler burada yoktur. Zamana ve ihtiyaca göre şekillenen, yapıyı monotonluktan kurtaran serbest bir yerleşim görülür. Her iki bedestenin ve çevresindeki sokakların mimarisi, bunların başlangıçta üstü örtülü sokaklar şeklinde yapılmadığını ortaya koyar. Çarşı içinde kalan Sarnıçlı Han, Paçavracı Hanı, Ali Paşa Hanı tamamen, Yol Geçen Hanı da kısmen çarşının dışında bırakılmıştır (Gülersoy, 1979).

Çarşıdan sonra bölge içinde ele alınması gereken en önemli ticaret yapıları olan hanlar; genellikle iki katlı, kare veya dikdörtgen bir avlu etrafında toplanmış, odaların oluşturduğu ticaret ya da geçici konaklama yapılarıdır. Bazı hanlarda ahır mescit, tuvalet gibi hizmet mekânları da yer almıştır. Genellikle kagir bir olarak inşa edilmişlerse de, ahşap strüktürlü sayısız örnekleri de vardır. Osmanlı mimarisinde kervansaraylardan sonra, hanların kent içinde yapılmaya başlamasıyla plan ve formda değişiklikler gözlenmiştir. Hanların yapımında işlevsellik ve ihtiyaca en iyi biçimde cevap verebilme ön plana çıkmıştır. Hanlar Bölgesi'nde, 15. ve 19.yy. arasındaki 500 yıllık bir periyotta yapılmış olan üç tip han karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; ticaret hanları, değişen ekonomik yapıya bağlı olarak ortaya çıkan büro hanları ve bu iki tip arasında ortaya çıkmış olan geçiş hanlarıdır (Özkan, 2003).

"Ticaret hanları", dış ticarete bağımlı olan İstanbul'da ithalat ve ihracat mallarının depolama ve dağılımını yapmak üzere 15.yy. ve 19.yy.ın ikinci yarısında ortaya çıkmış hanlardır. Bu hanlar, bir avlu etrafında toplanmış revaklı bir galeri ile çevrili odalardan oluşmaktadırlar. İki üç katlı olan bu hanlarda görülen yapı malzemesi, genellikle taş ve tuğladır. Ticaret hanlarının en büyük özelliği, konaklamanın olmayışıdır. Bu hanlarda zemin kat penceresiz olup, tek kapıyla avluya açılan depolara üst katlar ise galeriye açılan ve pencereli olan bürolara ayrılmıştır. Bazı hanların avlularında bir kaçının da kendi içlerinde mescitler mevcuttur. Bazı avlularda ise çeşmeye rastlanmaktadır. Papaz Han, Büyük Çukur Han ve Kirazlı Han ticaret hanlarının en güzel örnekleridir (Özkan, 2003).

19.yy. da yapılmış ola "geçiş hanları" olarak ifade edilen hanlar, mimari özelik bakımından ticaret hanları ile büro hanları içinde kalan grubu oluşturmaktadır. Geçiş hanları, mekân düzeniyle daha çok geleneksel Osmanlı ticaret hanlarını çağrıştırır.

Kapalı mekânlar, genellikle üzeri açık veya cam çatı ile örtülü kareye yakın bir avlu etrafında düzenlenmiştir (Özkan, 2003).

19.yy. ile 20. yy.ın başında yapılmış olan hanlarda büyük bir değişim gözlenmiştir. İşlevlerdeki değişim teknolojik gelişmelerin de etkisiyle hanlara farklı plan şemaları ve yapım biçimleri getirmiştir. İmalat ve depolamanın yerini bankacılık ve hizmetler sektörü almıştır. Ticaret hanlarına göre en önemli farklılıkları revaklı açık bir avlu etrafında birden çok fazla parselde toplanmış odalardan değil tek parselde yapılmış bir kitleden ibaret oluşlarıdır; kendi içlerinde avlulu ve avlusuz olarak iki grup oluşturmaktadırlar. Avlulu olanlar üzeri cam çatıyla örtülü olan galerili veya koridorlu hanlardır. Avlusuz olanlar ise odaların bir galeriye koridora veya merdiven sahanlığına açıldığı hanlardır (Özkan, 2003).

Birer vakıf eser olan bu yapılar, şehrin ticaret bölgesinin oluşmasında vakıf sisteminin, önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Özellikle bedesten, dükkân ve han gibi ticaret yapılarının inşaatları vakıf sisteminin geliştiği 15. ve 16.'yy.lara rastlamaktadır. Çarşının yapılanması vakıf sisteminin gelişmesiyle önemli bir itici güç kazanmış, imaret sitelerinin bakımını ve işletimini karşılayacak kaynaklar, bu külliyeler bünyesinde, yakın çevresinde ya da tamamen bağımsız yerlerde kurulan çarşılardan ve benzeri gelir getirici kurumlardan sağlanmıştır. Bu amaçla yeni dükkân grupları inşa ettirilmiştir. Bir seferde planlanarak uygulanan çarşılara en iyi örneği ise arastalar oluşturmuştur (Eriş, 1992).

İstanbul'daki ticaret yapıları içinde bir diğer grubu oluşturan yapı tipi olan arastalar, bir sokak üzerinde bulunan karşılıklı dükkân sıralarından meydana gelen ve bağlı bulundukları külliyelere gelir sağlamak amacıyla inşa edilmiş yapılardır. Karşılıklı dükkânların üzerleri önceleri asmalar ve ahşap çatılarla örtülürken, sonraları kagir tonozlarla örtülmüş dükkânların arasında kalan sokağa da arasta sokağı denmiştir. Ayrıca bu dükkânlarda sabahları esnafın dükkânlarını açmadan önce dua ettikleri dua meydanları da bulunmaktadır. Yeni Valide Camii'nin Mısır Çarşısı olarak anılan arastasının uzunlukları 100 m.yi geçmektedir (Bilecik, 2002).

Çarşı, arasta ve han cephelerinde yer alan ve sıra dükkânlar şeklinde de müstakil olarak ticaret merkezi içinde faaliyet gösteren dükkânlar, tek yönden ışıklıdır. Dükkânlar büyük çoğunlukla ahşaptan, tek katlı ve çabucak inşa edilmişlerdir. Üst katları depo gibi kullanılmış veya çırak veya işçilere kiralanmıştır. Yönetmelikler

yangınlara karşı ve göçü denetlemek için çift önlem olarak belirli bir yükseklik sınırı öngörmüşlerdir. Dükkânların bir kanadı aşağıya ve diğeri yukarıya doğru açıldığında üstte saçak, altta malları sergilemek için tezgâh haine gelen ahşap panjurları vardır. 19.yy. sonlarına doğru ise vitrin tam anlamıyla yerleşmeye başlamıştır. Bütün dükkânlar küçüktür; ancak bazıları o kadar küçüktür ki hücre ve dolap diye adlandırılmıştır. Yüksek kazanç getiren dükkânların, 16.yy.dan itibaren hanların ve imaretlerin içinde veya sınırlarında yapılmaları söz konusu olmuştur. Rüstem Paşa Camii'nde ve Laleli Camii'nde ayaklar üstünde yükseltilmiş yapıların bütün bir giriş katı dükkan ve depolara ayrılmıştır (Cerası, 1999).

Bir diğer önemli grup ise mal yapım-üretim hanlarıdır. Bekâr hanı (bekar odaları) adıyla da tanınan bu hanlarda zamanında lonca sisteminin icaplarına göre çalışılmıştır. Mahmutpaşa yakınlarında Cebehane, Pertev Paşa ve Hilalci Odaları, At Pazarı'nda Kırk Büyük Bekâr Odaları, Gedik Paşa'da Bekarhane-i Gedikpaşa, Unkapanı yakınlarında yedi adet bekarhane gibi önemli örnekleri Mahmutpaşa ile Unkapanı arasındaki alanda yoğun bir şekilde yer almıştır (Cantay, 1994), (Ataman, 1997). Bekâr hanlarının ve odalarının her bir bölümünde veya odasında birden çok insan yatıp kalmıştır. Buralarda yıkanma ve ısınma olanağı yoktur. Kenef denen bir tuvalet ve herkesin kendi yiyeceğini ve yemeğini hazırladığı ortak bir mutfak ile avluda bir su kuyusu bulunmaktadır. Bekâr odaları olasılıkla Bizans Döneminde de vardır. Çünkü bu gereksinim İstanbul'un çok yönlü iş ve yaşam pratiklerinden kaynaklanmıştır. İstanbul'da çoklukla çalıştıkları çarşı semtlerinde özellikle de Hocapaşa'da Uzunçarşı'da hemen hemen her iş yerinin üst katı birer bekâr odasıdır. Ayrıca buralarda Büyük Vefa Hanı, Hoca Paşa Hanı, Silahtar Hanı vb. büyük bekâr hanları vardır. Bunlar konumlarına, barındırdıkları kesime ya da semte veya bir yakıştırmaya göre adlar almış ve bulundukları mahalle dokusunda bekâr odası olarak tescil edilmişlerdir. Bekâr odalarını bir türü de "müteehhilin" evliler odaları olup taşradan gelen ve iş bulup çalışan aileleri buralarda barınmışlardır. Ancak müteehhilin odalarına bekârların alınması yasaklanmıştır (Sakaoğlu, 1994).

17 ve özellikle 18. yüzyılda gelişmelerinin zirvesine varan bölgedeki han yapım faaliyeti, 19. yy. da duraklamıştır.

19.yy. içinde İstanbul'da Galata ve Beyoğlu bölgeleri ticari yönden önemli ölçüde aktivite kazanmış özellikle yabancı Levanten ve gayri Müslim tüccarlar da bu taraf

da toplandığından o dönemin dış ticaret ilişkilerinde Galata ve Beyoğlu bölümü dikkat çeker hale gelmiştir. Fakat Kapalıçarşı'dan Sirkeci Eminönü Tahtakale ve Unkapanı'na kadar ara vermeden uzanan merkez çarşı bölgesi İstanbul'un yine de asıl ve ana çarşısı durumundadır. II. Dünya Savaşının bitimine kadar İstanbul merkez çarşısının iç ticarette en büyük paya sahip olma rolünü sürdürdüğü, dış ticaret işlemlerindeki payının da küçümsenemez durumda olduğu söylenebilir.

19.yy.ın ikinci yarısında küçük esnaf, zanaatkâr ve küçük tüccar durumunun gün be gün kötüleştiğini görmüş, iflaslar birbirini izlemiştir. Galata Köprüsü'nün açılmasından sonra her zaman yoğun bir iş merkezi olan Eminönü, Sirkeci-Bahçekapı civarı yine canlılığını korumakla birlikte bu bölgedeki küçük dükkânlarda ticaret yapan müslüman veya gayrimüslim tebaadan küçük esnaf, yavaş yavaş bölgeden itilmiş ve bu bölgeye de, bir bölümü günümüze kadar gelmiş çok katlı, görkemli, süslü, batı üsluplu iş yerleri adı han olsa da eski hanlara hiç benzemeyen banka ve ticaret merkezleri kurulmuştur (Heyet, 2003). (Şekil 4.13).

Şekil 4.13: Bahçekapı'da bir 19.yy. hanı (BİMTAŞ, 2005-2007).

Ticaret merkezi, 16.yy. sonu ile 19. yy. ortasına kadarki dönemde Osmanlı kent sistemi içinde toplumsal ve ekonomik ilişkilerdeki değişimleri en çok hisseden Osmanlı kent birimlerinin arasında kalmıştır. Bu zaman aralığında kentin ekonomik ağırlığı zanaat etkinliklerinden ticaret etkinliklerine kayarken kent içinde ticaret merkezinin kapladığı alan genişlemiştir. Yapı yoğunluğu ve binalardaki etkinlikler artmış, ayrıca tek tek bina tiplerinde gerçekleşen işlevler de yoğunlaşmıştır. Ticari bina tipolojisinin temel yapı öğeleri, "hücre, dükkân, avlu" geleneksel şemayı sürdüren yapılarda, önemli ölçüde bir değişikliğe uğramamıştır (Cerası, 1999).

5. İSTANBUL HAN MİMARİSİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

5.1 İstanbul Han Mimarisi

Osmanlılar, Selçukluların kurdukları kervansaray sistemine yeni kervansaraylar ve asıl önemlisi şehir hanları ilave etmişlerdir. Hanlar Bölgesi içinde yer alan mevcut hanlar ise Osmanlı şehir içi hanlarının bir örneği olan ticaret hanları kapsamında değerlendirilmektedir. İlk örneklerini Bursa'da gördüğümüz ticaret hanları asıl gelişimlerini İstanbul'da tamamlamışlardır. En önemli özellikleri içinde ikamet edilmeyip tamamen ticarete yönelik hizmet vermeleridir. Genellikle iki katlı olarak inşa edilen bu tip hanların zemin katları depo ve servis bölümlerine, üst katları ise bugünkü karşılığı olan bürolara ayrılmıştır. Önceki devirlerde inşa olunan hanlardan farklı olarak planlardaki muntazam dikdörtgen veya kare formlar yerlerini daha ziyade arsa veya yola bağlı gelişim gösteren yamuk veya hareketli formlara bırakmışlardır. Konaklama ihtiyacının yanı sıra şehir hanları artık, ticaret ve iş hayatının büroları kimliğini de kazanmışlardır (Eriş, 1992).

İstanbul'da han inşası Fatih devrinde başlamış ve 20. yüzyılın başına kadar da sürmüştür. Fatih döneminde Vezir Mahmut Paşa tarafından Mimar Atik Sinan'a yaptırılan ve İstanbul'un en eski hanı olan Kürkçü Han, şehir içi hanlarının özelliklerini göstermesi bakımından önemlidir. Hanlar; çeşitli malların depolandığı, alınıp satıldığı, insanların ve hayvanların konakladığı yapılardır. İstanbul'da daha çok ticaretin yoğun olduğu bölgeler olan Kapalıçarşı civarında, Eminönü, Beyazıt, Laleli arasında ve Haliç sırtlarında yoğun bir şekilde görülürler. Bulundukları alana yoğun olarak yapılan, bunun için de muntazam plan ve cephelere sahip olamayan hanlar genellikle, zemin kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. Sadeliğin hakim olduğu taş ve tuğla malzemeden inşa edilen yapılarda çoğunlukla zemin kat depolara üst katlar ise ikamete veya bürolara ayrılmıştır (Bilecik, 2002).

İstanbul hanlarında genelde arsa yetersizliği, mevcut şehir dokusuna uyma zorunluluğu ve yeni ihtiyaçlardan dolayı, 3 katlı, birden fazla avlulu, bodrumlu, ahırsız, sadece ticarete yönelik olarak bugünkü iş hanlarına dönüşmeleri, bazılarının

tamamen deposuz ve ahırsız misafirhane ve bekâr hanları olarak kullanılması gibi özellikler ortaya çıkmış ve bu İstanbul hanlarına diğer Osmanlı şehir hanları içinde ayrı bir nitelik kazandırmıştır (Eriş, 1992).

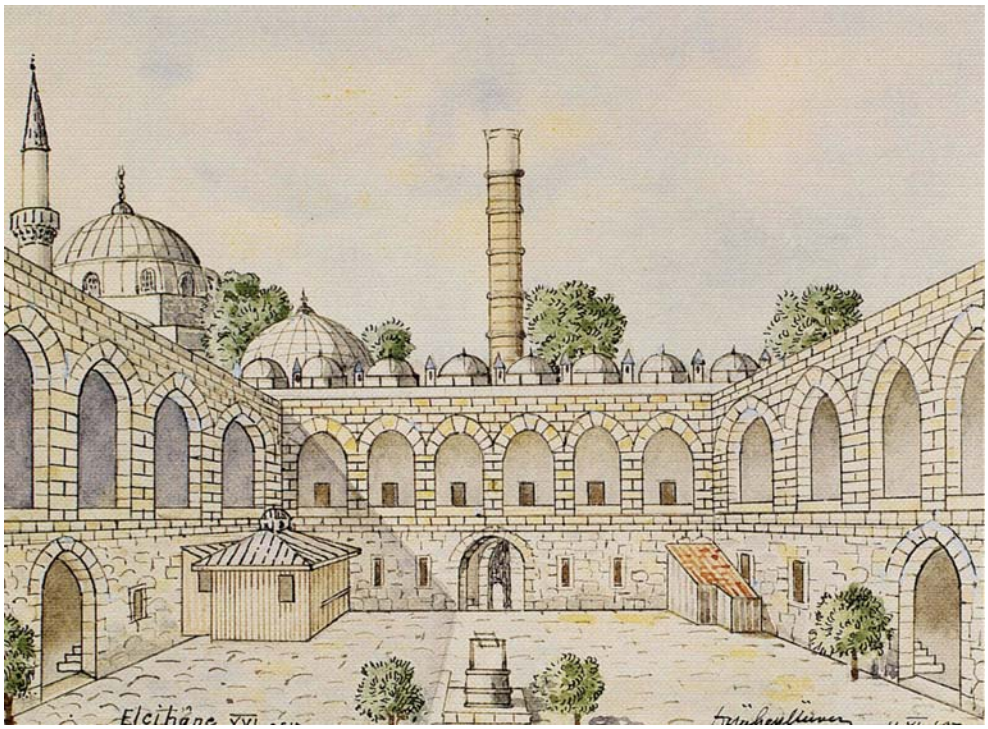
Han mimarisi kente ait bir mimaridir. İstanbul merkezi çekirdeğinin geniş parçalarını oluşturmuştur ve geniş boyutlu parçalarını oluşturmuştur (Cerası, 1999).

5.2. Han Mimarisinin Tarihsel Gelişimi

5.2.1. 15. yüzyıl İstanbul han mimarisi

Bu dönem İstanbul hanları, genel olarak Bursa hanlarının bir devamı olarak gelişmiştir. Tipik olarak yapı iki katlıdır. Alt kat servis ve depolara, üst kat ikamete ayrılmıştır. Avlu her iki katta da revaklarla çevrilmiştir. Bunlara ilave olarak İstanbul hanlarında ikinci bir avlu ortaya çıkmıştır. Avludaki mutlak dikdörtgen formun yerini şehrin sıkışık arsa durumundan dolayı yamuk ve gayrı muntazam bir forma bırakmıştır. Bazı hanlarda, ahırların bodrum katlara konulduğu görülmektedir. Selçuklu kervansaraylarında her zaman var olan erken dönem Bursa hanlarında ise yapı içinde konumu değişen mescit, İstanbul hanlarıyla birlikte Fatih devrinden itibaren yeniden vurgulanmaya başlanmıştır. Mimaride sadelik hâkimdir. Taşıyıcı ve örtü sistemi ise Bursa ekolünü devam ettirir (Eriş, 1992). 15. yy. tarihli tek örnek olması hasebiyle önemli olan ve İstanbul'un ilk han binalarından biri olan Kürkçü Han, dönemi için karakteristiktir. Diğer örneklerden farklı olarak yapıya ikinci bir avlu eklenmiştir. Bu uygulama ile insan, hayvan ve yük ayrımına gidilmiş ikinci avlu ahır haline getirilmiştir (Bilecik, 2002).

Bu yüzyılın han mimarisi açısından önem taşıyan bir diğer önemli yapısı da Atik Ali Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak 1510–1511 yılarında inşa edilen Elçi Han'dır. 16. yüzyıldan itibaren birçok yabancı elçinin ikamet ettiği bu han kare planlı ve alt katların ahır üst katların ise yalnız ikamet için tasarlandığı bir handır. Elçi Hanı 17. yüzyılın başlarına kadar elçileri ağırlamaya devam etmiş fakat 1646'dan itibaren elçilerin Galata'da kalmalarına izin verilmesi ile önemini kaybetmiştir. 1660 yılında üç gün süren yangında harap olmuş 1766 depreminde ise büyük bölümü yıkılmıştır (Eyice, 1994). (Şekil 5.1).

Şekil 5.1: Elçihane (Ünver,1995)

5.2.2. 16. yüzyıl İstanbul han mimarisi

16.yy.da bir yandan Osmanlı kentlerindeki nüfus artışı, öte yandan dünya ticaretinde gezgin tüccarın önemini kaybedip yerleşik tüccarın ortaya çıkışı, kentin yapısında bir dönüşüm meydana getirmiştir. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994) Haliç'e bakan yamaçlar ve ona bitişik diğer tepeler süreç içinde nüfus yoğunluğu en fazla olan bölgeler olarak gelişmiştir. Bedestenlerin çevresinde belirli üretim dallarında ve ticaret ile hizmet faaliyetlerinde uzmanlaşan sokaklar oluşmuştur. Böylece kentin yapılaşması kale dışına taşmıştır. 16.yy.ın ikinci yarısında Halep Kadısı Zekeriya Efendinin sayımına göre İstanbul'da 417 kervansaray mevcuttur (Eriş, 1992).

Bu dönemde şehrin ticaret bölgesi, Sirkeci Unkapanı arasında Haliç'e paralel olarak gelişmiştir. Deniz yoluyla gelen mallar belli iskelelere indirilmiş ve oradan taksimat yapılmıştır. Bizans devri esas deniz yoluna ilaveten İstanbul artık kara yoluyla da beslenmeye başlamıştır. Edirne Kapı ve Topkapı, Trakya'dan gelen malların giriş yerleridir. Kara gümrüğü ise bugünkü Karagümrük semtidir. 16. yy. ortalarında ticari hayatın yoğun olduğu ve önemli bir deniz gümrüğü olan Eminönü'nden uzun çarşıya uzanan alanda inşa edilen Rüstem Paşa Külliyesinde büyük ve küçük kervansarayların yer alması 15. yy.dan başlayarak Sarayburnu'ndan Ayvansaray'a

kadar uzanan Haliç Limanlarının şehrin ticaret merkezleriyle olan bağlantısını sağlayan yollar üzerinde hanların inşasının sürdüğünü göstermektedir (Başer, 2002).

Şehircilik açısından da önemli olan Rüstempaşa Kervansarayı kareye yakın bir avlu etrafında çok katlı plan kuruluşuyla önemli bir ticaret sitesi oluşturmuştur. Kapalıçarşı bölgesi, II. Bayezid döneminden itibaren deniz ve karayolu bağlantılarının kesiştiği; ticaret hayatının yoğun yaşandığı konuma sahip bir bölge haline gelmiş ancak 16.yy.da Kapalıçarşı bölgesindeki han ve dükkanlarda ahşap konstrüksiyonun hakim olması söz konusu ticaret yapılarının daha kolay ve çabuk harap olmalarını kolaylaştırmıştır. Çıkan yangınlarda pek çok konutun yanı sıra ticaret yapıları da büyük zararlar görmüşlerdir. Şehrin ticaret bölgesinin ağırlık merkezi burası olmakla beraber, sur içinde sayıları 3667 ye varan dükkânların hepsinin burada olmadığı açıktır. Ev sayısıyla karşılaştırılacak olunursa dükkân oranı çoktur (Başer, 2002).

Ticaretin şehirlerde yoğunlaşması, arsanın emlak değerini oldukça artırmıştır. Konum itibariyle çarşı merkezlerinde yer alan hanların yapım aşamasında en küçük arsa payı dahi değerlendirilmek istenmiştir. Bu nedenle yapının şekli de arsanın şekline uymak durumunda kalmıştır. İncelenen hanlardan günümüze ulaşmayı başarmış olanlar, İstanbul'un birçok hanlarında olduğu gibi arsanın kıymetli olması sebebiyle genellikle uygulandığı üzere dikdörtgen ya da kare planlı bir han planına değil de, yola ve arsanın biçimine uyması nedeniyle yamuk bir plana sahiptirler. Balkapanı Han, Büyük Çukur Han ve Kızıl Han, ada ölçeğinde konumlanmış yapılardır (Başer, 2002). (Şekil 5.2).

Şekil 5.2: Balkapanı Han (16.yy hanı)

Bu yüzyıldan günümüze kalan az sayıdaki han örneğinin tamamı Kanuni devri han yapılarıdır. Bunlardan Rüstem Paşa, Burmalı ve Küçük Çukur Han kendi adlarını

taşıyan külliyelerin bir bölümü olarak inşa edilmişlerdir. Külliyelerden bağımsız olarak inşa edilenler ise Leblebici, Büyük Çorapçı, Büyük Şişeci, Balkapanı Hanları'dır. 16.yy. İstanbul hanlarının tamamı iki katlıdır. Hatta Balkapanı Han, Büyük Çukur Han ve Büyük Çorapçı Han gibi özgün mimarisinde bodrumu olan hanlar da mevcuttur (Güran, 1976). 16.yy. İstanbul hanlarının tamamı tek avlulu iki katlı tüccar hanlarıdır. Bir avlu etrafında oluşturulan mekânlardan zemin kat, depo ve servis kısımlarına üst kat ise revaklı bir galeriye açılan ikamet odalarına ayrılmıştır. Mekânlar sade ve küçük tutulmuştur. Cephe, duvar, taş ve tuğla uygulamaları açısından bir yenilik göstermezler. Planları ise düzgün geometrik dikdörtgendir. Tek katlı olan Süleymaniye Hanı hariç diğerlerinde yine zemin kat ikamete ayrılmıştır (Başer, 2002).

5.2.3. 17. yüzyıl İstanbul han mimarisi

17. yy.da şehrin ticaret bölgesi Unkapanı-Sirkeci arasında gelişmiştir. Ancak bu dönemde teşkil edilen iskân bölgeleriyle beraber yeni mahallerin ortaya çıkmasıyla ticaret bölgeleri Beyazıt'tan Aksaray'a ve Saraçhane'ye kadar uzanarak Fatih'in kurduğu çarşı kompleksiyle birleşmiştir. Han ve kervansaraylar bu bölgede ve özellikle Eminönü ile Beyazıt arasında yoğunlaşırken, Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin bugünkü görüntüsü 17.yy. sonrasında ortaya çıkmıştır. Haliç iskeleleri birbirinden farklı malların kabulü için kullanılmıştır. Deniz gümrüğü ise yine Eminönü'nde bulunmaktadır (Başer, 2002).

Bu dönemde ahırsız hanların ve tamamen ikamete ayrılmış hanların ortaya çıkışı şehirde ikamete mecbur evsiz çalışan bir toplumun da varlığını bildirmektedir. Organik plan uygulamaları, üçüncü avlu fikrinin ve ahırsız hanların ortaya çıkması gibi han mimarisine yeni boyutlar kazandıran dönem hanlarının bazıları kaynak eksikliği yüzünden kesin olarak bu döneme tarihlendirilememektedir.(Katıtaş, 1990)

Bu yüzyılın günümüz özgün dokusunu koruyarak gelen en önemli hanları, Çakmakçılar Yokuşu'ndaki Kösem Sultan'ın yaptırdığı Valide Hanı ile Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın yaptırdığı Çemberlitaş'taki Vezir Hanı'dır. Gerek Vezir gerekse de Büyük Valide Hanı'nda organik plan denemsi hissedilir. Katı geometrik formlar deformasyona uğrayarak araziye tabi olurlar. İnşaat tekniği, genel uygulama ve merkez avlu mescitleriyle 15. ve 16. yy. hanlarından farklı bir görünüm sergilemezler. Bu dönem hanlarını diğerlerinden ayıran özellik, üçüncü bir avlu

uygulamasıdır. İlk defa Valide Han'da görülen bu uygulama ile ahırlar üçüncü avluya alınmış ve tamamen ikamet yerlerinden ayrılmıştır (Şekil 5.3). Yine dönemin önemli uygulamalarından biri de ahırsız hanların yapılmalarıdır ki bu uygulamayla hanların ikamet işlevi ağırlık kazanmıştır. Vezir hanı bu türün ilk örneğidir. Bu dönemde inşa edilen ve halen var olan diğer hanlar ise; Şekerci Hanı, Yelkenciler Hanıdır (Bilecik, 1978).

Şekil 5.3: Büyük Valide Han (Yıldız Sarayı Fotoğraf Arşivi)

5.2.4. 18. yüzyıl İstanbul han mimarisi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İstanbul'un tarihinde gerçek bir dönüm noktası olan Tanzimatın ilanı 1838 ticaret antlaşmasının iç ve dış siyaset alanında tamamlanması olmuştur. Tanzimat İstanbulu'nu biçimlendiren, kentin yapısını ve yerleşmenin mekânsal örgütlenmesini yani hangi kentsel işlevlerin nerelerde yoğunlaşacağını belirleyen kentin batılı bir görünüm kazanmasına neden olan temel faktör, Avrupa ticareti ve bu ticaretin 1840'lardan sonraki yapısıdır. İstanbul'un tartışmasız ticaret merkezi, bu dönemde Galatadır. Büyük ticarethaneler, bankalar, pasajlar, lüks mağazalar buradadır. Galata'nın hemen altında iskele konumunda da olan Karaköy ise, çok canlı bir ticaret merkezi olarak gelişmiştir (Heyet, 2003).

18. yy. imparatorluğun gerileme dönemine girmiş olmasına rağmen, İstanbul hala çok canlı hareketli ve zengin bir kent görünümündedir. Liman trafiği hızlı ve yoğundur. Ticaret hayatı, geçmiş dönemleri aratmayacak kadar ve yeni ürünlerle de

zenginleşmiş olarak canlıdır. Genel ve kökleşmiş kanının aksine, son araştırmalar 1760'a kadar giden dönemde; İstanbul'da ve İmparatorluğun deniz aşırı ticaret dönük diğer kentlerinde ticaretin parlak bir dönem yaşadığını ortaya koymaktadır (Heyet, 2003).

Artan dış ticaret kapasitesi, fazla miktarda tüketim, depolamayı ve ticaret trafiğini idare edecek ofis talebinin artışını da beraberinde getirdiği içindir ki doğal olarak bu yüzyıldan öncesine göre İstanbul'un alışveriş merkezinde yapılan ticaret hanı sayısı da geçmişe oranla oldukça büyük bir artış göstermiştir. Ticaretin simgesi olan hanların sayısı; 16. yy.da onüç, 17. yy.da ise ondokuza yükselmiş, 18.yy.da ise var olanlara kırksekiz yeni han daha eklenmiştir. Kentin ana ticaret merkezi olan Eminönü, Laleli Beyazıt bölgesinde bulunan hanların önemli bölümü Kapalıçarşı çevresindedir. Ticaret bölgesi Mercan ve Mahmut Paşa'dan aşağıda Haliç'e doğru genişledikçe buralarda da yeni hanlar yapılmıştır. Hanların bir bölümü özel kişilere, önemli bölümü vakıflara aittir. Bu dönemde yapılan en önemli çarşı ise Yeni Cami külliyesinin bir parçası olan Mısır Çarşısıdır (Heyet, 2003). (Şekil 5.4).

Şekil 5.4: Mısır Çarşısı'nın içeriden görünümü (Eski Eser Encümen Arşivi)

Şekil 5.5: Mısır Çarşısı'nın dışarıdan görünümü (Eski Eser Encümen Arşivi)

18. yüzyıl hanlarında inşaat tarzı yönünden bir değişiklik görülmeyip, organik plan tarzı en tipik şeklini 18.yy. da Taş Han'da göstermiştir. Bir avlu etrafında kuruluş yönüyle geleneksel plan fikri ve inşaat tekniğinden ayrılmamakla beraber, Taş Han araziye yayılış ve konumlanış bakımından bu döneme kadar alışılanın dışında organik bir mimari örnektir.(Güran, 1976) Talebin artmasına karşın yeterince yapı alanı olamaması hanların kat adedinin artmasına sebep olmuş ve ilk kez üç katlı hanlar bu dönemde yapılmaya başlanmıştır (Gülcan, 1990).

18 yy.da iki ayrı kullanım biçimi dikkat çeker. İlki depolu ardiyeli ticaret hanları, ikincisi yolcu hanlarıdır. Sadece misafirhane olan hanlar da bu yüzyılda ortaya çıkmıştır. 18.yy.da Seyyid Hasan Paşa Hanı ilk misafirhane örneğidir. Plan ve inşaat tekniği aynen devam eden bu yapıda kullanım düzeninde bir değişiklik olarak, zemin kat da ikamete tahsis edilmiştir. Hanın her iki katının da ikamete tahsis edilmesi, deposuz ve ahırsız olması bu yüzyılın yeniliklerindedir. Büyük Yeni Han da 17. yüzyılda başlayan ahırsız han uygulamasını 18. yy.da da devam ettiren bir örnektir (Güran, 1976).

18.yy.da Avrupa ile artan siyasi ve ekonomik ilişkiler Türk mimarisine batı etkilerini beraberinde getirmiştir. 18.yy. süresince çeşitli yapılarda görülen bu etkilenme şehrin ticaret bölgesinde şehrin ticaret bölgesinde kendini pek fazla hissettirmemiştir.

Bunun en güzel örneğini ise çağdaş yapılar olmalarına rağmen birbirine komşu olan Nuru Osmaniye Camisi'nin barok çizgileri ile Çuhacı Han'ın klasik ve mütevazı çizgileri arasındaki tutum farkında görmek mümkündür (Gülcan, 1990). (Şekil 5.6).

Şekil 5.6: Çuhacı Han ve Nur-u Osmaniye Camii

Bu yüzyıla kadar sadece iç planın dışa aksetmesi olarak görülen cephe mimarisi açısından dış görünüme de önem verilmeye başlanmıştır. Ancak yine de cephede belirgin bir süsleme endişesi hissedilmez. Cepheye hareket veren taş konsollarla giriş kapılarıdır (Bilecik, 2002).

18.yy.a girerken depremlerden ve yangınlardan yorgun düşmüş olan İstanbul'da yüzyıllardır inşaat malzemesi olarak ahşabın kullanılması yeni felaketleri önlemek amacıyla, yöneticileri bir takım önlemler almaya zorlamıştır. Ahşap malzeme kaldırılarak, tümüyle taş ve tuğla malzeme kullanılması zorunlu hale getirmiştir. Kullanılan yeni malzeme ve çağın üretim ilişkileri insanları daha kalıcı, daha büyük kütleler yapmaya yönlendirerek, hanların bir kısmı bugünkü anlamda büro binaları şekline dönüştürülürken bir kısmı da tamamen misafirhane hüviyeti kazanmışlardır (Gülcan, 1990).

Günümüze kalan İstanbul hanları sayıca en çok bu dönemde inşa edilmiş hanlardır. Han mimarisinin gelişimi en yüksek noktasına bu yüzyılda ulaşmış, başka hususiyetler kazanmadan sonraki yüzyıllarda da devam ederek tarihi gelişimini tamamlamıştır (Güran, 1976). Hanların üretime ve ticarete yönelik şekilde kullanılması, buna göre inşa edilmesi, geleneksel han fonksiyonlarını

değiştirdiğinden bu bölgeler civarında yolcu hanlarının da inşa edilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu yüzyıl han mimarisi, mimarlık tarihi açısından çok büyük gelişmeler içermese de gelecek yüzyılın batılılaşma çabalarına ticaret binaları açısından bir hazırlık döneminin avlulu plan şemasını tekrarlayan örnekleri olmuştur (Gülcan, 1990).

5.2.5. 19. yüzyıl han mimarisinin gelişimi ve batılılaşma süreci

Fatih devriyle başlayıp dört asır boyunca İstanbul şehir hayatında önem kazanmış hanlar, 19. yüzyılda duraklar, yüzyıl sonunda ticaret hayatının işyerleri halini alır. Köklü han mimarisi 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında artık büyük bir değişim gösterir (Güran, 1976).

Hanlar Bölgesi'nin bünyesinde barındırdığı hanlar; ekonomik, fiziksel ve sosyal yönden ait olduğu döneme göre faklılık göstermektedir. 19. yüzyılda yapılmış olan hanlar üç kategoride sınıflandırılabilir. Birincisi Klasik Osmanlı Ticaret Hanları, ikincisi Geçiş Hanları, üçüncüsü ise Büro Hanları'dır (Gülenaz, 1998).

Şekil 5.7: Büyük Yıldız Han, Sururi Mahallesi, 322 Ada 15 Parsel.

19. yüzyıl ortalarına kadar başta İstanbul olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret yapılan bütün şehirlerinde inşa edilen hanlar, Klasik Osmanlı Ticaret Hanı'dır. İstanbul'da 150'ye yakın Klasik Ticaret Hanı yapılmıştır. Ancak bunlardan üç tanesi 19. yüzyılda yapılmıştır. Bunlardan orijinalini koruyabilmiş en iyi örnek ise Büyük Yıldız Han'dır (Şekil 5.7). Bu dönemde yapılmış olan hanların 18. yüzyılın özelliklerini sürdürdükleri görülmektedir (Güran, 1976).

Şekil 5.8: Büyük Ticaret Han, Dayahatun Mahallesi, 630 Ada 265 Parsel

19. yüzyılda ticaret hanları içerisindeki ikinci kategoriyi Geçiş Hanları oluşturmaktadır. Bu hanlar adından anlaşıldığı üzere geçiş evresini oluşturan hanlar değildir. Bazıları büro hanları ile aynı tarihlerde yapılmıştır. Bu hanlarda ki geçiş sözcüğü hanların planlaması ve cephe düzenlemesi ile fonksiyonları bakımından klasik ticaret hanları ile büro hanları arasındaki yerini ifade etmektedir. Geçiş hanları mekan düzeniyle daha çok klasik Osmanlı ticaret hanlarını çağrıştırır. Planlama bakımından klasik ticaret hanlarına benzeseler de, yapı malzemeleri ile büro hanlarında görülen özellikleri sergileyebilirler. Yapım yılı kesin olarak saptanabilen

en erken tarihli geçiş hanı 1840 tarihli Büyük Ticaret Han'dır (Gülenaz, 1998). Geçiş hanları bölgeye yayılmış durumdadır (Şekil 5.8).

Üçüncü kategoride ise büro hanları yer almaktadır. Nursel Gülenaz'ın "İstanbul'da 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi" adlı doktora tezinde bu değişim, klasik Osmanlı ticaret hanlarından "büro hanları"na geçiş olarak tanımlanmaktadır. Büro hanlarının yoğun olarak görüldüğü mahalleler ise Hobyar Mahallesi, Sururi Mahallesi, ve Rüstempaşa Mahallesi'dir.

Büro hanlarının ortaya çıkışı Osmanlı ekonomisinin, dünya ekonomisine entegrasyonu sürecinde 1838 ve sonrasında Avrupalılarla yapılan ticari anlaşmalar sonucu İstanbul'un ticaret ve yatırım yapmak üzere Avrupa akınına uğramasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu dönemde birçok şirket kurulmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda şirketleşme bu döneme rastlamıştır. Batı ülkeleriyle ilişkilerin artması sonucu tüketim malları çeşit ve hacim olarak fazlalaşmış, çeşitli malların komisyonculuğunu yapanlarla ithalat ve ihracatçı tüccarların sayısında büyük artış gözlenmiştir. Bütün bu gelişmeler, modern büro olarak kullanılabilecek işyerlerin gereksinimini de beraberinde getirmiştir (Gülenaz, 1998).

Batılılaşma han mimarisi ve fonksiyonlarında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Klasik Osmanlı ticaret hanlarından büro hanlarına geçiş olarak nitelendirilen ve 19. yüzyıl boyunca süren bu süreçte hala klasik Osmanlı ticaret hanları yapıldığı, bunun yanı sıra geçiş hanlarının 19. yüzyıl ortalarına tarihlendirmekle beraber 19. yüzyıl sonuna tarihlendirilen örnekler bulunduğu, büro hanları tabir edilen ticaret yapılarının ise değişen ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak üzere 19. yüzyıl son çeyreğinden itibaren şehrin ticaret merkezine hakim olduğu görülmektedir. Büro hanlarının İstanbul'da bu kadar çabuk yaygınlaşmasının ihtiyaçların yanı sıra ticaret merkezi ve han olgusuna şehrin yüzyıllardır aşina olmasıyla ilgili olduğu düşünülebilinir (Gülenaz, 1998).

Büro hanları, alışılagelmiş klasik hanlardan farklı olarak daha dar ve küçük parsellerde en az üç kat olmak üzere genelde beş katlı olarak yapılmışlardır. Birçoğu 19. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış olan İstanbul'daki büro hanları, mimari özellikleri ve fonksiyonları bakımından klasik ticaret hanlarından ayrılır. Çoğunun cephesi, 18. yüzyıldan beri etkisini gösteren batılılaşma olgusunun bir uzantısı

olarak Batıdan ithal edilmiş ve 19. yüzyıl sonunda İstanbul mimarisine hakim olan eklektik üslup anlayışına göre bezenmiştir. Hanlar bölgesindekiler yoğunluklu olarak eklektik cepheler yaygındır. 20. yüzyıl başında yapılmış büro hanlarının cephelerinde ise Art Nouveau üslup özellikleri dikkati çekmektedir (Gülenaz, 1998).

Klasik Osmanlı ticaret hanları ile büro hanları arasındaki farklardan birisi de fonksiyonlarında görülür. Klasik hanların fonksiyonu hem üretim, hem depolama, hem de ticarete yönelikken, 19. yüzyılın getirdiği yeniliklerden biri olan uzmanlaşma ve tek bünyede toplanmış işlevlerin ayrıştırılması gereği olarak üretim yapıları fabrikalar, depolama yapıları antrepolar, tüketim yapıları ise pasajlar ve genel olarak hanlar olmuştur. Büro hanları ise üst katlarında üretim ve satışın idaresiyle ilgili büro odaları, zemin katta perakende ya da toptan mal ticaretinin yapıldığı dükkanlar veya kafe, lokanta, postane, banka şubesi vs. bulunan dükkanlardır.

19. yüzyılda, gelir sağlamak amacıyla çok katlı büyük yedi vakıf hanı da inşa edilmiştir. Bu türün en önemlilerinden birisi, Birinci Ulusal Mimarlık akımının en önemli temsilcisi Mimar Kemalettin tarafından yapılan Sirkeci'deki IV. Vakıf Hanı'dır (Bilecik, 2002). (Şekil 5.9).

Şekil 5.9: IV. Vakıf Han, Hobyar Mahallesi, 969 Ada 14 Parsel.

6. HANLAR BÖLGESİ'NİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Bu bölüm; Hanlar Bölgesi'nin mevcut durumunun ortaya konulabilmesi için bölgede yapılmış olan, analiz çalışmaları sonuçlarını ve Hanlar Bölgesi Fonksiyon Planlaması kararlarını içermektedir.

6.1. Hanlar Bölgesi Analiz Çalışmaları

Tespit ve araştırmalar kapsamında bölgeye ilişkin bina fonksiyon, kat adetleri, bina durumu, bina yapım cinsi, tescil durumu, ihya edilecek eserler ve mülkiyet analizleri yapılmıştır.

Eminönü İlçesi genelinde yapılan bina fonksiyon analiz çalışmaları sonucunda, ilk sırayı ticaret fonksiyonunun aldığı görülmektedir. Eminönü İlçesi içerisinde Hanlar Bölgesi ticari faaliyetlerin çeşitlendiği ve odaklandığı, imalat ve depolama fonksiyonunun da yoğun olarak görüldüğü bir alan olarak dikkati çekmektedir.

Bölge genelinde 2006 yılında yapılan kat adetleri tespitine göre ise; bölge geneline bakıldığında z+1 katlı yapıların ilk sırada olduğu bunu z+2, z+3, z+4, zemin, z+5, z+6, z+7 katlı yapıların izlediği görülmektedir.

Bina Durumu Analizi sonuçlarında, Eminönü İlçesi geneli incelendiğinde orta durumdaki yapıların büyük çoğunluğunun Hanlar Bölgesi çevresinde odaklandığı görülmektedir. Kötü durumdaki yapıların zararlı imalat ve depolama faaliyetlerinin yoğun olarak görüldüğü yerlerde artış gösterdiği belirlenmiştir.

Yapı Cinsi Analizinde Eminönü İlçesi genelinde Hanlar Bölgesi kagir yapıların sıklıkla rastlandığı bir bölgedir. Külliyeler, Kapalıçarşı, camiler, türbeler, hamamlar, hanlar gibi anıtsal yapılar ve bazı sivil mimarlık örneği yapılar bölgedeki kagir yapı stoğunu oluşturmaktadır.

Tescil durumu analizine göre ise; Bölgede toplam 2890 adet bina bulunmakta olup, bunun 453 adedini anıt eser, 386 adedini sivil mimarlık örneği, 7 adedini ihya

edilecek eser ve Geriye kalan 2043 adedi ise tescilli olmayan ve çeşitli fonksiyonlardaki (konut, ticaret, sağlık, eğitim v.b.) yapılar oluşturmaktadır.

Planlama ve İmar Müdürlüğünce hazırlanan mülkiyet analizine göre Eminönü ilçesi, Hanlar Bölgesi genelinde şahıs mülkiyetinde olan yapıların oranı oldukça yüksektir. Bunlar genel toplam içinde yaklaşık 839.624m2 ile %69,02'lik bir paya sahiptir. İkinci sırayı ise %9,34'lük oranla hazineye ait mülkler alır. Bunları sırasıyla özel vakıf, vakıflar, vakıf idaresi, Büyük Şehir Belediyesi, bankalar, kamu hisseli ve Eminönü Belediyesi'ne ait alanlar takip etmektedir.

6.2. Hanlar Bölgesi Fonksiyon Planlaması ve Desantralizasyon Kararları

1/1000 ölçekli Eminönü İlçesi Koruma Amaçlı İmar Planı'nın belirlediği "Geleneksel Ticaret Bölgesi" olarak belirlenen alanda ayrıcalıklı davranılması istenilen bölge olarak "Geleneksel Merkez" tanımlanmıştır.

Hanlar Bölgesi, 1/1000 ölçekli Eminönü İlçesi Koruma Amaçlı İmar Planı'na göre

- Geleneksel ticaret alanları ve
- 2. derece ticaret alanları olarak belirlenmiştir.

Geleneksel Ticaret Alanı olarak; İstanbul'un ilk iş ve ticaret hayatının yayıldığı ve ticaret çekirdeğini oluşturan Kapalıçarşı ve çevresindeki hanlar belirlenmiştir. "Geleneksel Ticaret Bölgesi" olarak belirlenen alanda ayrıcalıklı davranılması istenilen bölge olarak "Geleneksel Merkez" tanımlanmıştır (Şekil 6.1).

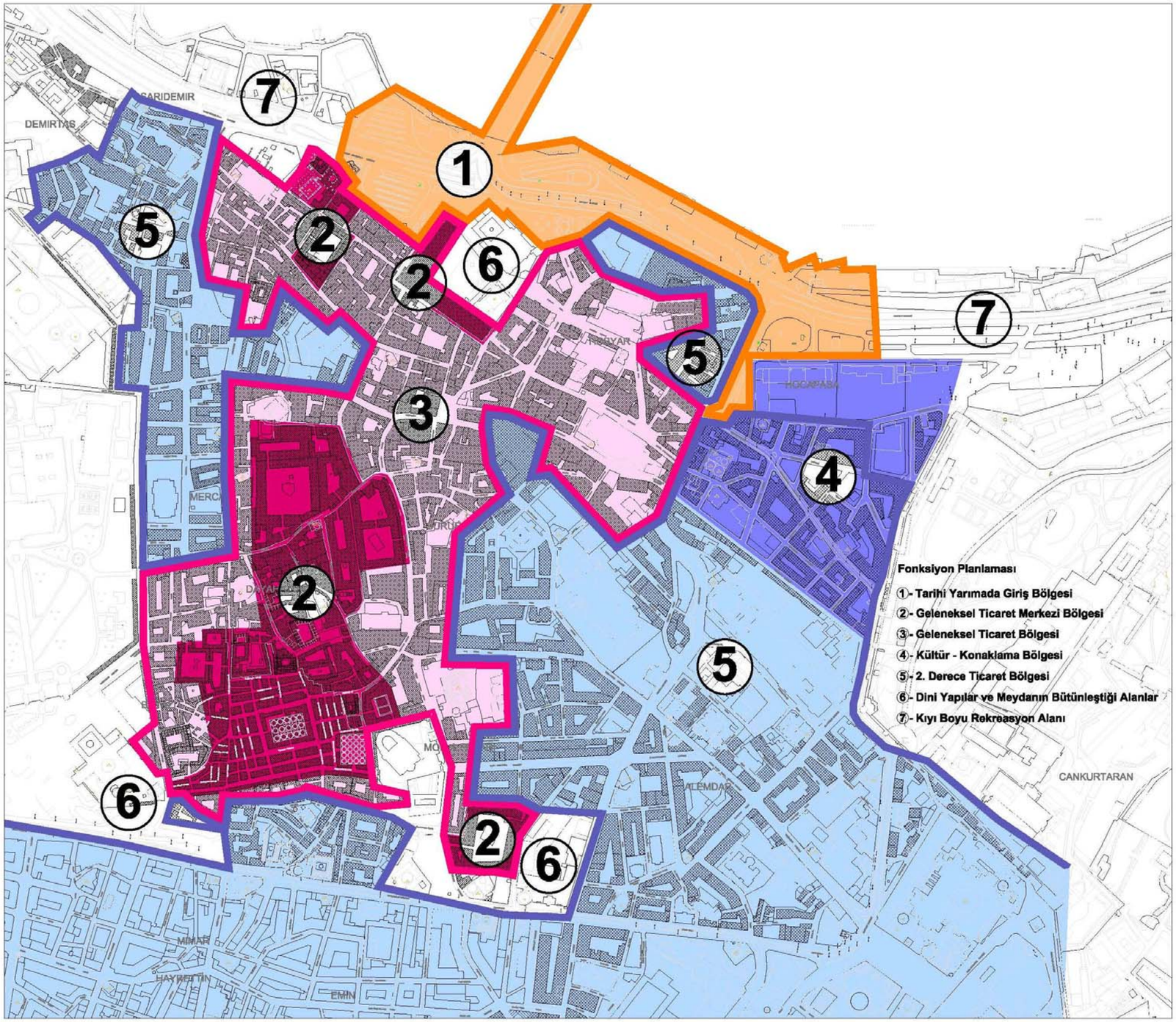
2. Derece Ticaret Alanı olarak ise; Hanlar Bölgesi çevresinde yer alan, eski eser envanteri açısından önemli niteliğe sahip ve diğer fonksiyon alanları ile hanlar bölgesi arasında geçiş özelliği gösteren turizm işlevini de içeren alanlar, olarak planlanmıştır.

1/5000 ölçekli Tarihi Yarımada Nazım İmar Planına göre Tarihi Yarımada genelinde desantralizasyon yapılacak, sıhhileştirilecek ve işlev verilerek korunacak alanlar belirlenmiştir.

Tarihi Yarımada'nın kimliği ile uyuşmayan tüm işlevlerin bölgeden çıkarılarak, bu alanlara Tarihi Yarımada'nın kimliği ile özdeş işlevlerin yüklenmesi hedefiyle, Tarihi Yarımada genelinde yapılan detaylı alansal analiz çalışmaları sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiş ve tamamı sit alanı ilan edilmiş bir kentsel alan içinde

kesinlikle bulunmaması gereken fonksiyonlar belirlenmiştir. Alansal analiz çalışmaları ve anket sonuçları birlikte ele alınarak, Tarihi Yarımada'nın kimliği ile uyuşmayan, zararlı imalat ve depolama faaliyetleri teker teker ayıklanmış, söz konusu faaliyetlerin birim sayısı, kapladığı alan ve barındırdığı işgücü belirlenmiştir. Ayrıca İstanbul genelindeki organize sanayi bölgeleri ve sanayi sitelerinin kapasiteleri ve faaliyet kolları incelenerek, hangi fonksiyonun nereye, hangi koşulda ve zamanda gönderilmesi gerektiği yönünde karar verilebilecek bilgi ve belgeler derlenmiştir.

Desantralizasyon sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi ve uygulamada ne gibi sorunlarla karşılaşılacağının belirlenmesi için pilot bölgelerde öncelikli örnek proje uygulamalarının yapılması kararı geliştirilmiştir.

Şekil 6.1: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi fonksiyon planlaması paftası (BİMTAŞ, 2005-20

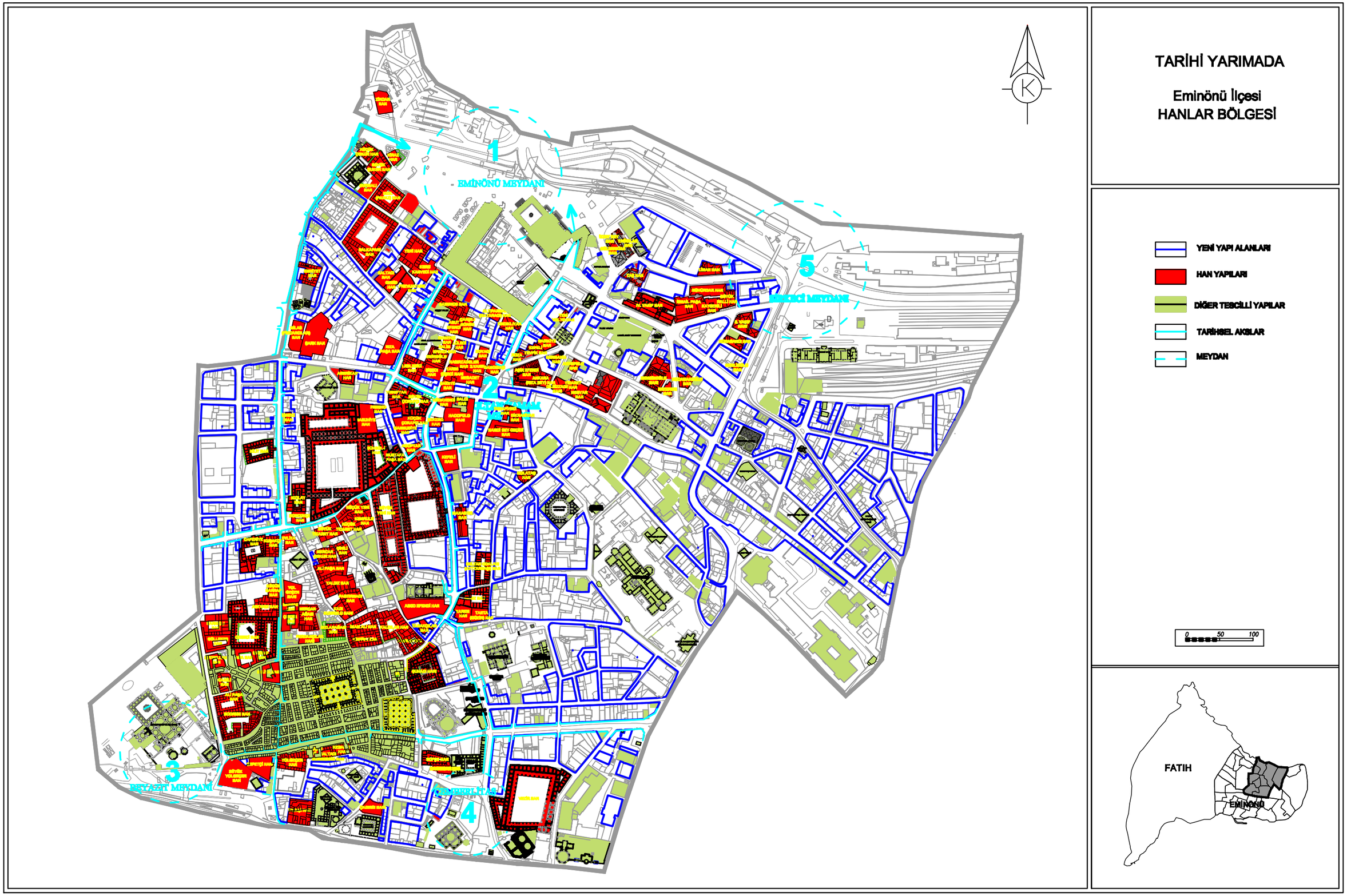
7. HANLAR BÖLGESİ'NİN KENTSEL TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde, başarılı kentsel alanlar tasarlamak için kullanılan kentsel tasarım ilkelerinin bölge için ne anlama geldiği ve kentsel tasarım uygulamalarında nasıl kullanılabileceği konuları üzerinde durulmuştur. Önceki bölümlerde kapsamlı bir şekilde incelenen Hanlar Bölgesi'nin sahip olduğu değerler, üçüncü bölümde açıklanan kentsel tasarım ilkeleri açısından, mevcut durum harita ve fotoğraflarla ortaya konularak incelenmiştir.

Hanlar Bölgesi; karakter, süreklilik ve kapalılık, kamusal alan kalitesi, hareket kolaylığı, okunabilirlik ve çeşitlilik olmak üzere altı ana başlık altında incelenmiş ve her ana başlığın alt başlıkları oluşturulmuştur.

Hanlar Bölgesi 'karakter' açısından incelenirken sahip olduğu doğal özellikler, mimari özellikler ve silüet göz önüne alınmıştır. Bölgede 'süreklilik ve kapalılık'; kapalılık sağlayan avlu yapıları, süreklilik sağlayan cepheler ve geçişleri sağlayan kapılar olarak değerlendirilmiştir. 'kamusal alan kalitesi' malzemeler ve yüzey ile kent mobilyaları açısından yorumlanmıştır. Hanlar Bölgesi'ndeki 'hareket kolaylığı' erişilebilirlik, 'okunabilirlik' ise işaretler alt başlıkları altında incelenmiştir. Bölge son olarak 'çeşitlilik' dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

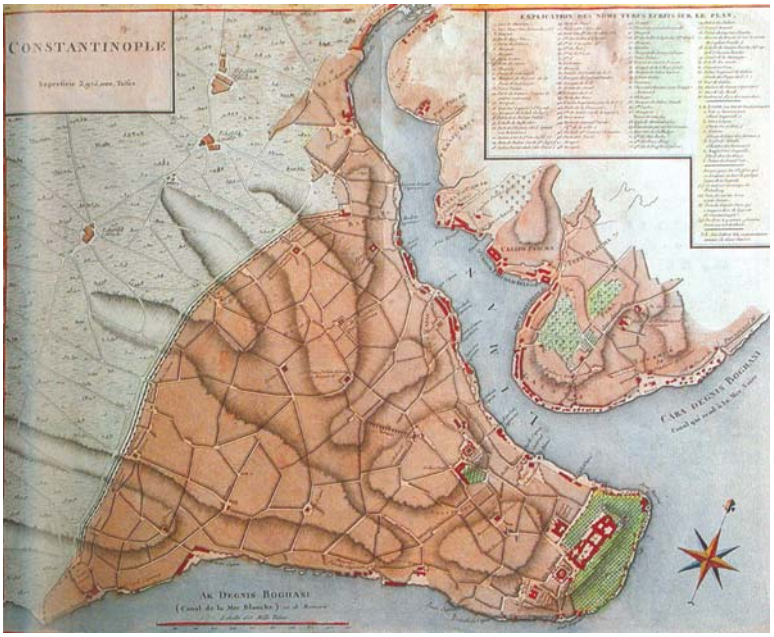
Bu çalışma, Hanlar Bölgesine yapılacak olan kentsel tasarım projelerinde hangi ilkelerin, alanda nasıl uygulanabileceğinin bir değerlendirilmesidir. Sonuç bölümünde, bölgedeki mevcut durum, kentsel tasarım ilkelerine göre ortaya konulmuştur. Öneriler; restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak restorasyonu ve iyileştirmesi yapılacak 'tescilli yapılar', tarihi aksları ve meydanları içeren 'açık alanlar' ile tescilli yapılar ve açık alanlar dışında kalan imar planına uygun olarak yapılacak 'yeni tasarım alanları' başlıkları altında üç farklı bölüm için ayrı ayrı yapılmıştır (Şekil 7.1). Bölgenin daha iyi algılanabilmesi için görsel ve yazılı belgelerden (harita, fotoğraf vb.) yararlanılmıştır.

Şekil 7.1: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde yapılacak kentsel tasarım projeleri için öneri paftası

7.1. Hanlar Bölgesi'nin 'Karakter' Açısından İncelenmesi

7.1.1. Doğal özellikler

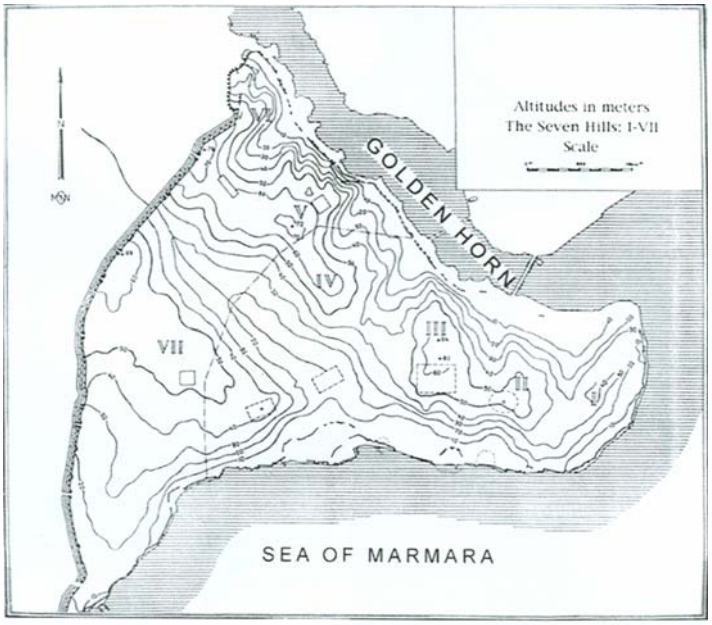
Şekil 7.2: Tarihi Yarımada'yı gösteren harita (BİMTAŞ, 2005-2007).

Bir alana karakter katan ve yapısal çevrenin özelliklerini belirleyen ana unsur, o yerin sahip olduğu doğal özelliklerdir. Oluşacak çevre, alanın sahip olduğu doğal özellikler dahilinde gelişir. Hanlar Bölgesi'nin doğal özelliklerini ise topografyası ve denizle olan ilişkisi oluşturmaktadır (Şekil 7.2).

Hanlar Bölgesi'nin bir ticaret merkezi olarak oluşmasındaki en önemli neden İstanbul'un coğrafi konumu ve doğal koşullarıdır. Hanlar Bölgesi'nin etkileyici yapısı, yerel koşullara yanıt olarak kendiliğinden gelişmiştir. Etrafı surlarla çevrili, deniz yoluyla dış ticarete açık bir şehir olan İstanbul'un tarihi ticaret bölgesi, kendine özgü bir oluşum ve gelişime sahiptir. İstanbul'un doğu ile batı, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki ticaret yolları üzerinde olan konumu, deniz ulaşımına müsait olması gibi etkenler kentin gelişimine şekil vermiş ve daha geniş alanlara entegre olmasını sağlamıştır. Böylece Hanlar Bölgesi, tarihi boyunca canlı bir ticaret merkezi olmuştur.

Hanlar Bölgesi'nde göze hoş geldiğini ve değerli olduğunu düşündüğümüz her yapı, bölgenin sahip olduğu doğal özelliklere duyarlı bir şekilde gelişmiştir. 'Doğal Özellikler' haritasında, bölgenin topografyası, 40 ve 50 rakım sınırlarını gösteren eş yükselti eğrileriyle gösterilmeye çalışılmıştır. Tarihi yarımadanın yedi tepesinden

ikincisi üzerinde yer alan Nur-u Osmaniye Cami ve Kapalı Çarşı'nın eşsiz mimarisi, topografyayla uyumlu bir özellik göstererek bölgenin önemli yapılarını oluşturmaktadırlar (Şekil 7.4).

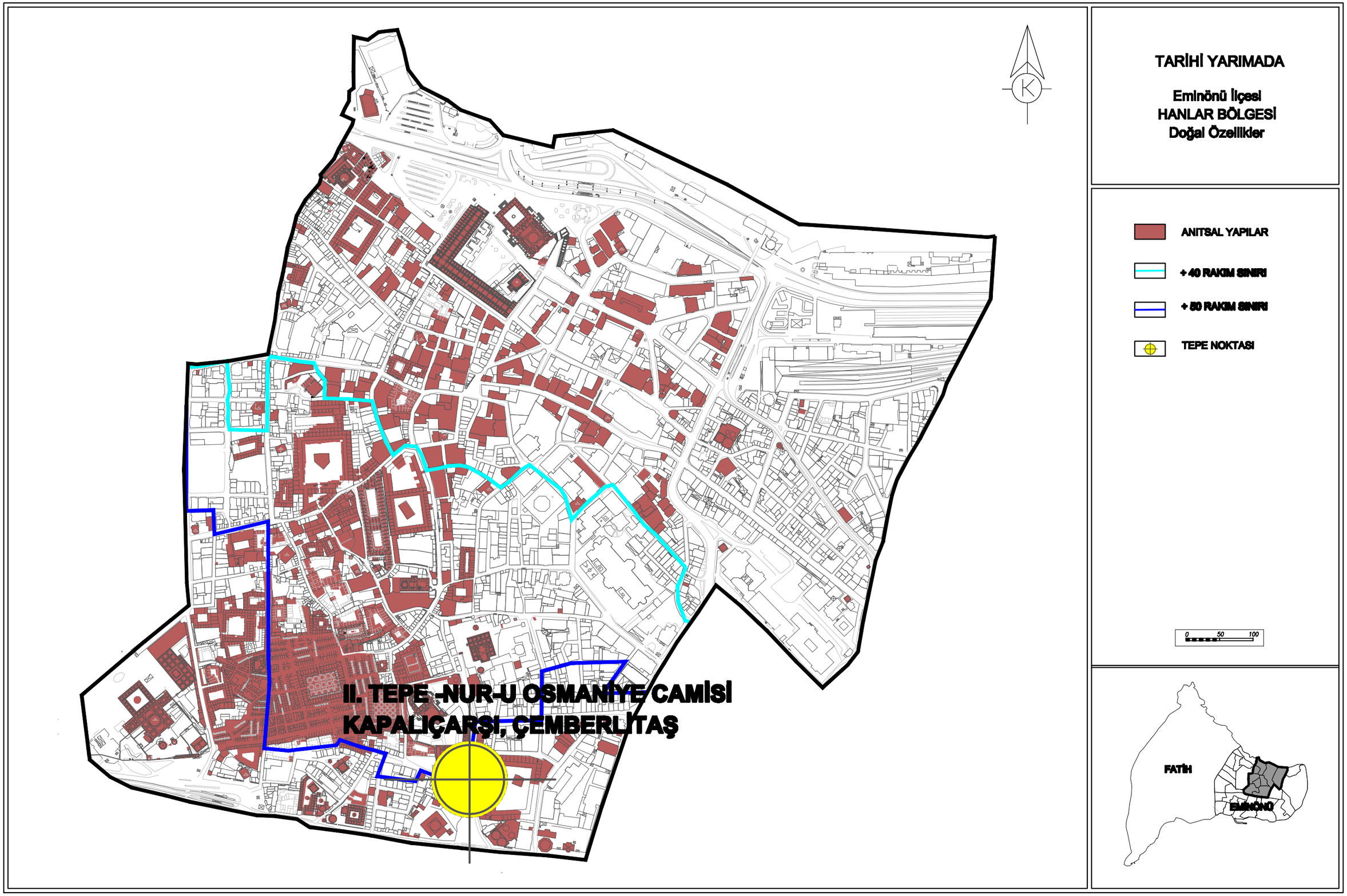

Şekil 7.3: Tarihi Yarımada'nın topografyasını gösteren harita (Janin, 1950)

Ancak tarihi doku üzerinde yaşayan ticaret fonksiyonunun zamanla biçim değiştirmesi, yerel yönetimler, otopark temini için yapılan istimlakler gibi trafik sorunları, geleneksel dokunun üzerinde geri dönüşü zor olan izler bırakmış ve bırakmaya da devam etmektedir.

Günümüzde Hanlar Bölgesi'nin kentsel kimliğinin bir parçası olan ticari mirası koruyacak ve geliştirecek çalışmalar; bölgeyi düzensiz yapılaşmadan kurtararak, kentin topografyasıyla uyumlu bir şekilde yapılmış olan han mimarisini ortaya çıkararak yapılmalıdır. Alanın yerel ekolojik özellikleri, imar planına uygun olarak yapılacak olan yeni tasarımlarda bölgenin karakter ve kimliğini belirlemeye yardımcı olacak şekilde kullanılmalıdır. Topografyaya göre oluşmuş orijinal sokak dokusu korunmalı ve tarihi akslar kuvvetlendirilmelidir.

İmar planına uygun olarak yapılacak olan yeni tasarımların, doğal özelliklere uygun olarak yapılması, yapısal çevrenin doğa üzerindeki etkisini azaltarak yerel farklılığı güçlendirecektir. Bu tasarımlarda doğal özelliklere yer verilmesi ve mikro klima özelliklerinin göz önünde bulundurulması, çekici alanların yaratılmasını sağlayacaktır.

Şekil 7.4: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nin doğal özelliklerini gösteren pafta

7.1.2. Mimari özellikler

Hatırlanabilir alanlar; malzemeleri, yerel yaşamın örüntüleri gibi bir alanı diğerlerinden farklı kılan özellikleri ile insanlar tarafından beğenilen kentsel alanlardır. Hanlar Bölgesi'ni hatırlanabilir kılan, kendine has mimari özellikleridir.

Mimari özellikler;

- yerel bina tipleri (han, çarşı, cami)

- yerel malzemeleri(ölçek, doku, renk) içerir.

Hanlar Bölgesi'nin geleneksel mimarisi, topografyaya bağlı olarak şekillenmiş ve gelişmiştir. Hanlar inşa edildikleri alanın topografyasına uyum sağlamak için düzgün olmayan formlarda yapılmışlardır. Genellikle, zemin kat üzerine iki katlı ve iç avlulu olarak inşa edilen han yapılarında, yerel malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Yerel malzemelerinin ölçek, doku ve rengi bölgenin karakterini yansıtmaktadır.

Şekil 7.5: Kilit Han
(16.yy hanı malzeme örneği)

Şekil 7.6: Büyük Çukur Han
(17.yy hanı malzeme örneği)

Şekil 7.7: Varakçı Han
(18.yy hanı malzeme örneği)

Şekil 7.8: Büyük Yeni Han
(18.yy hanı malzeme örneği)

Bölgede yerel bina tipleri olarak, bölgeye ismini veren han yapıları dışında çarşı ve cami yer almaktadır. Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı bölgenin çarşı yapılarını oluştururken, Nur-u Osmaniye Cami bölgedeki en önemli cami olarak yer almaktadır (Şekil 7.9). (Şekil 7.10).

Şekil 7.9: Mısır Çarşısı'nın panoramik görünümü (BİMTAŞ, 2005-2007).

Şekil 7.10: Kapalı Çarşı'nın kuşbakışı görünümü (BİMTAŞ, 2005-2007).

Özgün han yapıları, tescilli eserler ve tarihi sokaklar düşünülmeden yapılan tasarımlar, bölge içerisindeki mimari uyumun kaybolmasına neden olmuştur. Günümüzde, Hanlar Bölgesi'nin yerel dokusu gözetilmeksizin, mevcut mimari forma sadık kalmadan yapılmış olan eklentiler, mevcut yapıya zarar vermektedir.

Hanlar Bölgesi'nde imar planına uygun olarak yeni yapılacak tasarımların, bölgenin kültürel ve tarihsel örüntülerini yansıtacak, topografya ile uyumlu ve kullanıcı

memnuniyetini sağlayacak nitelikte olması mekan hissini kuvvetlendirmeye yardımcı olacaktır. Tasarımcılar, yaratıcılıklarını, bölgenin belirgin özeliklerini ortaya koyacak ve bu özelliklerin algılanabilirliğini arttıracak tasarımlar yapmak için kullanmalıdırlar. Yerel farklılık yaratmak için, günümüz teknolojisi, yerel malzeme ve detaylar ile kullanılmalıdır.

7.1.3. Silüet

Silüetin karakteri; çatı biçimleri, binaların kütlesi ve yüksekliklerinden oluşur. Bölgede imar planına uygun olarak yapılacak olan yeni tasarımların; bölgede belirgin silüet yaratacak veya mevcut silüeti bozmayacak şekilde olması gerekir (Şekil 7.11) (Şekil 7.12).

Bölgenin günümüze kadar sahip olduğu ticaret fonksiyonu, han yapılarını ortaya çıkarmıştır. Han yapılarını şehrin diğer yapı türleri ile karşılaştırdığımızda, hanların çok büyük boyutlu yapılar olduklarını görürüz. Ancak bu yapılar alansal olarak çok fazla yer kaplamalarına rağmen üçüncü boyutta çok fazla yükselmemişlerdir. Bu durum anıtsal yapıların kentin siluetinde daha etkili olmasını sağlamıştır. Yani bölgenin yerel karakterini oluşturan han yapıları, hiçbir zaman anıtsal yapılarla yarış etmemiş, kendilerine özgü mimari özellikleriyle bölgenin eşsiz dokusunu oluşturmuştur.

Şekil 7.11: Hanlar Bölgesinin eski silüeti (BİMTAŞ, 2005-2007).

Şekil 7.12: Hanlar Bölgesi'nin günümüzdeki silüeti (BİMTAŞ, 2005-2007).

Hanlar Bölgesi'nde zaman içerisinde, farklı dönemlerde yapılmış niteliksiz yapılar, mevcut han yapılarının oluşturduğu özgün dokuyu tahrip etmektedir. Bu yüzden çevresiyle entegre olamamış, yerel ve geniş ölçekte kentsel çevre üzerinde olumsuz

etkiye sahip alanlar oluşmaktadır. Sahip oldukları sağır duvarlarla sokak-yaya ilişkisini kuramayan bu yapılar, mimari kalite eksiklikleriyle de bulunduğu sokak peyzajına katkı sağlamamaktadırlar. Tarihi han yapılarını tahrip eden konumları ile tasarımlarındaki detay ve form eksiklikleri kentsel çevrenin kalitesini azaltmaktadır (Şekil 7.13).

Altıncı bölümde açıklanan 1/5000 ölçekli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve Plan Hükümleri doğrultusunda verilen desantrizasyon kararlarıyla bölgenin eşsiz yapısına zarar veren ticari fonksiyonların alandan temizlenmesi sonucu kullanılamayacak olan bu yapılar kaldırılarak han yapılarının ve bölgenin karakterinin ortaya çıkarılması sağlanmalı ve bölgenin silüetini yaratan han binaları tanımlanmalıdır.

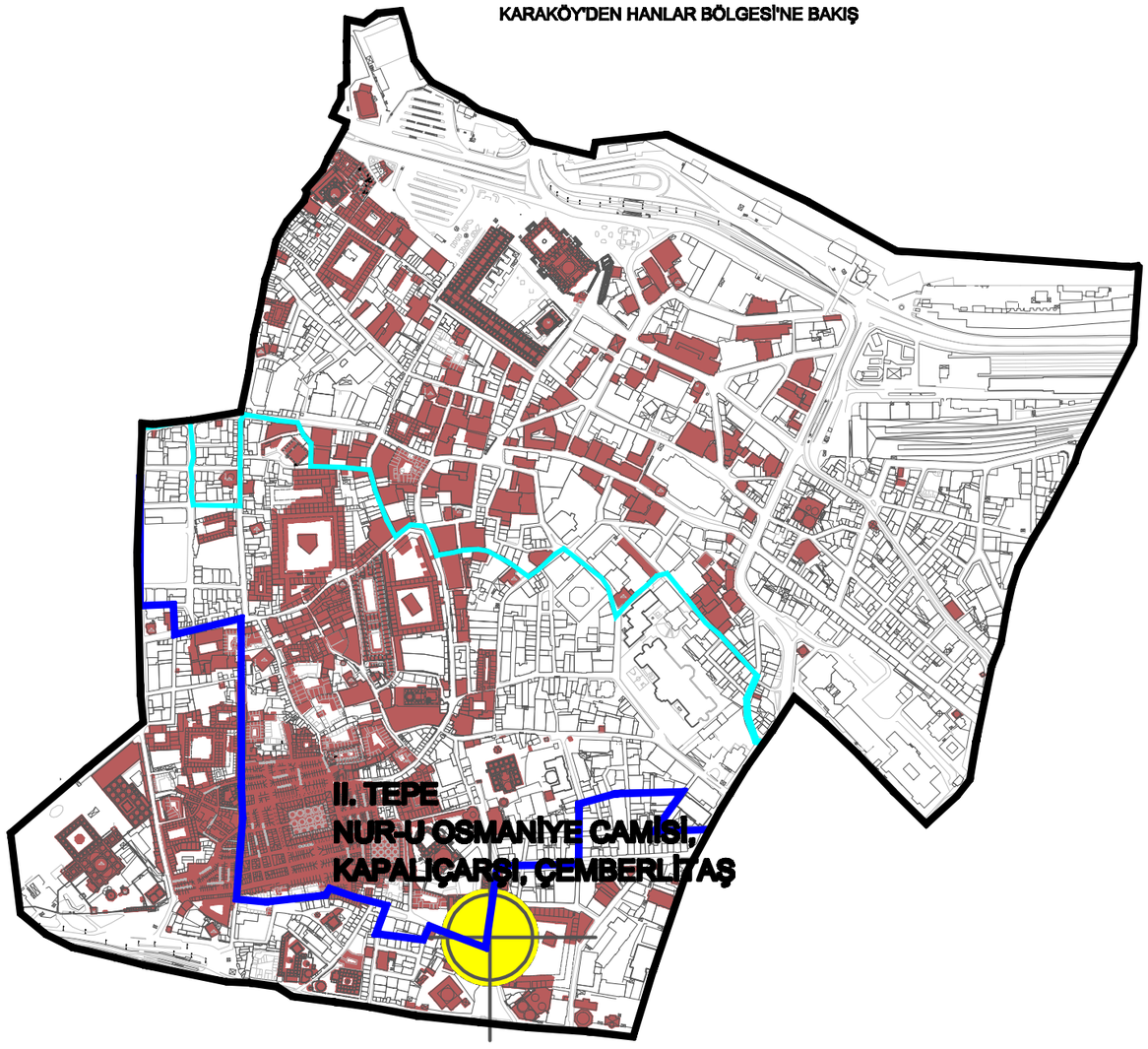
Silüet Haritası üzerinde 40, 50 rakım sınırlarını belirten eş yükselti eğrileri, Karaköy'den çekilmiş olan Hanlar Bölgesi silüet fotoğrafı üzerinde gösterilmiştir. Aynı zamanda Hanlar Bölgesi'nin silüet çizgisi de fotoğraf üzerinde gösterilmiştir (Şekil 7.14).

Şekil 7.13: Hanlar Bölgesi'ni gösteren fotoğraflar (Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003)

KARAKÖY'DEN HANLAR BÖLGESİ'NE BAKIŞ

TARİHİ YARIMADA

Eminönü İlçesi
HANLAR BÖLGESİ
Silüet

ANITSAL YAPILAR

+ 40 RAKIM SINIRI

+ 80 RAKIM SINIRI

TEPE NOKTASI

0 50 100

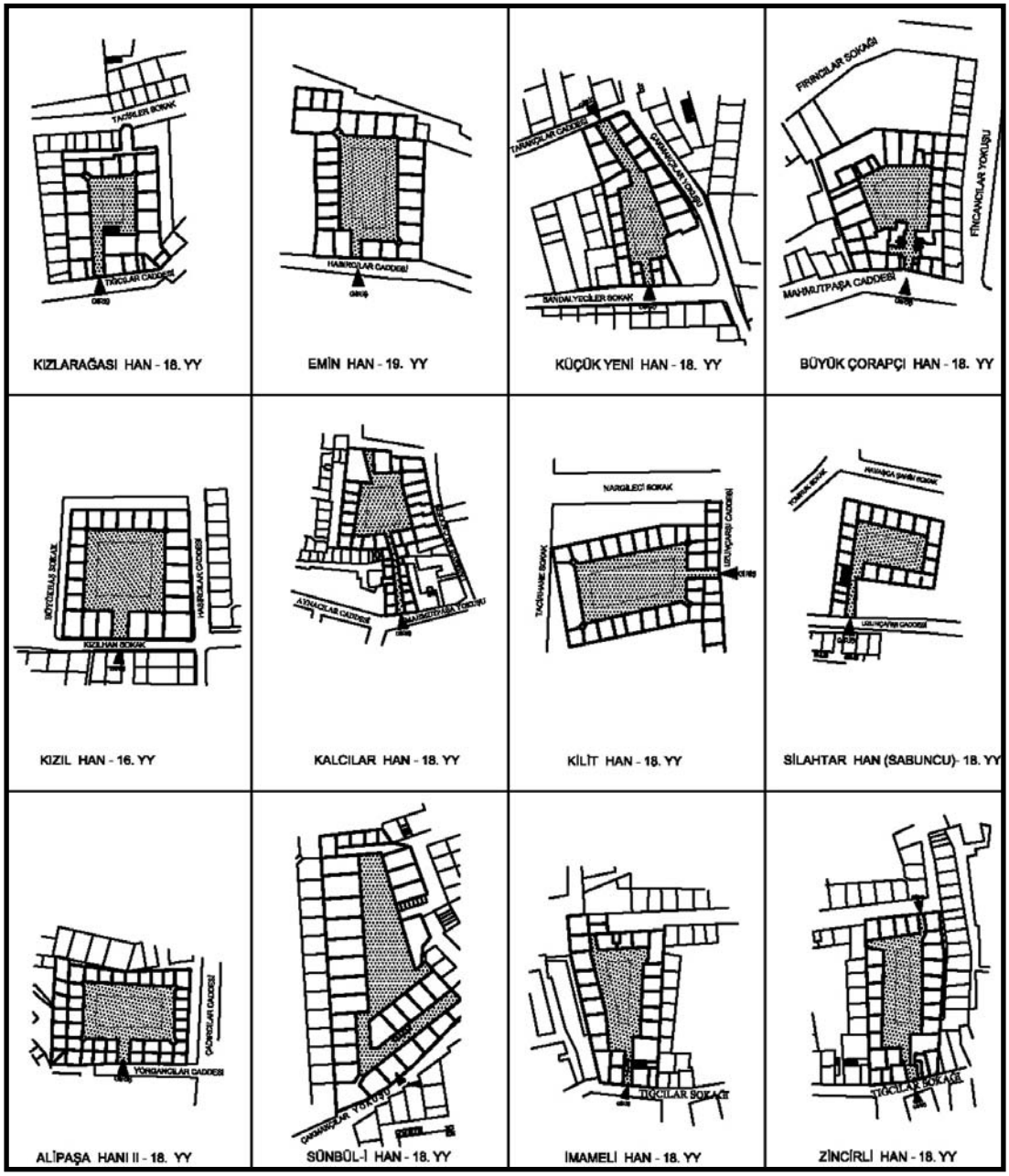

Şekil 7.14: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi silüet paftası

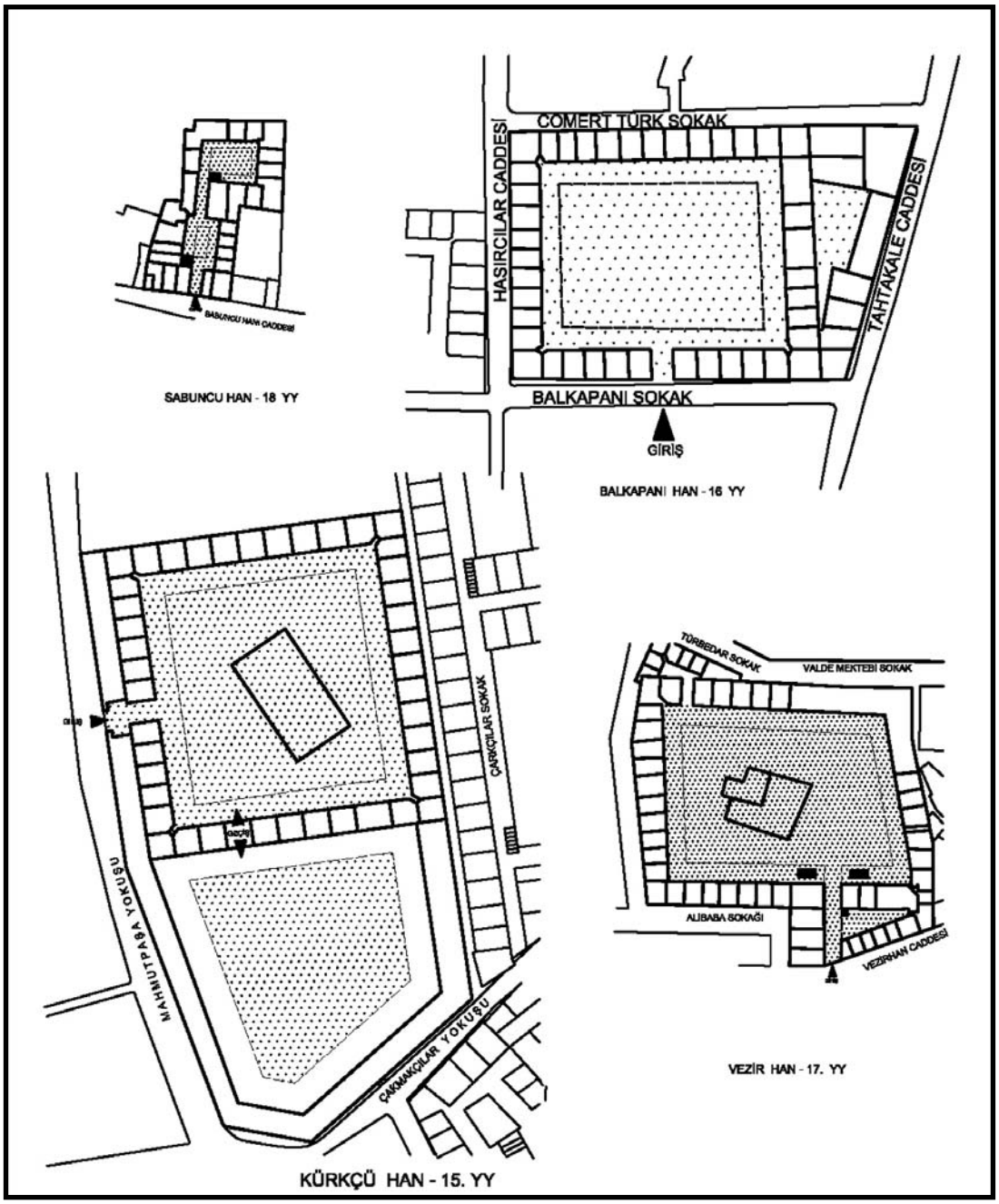
7.2. Hanlar Bölgesi'nin 'Süreklilik ve Kapalılık' Açısından İncelenmesi

7.2.1. Kapalılık sağlayan 'avlu yapısı'

Bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan, duvarla çevrili alan olarak tanımlanan avlu yapısı, alanların açıkça tanımlanması ve çevrelenmesini sağlayarak mekan hissi yaratır, mahremiyet ve güvenlik duygusunu artırır. Hanlar Bölgesi'nin kendine has dokusunun oluşmasında, avlulu han yapılarının rolü büyüktür. Han yapılarının avlu sayısı, 16.yy'dan itibaren tek avlu, iki avlu ve üç avlu şeklinde değişimler göstermiştir (Şekil 7.15). (Şekil 7.16).

Şekil 7.15: Tek avlulu han şeması (BİMTAŞ, 2005-2007).

Şekil 7.16: İki avlulu han şeması (BİMTAŞ, 2005-2007).

Hanlar Bölgesi'nin mahremiyeti, sahip olduğu avlu yapılarıyla sağlanmaktadır. inşa edildikleri alanın topografyasına uygun olarak şekillenen hanların günümüze ulaşan örnekleri, avlu etrafını çevreleyen revakların gerisinde odaların bulunduğu yapılar şeklindedir. Merkezi avlu fikrine sadık kalınmakla beraber, tek avludan üçe kadar yükselen han yapılarının avluları, aşağıdaki fotoğraflarda gösterilmektedir.

Şekil 7.17: Leblebici Han (16.yy tek avlulu han örneği)

Şekil 7.18: Vezir Han (17.yy. iki avlulu han örneği)

Şekil 7.19: Büyük Valide Han (17.yy. üç avlulu han örneği)

Tek, iki ve üç avlulu han yapılarının avlu büyüklükleri de değişim göstermektedir. Bazı hanlarda yapının boyutlarından ötürü avlular meydan görünümü sunarken, bazıları ise ev avlusu havasındadır. Şekil 7.20'de yer alan Astarcı Han'ın avlu yapısı, meydan görünümünden ziyade ev avlusu görünümündedir.

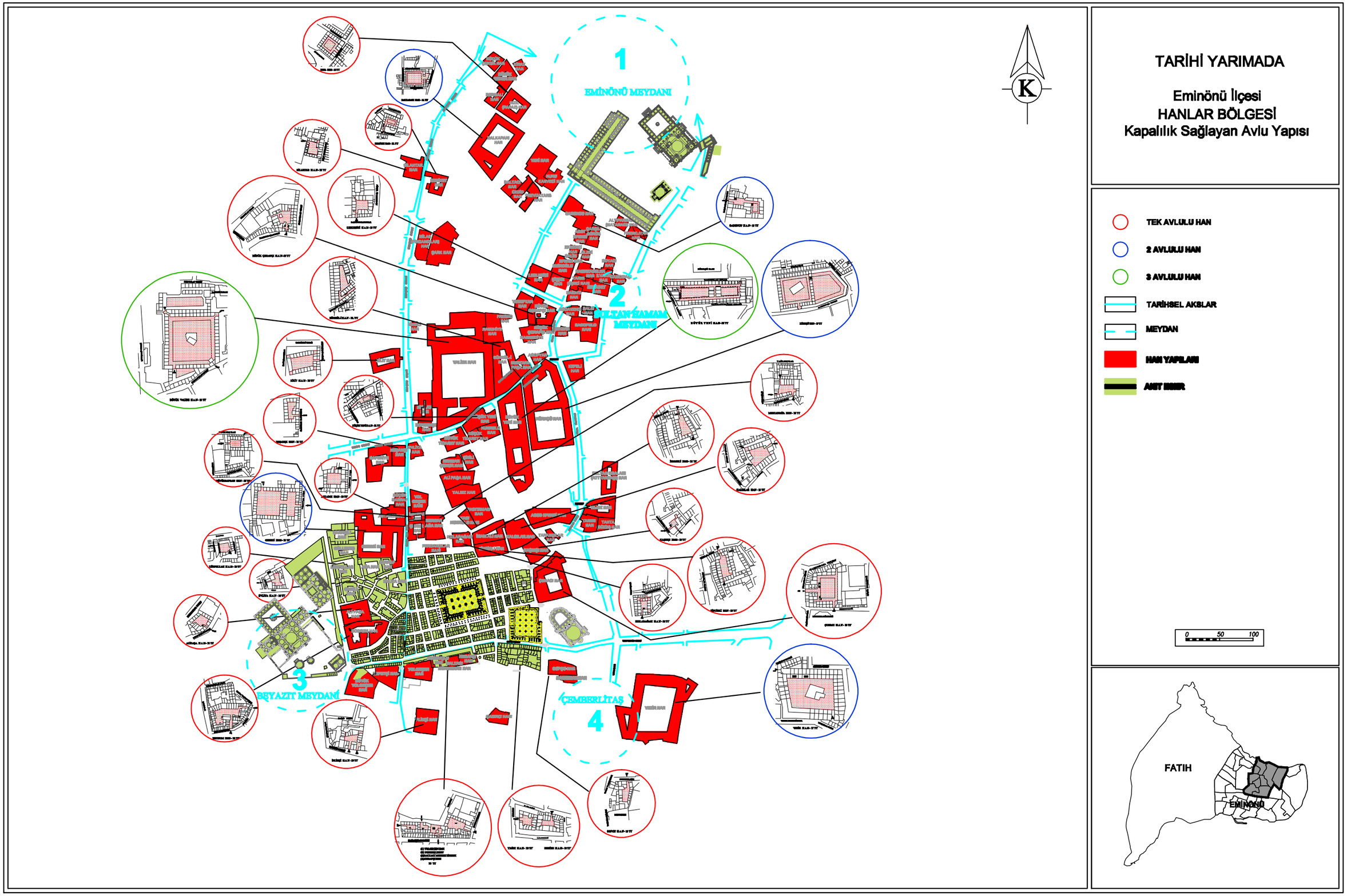
Şekil 7.20: Astarcı Han (18.yy. tek avlulu han örneği)

Tüm avlularda bulunan karakteristik ortak özellik ise giriştir. Hiçbir zaman kapı ile doğrudan avluya girilmemiş, her zaman bir geçitle giriş sağlanmıştır. Avlunun dört bir tarafında bulunan revaklar, avlulu han mimarisinin diğer bir ortak özelliğidir (Şekil 7.21).

Şekil 7.21: Zincirli Han (18.yy. hanı revak örneği)

Şekil 7.22'de; tek, iki ve üç avlulu han yapılarının, bölge içindeki dağılımı gösterilmiştir. Haritadan, tek avlulu hanların bölgede çoğunlukta olduğu, üç avlulu hanlara ise ender olarak rastlandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 7.22: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde kapalılık sağlayan avlu yapısını gösteren pafta

Avlular, orijinal dokuyu işgal eden eklentiler sonucu güvenli ve fonksiyonel bir şekilde kullanılamamaktadır. Bu avlularda, kullanıma açık zemin katlarda yaya erişimi sağlanarak dinlenme, yeme-içme gibi değişik aktiviteler ve geleneksel el sanatlarını öğretmeye yönelik kurslar ile ilgi çekici alanlar yaratılabilir. Bu tür aktiviteler sonucu yaya sirkülasyonu arttırılarak avluların, güvenli ve fonksiyonel bir şekilde kullanılması sağlanabilir.

Bölgede han mimarisini tahrip eden olumsuzluklar, alanın günümüz fotoğraflarından kolayca anlaşılabilmektedir. Orijinal dokuya zarar vererek bölgenin karakterinin kaybolmasına yol açan avluların bu olumsuz kullanımlarını önleyici tedbirler, en kısa zamanda alınmalı ve uygulanmalıdır. Hanlar Bölgesi'nde yapılacak bu çalışmalarda, tarihi hanların orijinal avlu yapısı, han yapılarının karakteristik özellikleri ve bütünlüğü restorasyon temel ilkelerine göre korunmalı, kentsel tasarım proje mantığı çerçevesinde uygulamalar yapılmalıdır. Orijinal avlu yapısına zarar veren eklentiler; tek, iki ve üç avlulu han yapılarının karakteristik han örnekleri seçilerek, fotoğraflarla saptanmıştır. Şekil 7.23'de tek avlulu han yapısı örneği olarak Kızıl Han, Şekil 7.24'de iki avlulu han örneği Kürkçü Han ve Şekil 7.25'de ise üç avlulu han örneği olarak Büyük Valide Han gösterilmiştir. Bu eklentiler, her üç farklı avlu tipi için ayrı ayrı yapılan paftalarda tespit edilmiştir. Han planlarında kırmızı renkle gösterilen eklentilerin, mevcut fotoğraflarla daha iyi algılanması sağlanmıştır.

1

3

2

TARİHİ YARIMADA

Eminönü İlçesi
HANLAR BÖLGESİ
Kızıl Han (Tek Avlulu)

ANIT ESER

MEVCUT VE YIKILACAK YAPI

DİĞER TESCİLLİ ESERLER

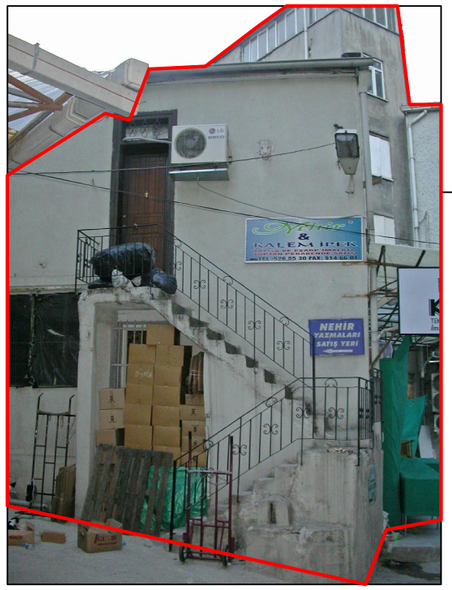
0 50 100

Şekil 7.23: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'ndeki tek avlulu han örneği Kızıl Han

1

2

3

4

TARİHİ YARIMADA

Eminönü İlçesi
HANLAR BÖLGESİ
Kürkçü Han (2 Avlulu)

ANIT ESER

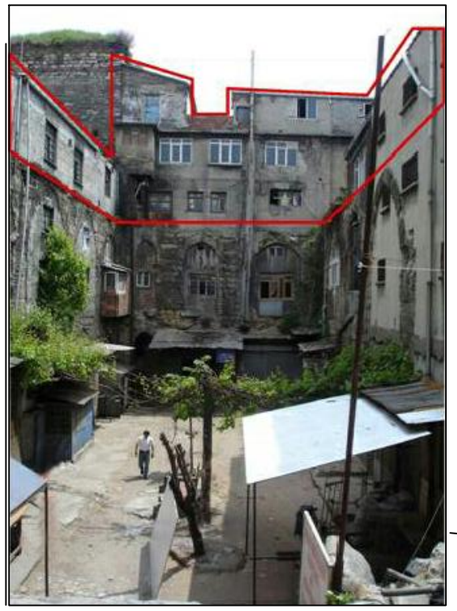
MEVCUT VE YIKILACAK YAPI

DİĞER TESCİLLİ ESERLER

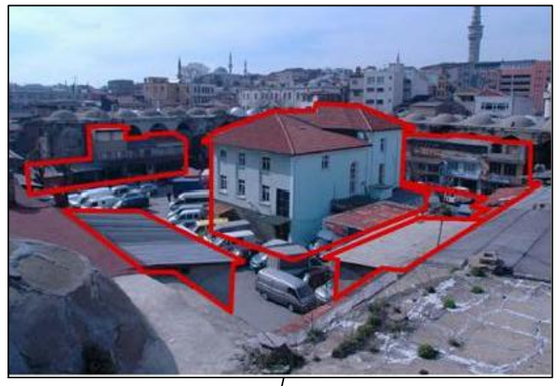
0 50 100

Şekil 7.24: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'ndeki iki avlulu han örneği Kürkçü Han

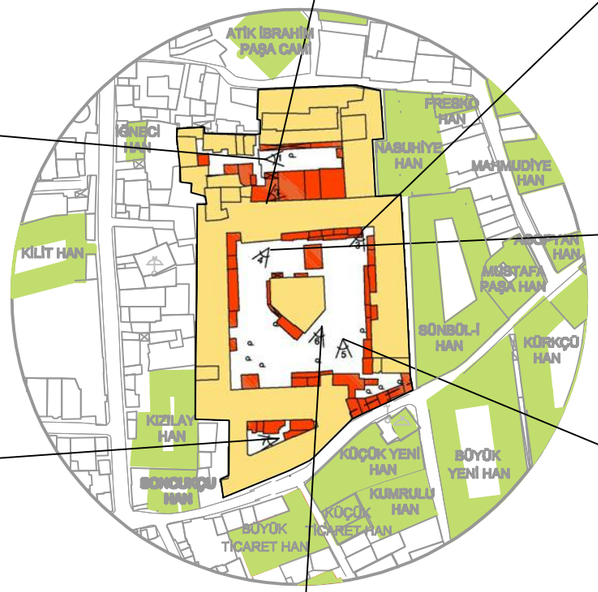
1

2

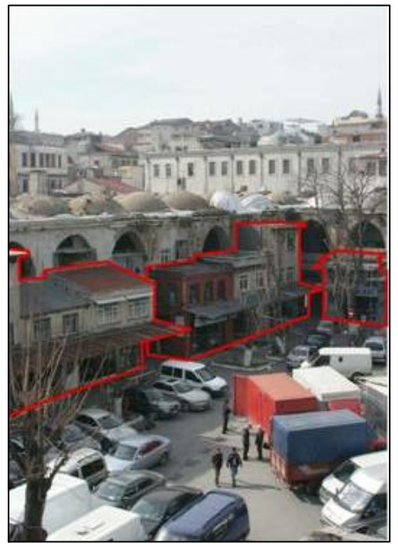

3

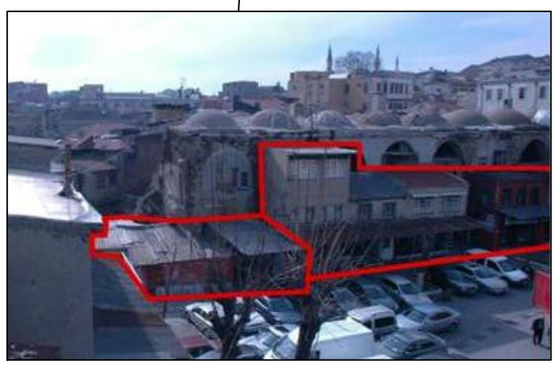

4

5

6

7

TARİHİ YARIMADA

Eminönü İlçesi
HANLAR BÖLGESİ
Büyük Valide Han (3 Avlulu)

ANIT ESER

MEVCUT VE YIKILACAK YAPI

DİĞER TESCİLLİ ESERLER

0 50 100

Şekil 7.25: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'ndeki üç avlulu han örneği Büyük Valide Han

Alanda çekilmiş fotoğraflarda eklenti yapıların neden olduğu olumsuz durum gösterilmiş, yapılmış olan photoshop çalışmaları ile hanların tasarım sonrası eklentilerden temizlenmiş ve orjinal dokusu ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 7.26: Balkapanı Han tasarım öncesi (BİMTAŞ, 2005-2007).

Şekil 7.27: Balkapanı Han tasarım sonrası (BİMTAŞ, 2005-2007).

Şekil 7.28: Büyük Yeni Han tasarım öncesi (BİMTAŞ, 2005-2007).

Şekil 7.29: Büyük Yeni Han tasarım sonrası (BİMTAŞ, 2005-2007).

Şekil 7.30: Kürkçü Han tasarım öncesi (BİMTAŞ, 2005-2007).

Şekil 7.31: Kürkçü Han tasarım sonrası (BİMTAŞ, 2005-2007).

7.2.2. Süreklilik sağlayan ‘cepheler’

Bölgede bulunan hanların ve tescilli yapıların cepheleri, sokak dokusunu tanımlamakta ve desteklemektedir. Han cephelerinde genelde sadelik ön planda iken cephelerde uygun oranların ve benzer malzemelerin kullanımı ile bölgede süreklilik sağlanmaktadır. Mevcut hanların nerdeyse tamamında kullanılan yapı malzemesi ve tekniği dönemlerine göre aynıdır ve cephelerde taş daha özenli kullanılmıştır. Han yapılarından bazı cephe örnekleri aşağıda görülmektedir.

Şekil 7.32: Sümbüllü Han (18.yy hanı cephe örneği)

Şekil 7.33: Büyük Ticaret Han
(19.yy hanı malzeme örneği)

Şekil 7.34: Sepetçi Han
(19.yy hanı malzeme örneği)

Han yapılarının girişleri, revakları, pencereleri ve süslemeleri cephelerin canlanmasını sağlayan unsurlardır (Şekil 7.35). (Şekil 7.36). (Şekil 7.37).

Şekil 7.35: Küçük Çukur Han (16.yy hanı revak örneği)

Şekil 7.36: Vezir Han (17.yy hanı süsleme örneği)

Şekil 7.37: Çuhacı Han (18.yy hanı pencere örneği)

Şekil 7.38: Leblebici Han
(16.yy hanı cephe örneği)

Şekil 7.39: Büyük Yeni Han
(18.yy hanı cephe örneği)

Şehir merkezinde kalabalık noktalarda yapılan hanlarda, arsadan istifade etmek amacıyla artan kat adedi, sokağa taşan çıkmalarla şehir içi perspektiflerinde göz alan nirengi noktaları oluşturmuştur (Kuban, 1970). (Şekil 7.39). Hanlar Bölgesi'ndeki sokak görünümünde yer alan girinti-çıkıntılar ve cumbalar sokak görüntüsünü hareketlendirmektedir (Şekil 7.40).

Şekil 7.40: Büyük Yıldız Han (19.yy hanı cephe örneği)

Bölgedeki ticaretin yoğunluğundan kaynaklanan sokak görünümündeki sık cepheler, aktif alanlar yaratarak sokakların canlı yapısına katkıda bulunur.

Şekil 7.41: Balkapanı Han (16.yy hanı cephe örneği)

Şekil 7.42: Vezir Han (17.yy hanı cephe örneği)

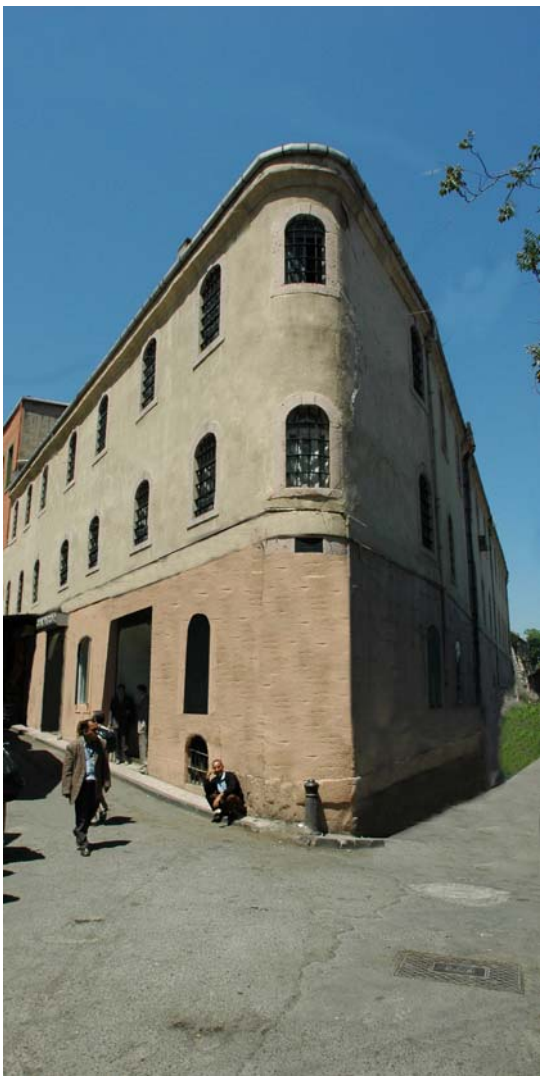

Şekil 7.43: İmam Ali Han (18.yy hanı cephe örneği)

Bölgedeki sokağa bakan han cepheleri, genelde ticari amaçlı kullanılmakta olup han yapılarının sahip olduğu orijinal doku göz önüne alınmamaktadır. Özgün cephe dokusunu bozan eklentiler, cephelerin algılanmasını zorlaştırmaktadır. restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak restorasyonu ve iyileştirmesi yapılacak cephelerin sokak ile kurmuş olduğu ilişki devam ettirilmeli ve bu cephelerin aktif kullanımı sağlanmalıdır. Alana özgü yerel kimliği destekleyen malzeme ve teknikler korunmalı, cepheleri olumsuz yönde etkileyen eklentiler cephelerden uzaklaştırılmalıdır (Şekil 7.44). (Şekil 7.45). Hanların dış ve avlu cephelerinde görülen çiçeklenme ve kararma gibi yüzey kirlilikleri temizlenmelidir. Yapıların duvar, kubbe ve kemerlerinde görülen çatlaklar onarılmalıdır. Kemer ve kubbe gibi yapılarda görülen eksik bölümlerin özgün malzemeler ile tamamlanması sağlanmalıdır.

Şekil 7.44: Yüksek Han (18.yy) cephe temizleme çalışması öncesi

Şekil 7.45: Yüksek Han (18.yy) cephe temizleme çalışması sonrası

Şekil 7.46: Büyük Valide Han (17.yy) tasarım öncesi (BİMTAŞ, 2005-2007).

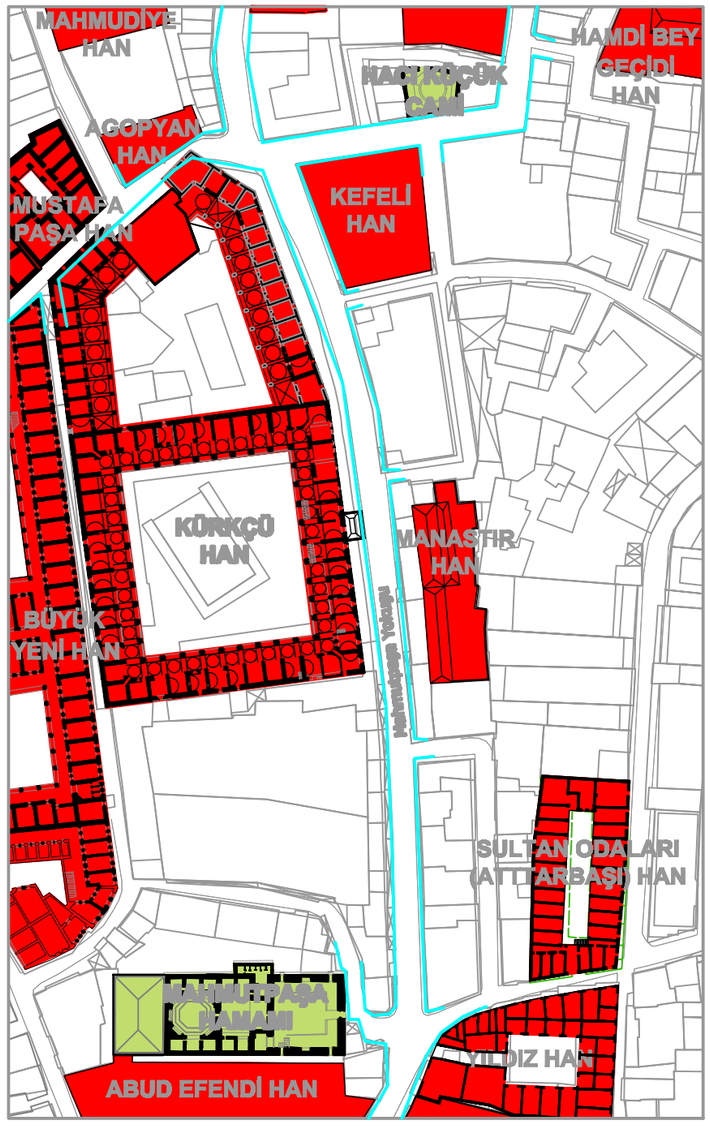
Şekil 7.47: Büyük Valide Han (17.yy) tasarım sonrası (BİMTAŞ, 2005-2007).

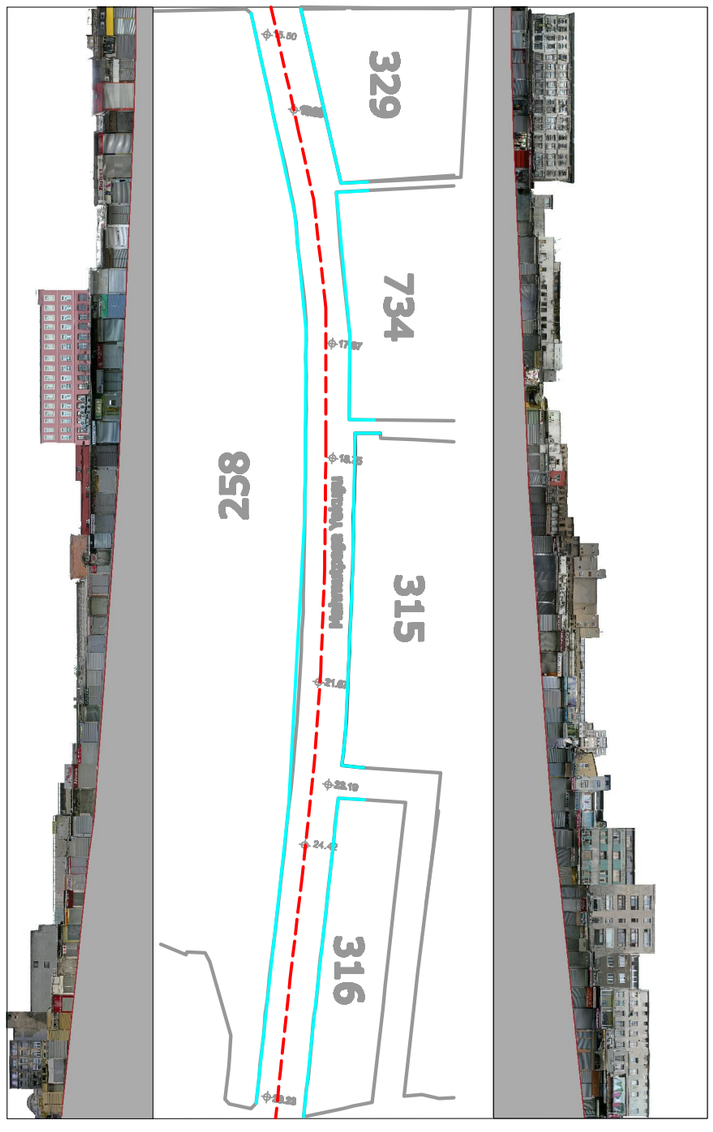

Şekil 7.48: Sultanhamam Meydanı'nda bulunan mevcut köşe binalar

Hanlar Bölgesi'nde bulunan dükkanların, restoranların ve diğer benzeri aktivitelerin konumlandırıldığı aktif sokakların köşe binaları, bölgenin yerel kimliğine katkıda bulunmamaktadır (Şekil 7.48). İmar planına uygun olarak yeni yapılacak tasarımlarda, önemle ele alınıp tasarlanması gereken köşe binaların, sokak canlılığını arttırabilecek nitelikte, tarihi ve geleneksel yapılarla uyumlu olması sağlanarak yerel dokudaki süreklilik devam ettirilmelidir. Sağır duvarlar yerine sokakla ilişki kuran aktif cephelere bu tasarımlarda yer verilmelidir.

Bölgede tarihi aks üzerinde yer alan Mahmutpaşa Yokuşu örnek alan olarak seçilmiştir. Mahmutpaşa Yokuşu'nda bulunan cepheler, fotoğraflarla Şekil 7.49'da gösterilmiştir. Birbirinden farklı, uyumsuz kepenklerin, tabelaların ve aydınlatma elemanlarının kullanılması cephe görünümünde düzensizliğine neden olmaktadır. İmar planına uygun olarak yeni yapılacak tasarımlarda, cephede yer alan elemanların belli standartlar dahilinde birbiriyle uyumlu olarak kullanılması sağlanmalı, bölgenin karakterini ve cephe sürekliliğini destekleyecek tasarımlar yapılmalıdır.

TARİHİ YARIMADA

Eminönü İlçesi
HANLAR BÖLGESİ
Süreklilik Sağlayan Cepheler

MEVCUT DURUM
HAN YAPILARI
TARİHSEL AKSLAR
KESİT ÇİZGİSİ

0 50 100

Şekil 7.49: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde bulunan Mahmutpaşa Yokuşu'nda sürekliliği sağlayan cepheler pafitası

7.2.2. Geçişleri sağlayan 'kapılar'

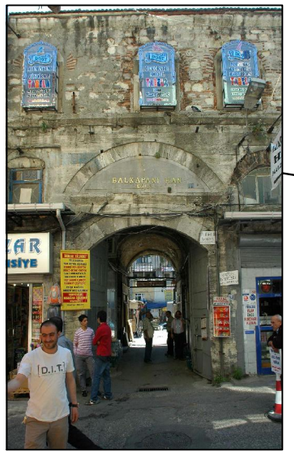
Kapılar, açık alanlar ve yapılar arasında insanların geçiş yaptıkları noktalardır ve sokak üzerinde aktivite yaratırlar.

Bölgede bulunan han kapıları, ölçek olarak anıtsal özelliğe sahip yapı elemanlarıdır. Bu kapılar, sokak ve avlular arası bağlantıyı sağlayarak avluların insanlar tarafından algılanmasını kuvvetlendirirler (Şekil 7.50).

Şekil 7.50: Çuhacı Han (18.yy hanı dış kapı örneği)

Hanların bölge içindeki dağılımını gösteren Şekil 7.51de, han kapı örnekleri fotoğraflarla gösterilmiştir. Bu örnek han kapıları: Balkapanı Han, Büyük Valide Han, Büyük Yeni Han, Yıldız Han, Sofçu Han ve Vezir Han'dan seçilmiş olup han kapılarının mevcut durumu fotoğraflarla aktarılmıştır. Sokak ve meydan gibi açık alanlarla, hanların ilişki kurmasını sağlayan han girişleri, harita üzerinde gösterilmeye çalışılmıştır.

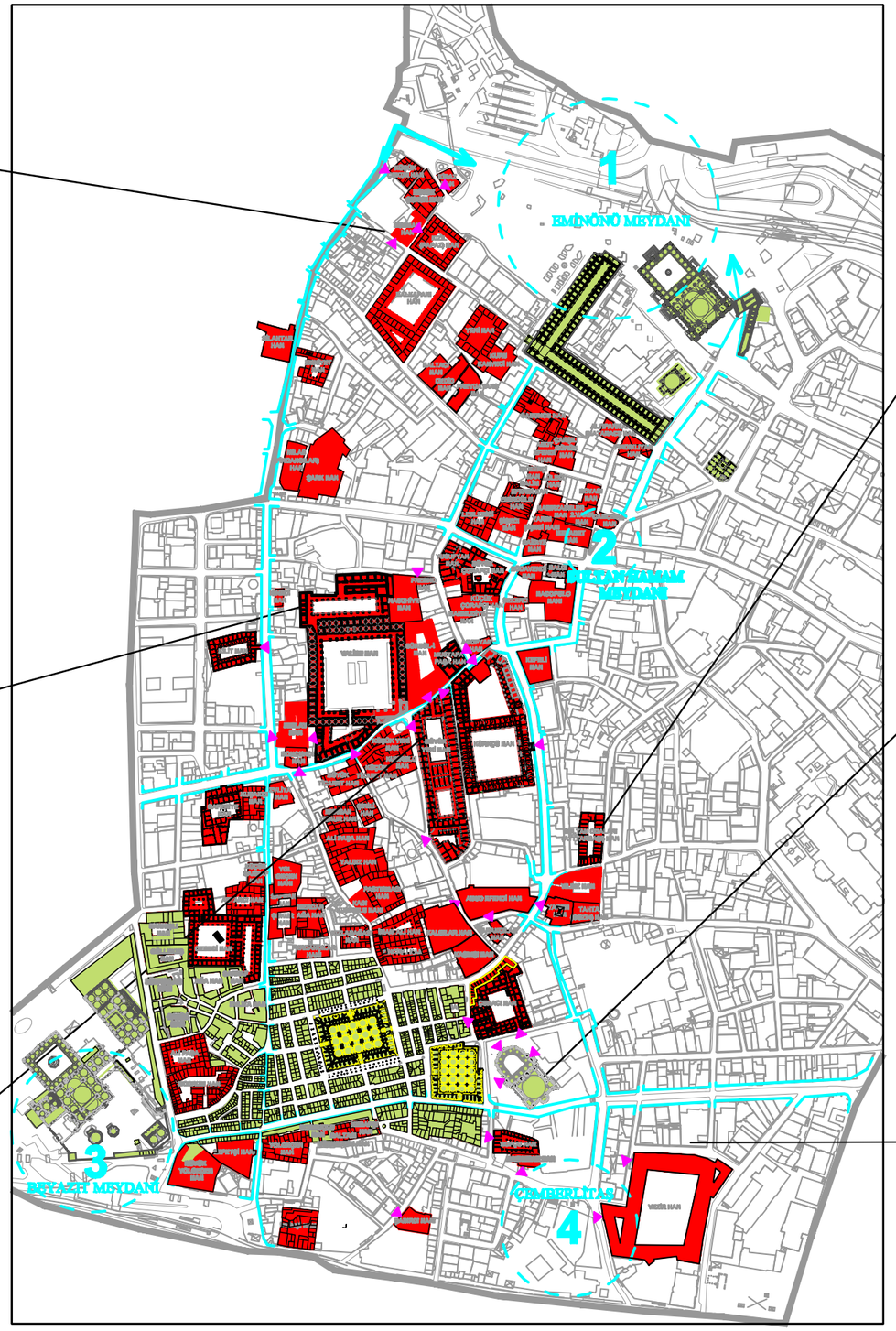
BALKAPANI HAN

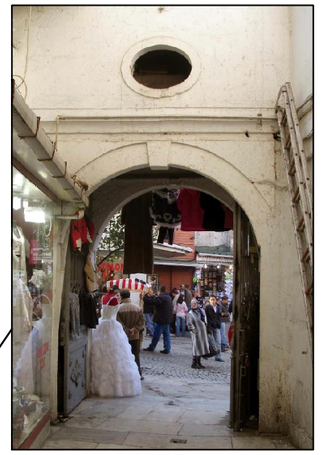

BÜYÜK VALİDE HAN

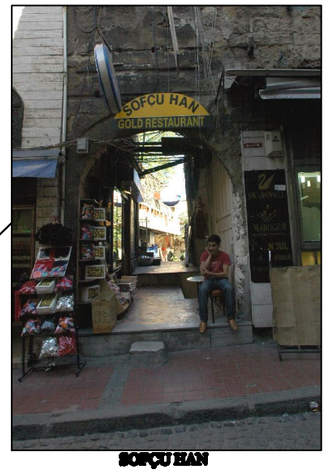

BÜYÜK YENİ HAN

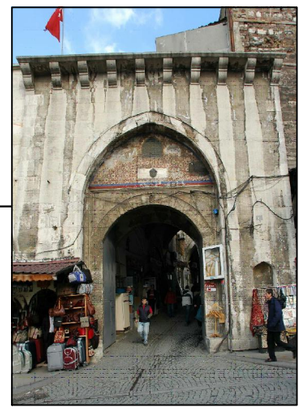

YILDIZ HAN

SOFÇU HAN

VEZİR HAN

K

TARİHİ YARIMADA

Eminönü İlçesi
HANLAR BÖLGESİ
Geçişleri Sağlayan Kapılar

TARİHSEL AKSLAR

MEYDAN

HAN YAPILARI

ANIT MEZAR

GİRİŞLER

0 50 100

Şekil 7.51: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde geçişleri sağlayan kapılar paftası

Hanların sokakla ilişkisini sağlayan dış kapıları haricinde, avluyla odalar arasındaki ilişkiyi sağlayan oda kapıları vardır. Hanlara ait giriş kapıları ile oda kapıları arasında ölçek bakımından önemli bir fark göze çarpmaktadır. Şekil 7.52 ve Şekil 7.53'de oda kapısı örnekleri gösterilmektedir.

Şekil 7.52: Büyük Valide Han (16.yy hanı iç kapı örneği)

Şekil 7.53: Büyük Yeni Han (18.yy hanı iç kapı örneği)

Hanların hem sokak hem de hanlar arasındaki geçişleri sağlayan birden fazla kapıları bulunmaktadır. Ancak günümüzde, gerek güvenliğin sağlanamaması gerekse bakımsızlıktan dolayı bu kapıların bazıları ya hiç kullanılamamakta yada kısmen kullanılmaktadır. Günümüzde kullanılmayan bu kapılar, hanlar arası bağlantılar ile sokaklar arası sirkülasyonun bütüncül bir şekilde sağlanamamasına yol açmaktadır. Kullanılmayan orijinal han kapılarının restorasyonu ve iyileştirmesi, restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak yapılarak tarihi bağlantıların tekrar kurulması sağlanmalıdır.

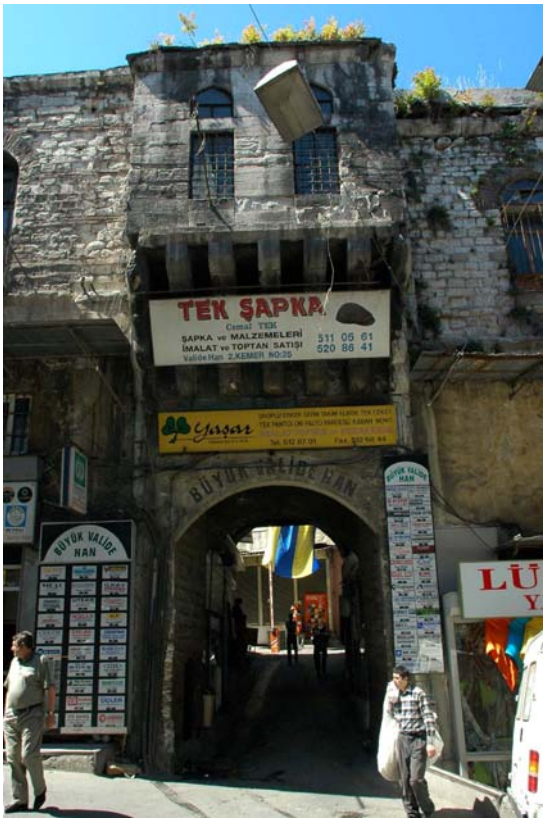
Tarihi han kapılarının algılanabilirliği, reklam tabelası ve klima gibi soğutma üniteleri tarafından azalmakta ve kapıların mimari detay ve malzemeleri, tarihi özelliklerine bakılmaksızın tahrip edilmektedir. Tarihi han kapılarının mimari özelliklerinin görünürlüğünü azaltan ve özgün olmayan bu kullanımlar ortadan kaldırılmalıdır. Han yapılarının sokakla kurduğu nitelikli ilişki, kapıların maruz kaldığı olumsuz kullanımlar temizlenerek tekrar kazanılabilir ve kapıların anıtsal kimliğini ortaya çıkartılabilir. Han yapılarının maruz kaldığı olumsuz etkiler, Çuhacı ve Büyük Valide Han'da mevcut halleriyle fotoğraflanarak, bu olumsuz kullanımların kapılardan uzaklaştırılması sonucu oluşacak görüntüler, photoshop çalışmalarıyla gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 7.54: Çuhacı Han (18.yy)
dış kapı temizleme çalışması öncesi

Şekil 7.55: Çuhacı Han (18.yy)
dış kapı temizleme çalışması sonrası

Şekil 7.56: Büyük Valide Han (16.yy)
dış kapı temizleme çalışması öncesi

Şekil 7.57: Büyük Valide Han (16.yy)
dış kapı temizleme çalışması sonrası

7.3. Hanlar Bölgesi'nin 'Kamusal Alan Kalitesi' Açısından İncelenmesi

Kamusal alan, şehrin özel bir ödeme yapılmaksızın kullanılan kısımlarıdır. Bu alanlar; meydan, park, sokak gibi çeşitli kullanımlara hizmet etmekte ve bölge karakterinin oluşmasını sağlamaktadırlar.

"Kamusal Alan Kalitesi", bölgenin canlı, ilginç ve hatırlanabilir bir hale gelmesine yardımcı olur. Aydınlatma elemanı, çöp kutusu, döşeme ve kent mobilyaları gibi kent peyzajının tüm elemanları bölge kimliğinin oluşumuna katkıda bulunur. "Kamusal Alan Kalitesi" tüm bu elemanların tek tek ve birbiri ile oluşturacakları kompozisyonların çekici ve başarılı alanlar yaratmasıyla ilişkilidir.

Hanlar Bölgesi'nde kullanılacak olan tüm kent mobilyalarının, bakım ihtiyacını minimumda tutan, vandalizmi önleyen ve kullanıcı ihtiyaçlarına cevap veren tasarımlar olmasına dikkat edilmelidir.

Bu bölümde, alınan tasarım kararları ve getirilecek öneriler; malzemeler ve yüzey ile kent mobilyaları başlıkları altında incelenecektir.

7.3.1. Malzemeler ve yüzey

Hanlar Bölgesi'nin orijinal sokak dokusu korunmalı ve mümkün olduğunca yaya ağırlıklı düzenlenmeler yapılmalıdır. Ancak bölgenin hasar görmüş ve birbirinden kopuk bir şekilde düzenlenmiş olan döşemeleri, bölgenin karakterini vurgulayacak özellikte değildir. Bu kopukluk, döşemelerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve mekan hiyerarşisine göre belli malzeme standartların getirilmesiyle giderilebilir. Mekan hiyerarşisi, farklı özellikteki malzeme kullanımıyla sağlanabilir.

Bölgede yapılacak yeni tasarımlarda döşemeler, çekici tasarım elemanları olarak mekanlar ve mekanlar arasındaki bağlantıları sağlamada kullanılmalıdır. Bölgedeki mekan çeşitliliği, doku ve renk değişimi gibi malzeme özelliklerinin değişimiyle vurgulanabilir.

Ana ve tali yollarda kullanılan farklı döşeme çeşitleriyle yol hiyerarşisinin insanlar tarafından algılanabilirliği arttırılmalıdır.

Şekil 7.58: Hanlar Bölgesi'nden döşeme örnekleri

Döşemeler; sağlam, kent mobilyalarını tamamlayıcı ve bölge karakterine uygun özellikte olmalıdır. Yaya yolları, servis araçlarının geçişine izin verecek şekilde tasarlanmalıdır. Döşeme seçimi, kullanım yoğunluğu göz önüne alınarak yapılmalıdır. Döşeme genişlikleri ise yol genişlikleri ilişkilendirilmelidir.

7.3.2. Kent mobilyaları

Kent mobilyaları; banklar, çöp kutuları, aydınlatma elemanları gibi elemanları içermektedir. Kent mobilyaları, mekanı tanımlama veya yaya hareketlerine yön verme amaçlı kullanılabilir. Hanlar bölgesinde banklar meydanlarda kullanılırken, çöp kutuları ve aydınlatma elemanları herhangi bir tasarım standartı olmaksızın bölgede yer almaktadır (Şekil 7.59). (Şekil 7.60).

Şekil 7.59: Hanlar Bölgesi'nden bank örnekleri

Şekil 7.60: Hanlar Bölgesi'nden çöp kutusu örnekleri

Hanlar Bölgesi'nin karakterini yansıtan kent mobilyaları, bölgedeki zanaatkarlar tarafından üretilebilir. Bölgedeki zanaatkarlar tarafından tasarlanmış olan kent mobilyalarıyla geleneksel sanatların bölge içinde kullanımı sağlanabilir. Bölge karakterine uygun yapılan tasarımlar, yerel özelliklere uygun şekilde konumlandırılmalıdır. Engelli insanların, kent mobilyaları arasında ve etrafında kolayca hareket edebilecekleri yeterli açıklıklar bırakılarak, güvenli mekanlar yaratılmalıdır.

Aydınlatma, mekanın algılanmasına yardımcı olurken güvenliğin sürdürülebilirliğini sağlar ve bölgenin karakterini kuvvetlendirir. Hanlar Bölgesi gündüz yoğun kullanıldığı halde gece aydınlatma yetersizliğinden dolayı kullanıcılar tarafından tercih edilmemekte ve emniyetsiz alanlar olarak görülmektedir (Şekil 7.61). (Şekil 7.62). Bölgede yapılacak aydınlatma tasarımı, gün içerisindeki hareketli saatlerden sonra gece güvenlik sağlayacak şekilde olmalıdır. Bölgedeki aydınlatma elemanlarının yeterli sayıda, diğer kent mobilyalarıyla ve bölge karakteriyle uyumlu olması sağlanmalı, güvenliği sağlayacak ışık derecesi ayarlanmalıdır. Aydınlatma elemanları, fonksiyonel olduğu kadar dekoratif de olmalı ve uygun büyüklükte tasarlanmalıdır. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan aydınlatma elemanları, bölge aydınlatmasında kullanılabilir.

Şekil 7.61: Hanlar Bölgesi'nden aydınlatma elemanı örnekleri

Şekil 7.62: Hanlar Bölgesi'nden aydınlatma elemanı örnekleri

7.4. Hanlar Bölgesi'nin 'Hareket Kolaylığı' Açısından İncelenmesi

İnsanların bölge içerisinde güvenli bir şekilde hareket etmesi, o bölgenin 'hareket kolaylığı' açısından başarılı olup olmadığının bir göstergesidir. Hanlar Bölgesinin bütünlük arz eden ve genelde dar olan tarihi sokak dokusunun araç girişlerine açık olması, bölge içerisindeki yaya hareketlerini zorlaştırmakta ve yaya güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Bu nedenle, tarihi akslara araç girişleri mümkün olduğunca azaltılmalı hatta bu akslar yayalaştırılmalıdır. Bölgede yapılacak yayalaştırma çalışmaları sonucu; mevcut tarihi doku korunacak, yaya güvenliği sağlanacak ve bölge insanlar tarafından çekici kılınacaktır. Gündüz yoğun olarak kullanılan Hanlar Bölgesi'nin günün her saati güvenli olması aydınlatma tasarımıyla desteklenmelidir.

Tarihi ticaret alanı olan Hanlar Bölgesi'nde yoğun alış verişin yapıldığı sokaklar arası bağlantılar, ticari aktiviteyi güçlendirmektedir. Günümüzde, kapalı olan bazı han kapılarının açılarak, sokaklar arası bağlantıların arttırılması sağlanmalıdır.

7.4.1. Erişilebilirlik

Bir kentin binalarının, sokak ve alanlarının kalitesi toplumdaki bütün grupların yaşam kalitesini etkiler. Bundan dolayı, herhangi bir tasarım, engelli kullanıcıların, çocuklu ailelerin ve yaşlıların ihtiyaçlarına duyarlı olmalıdır. Bölgede yapılacak yeni

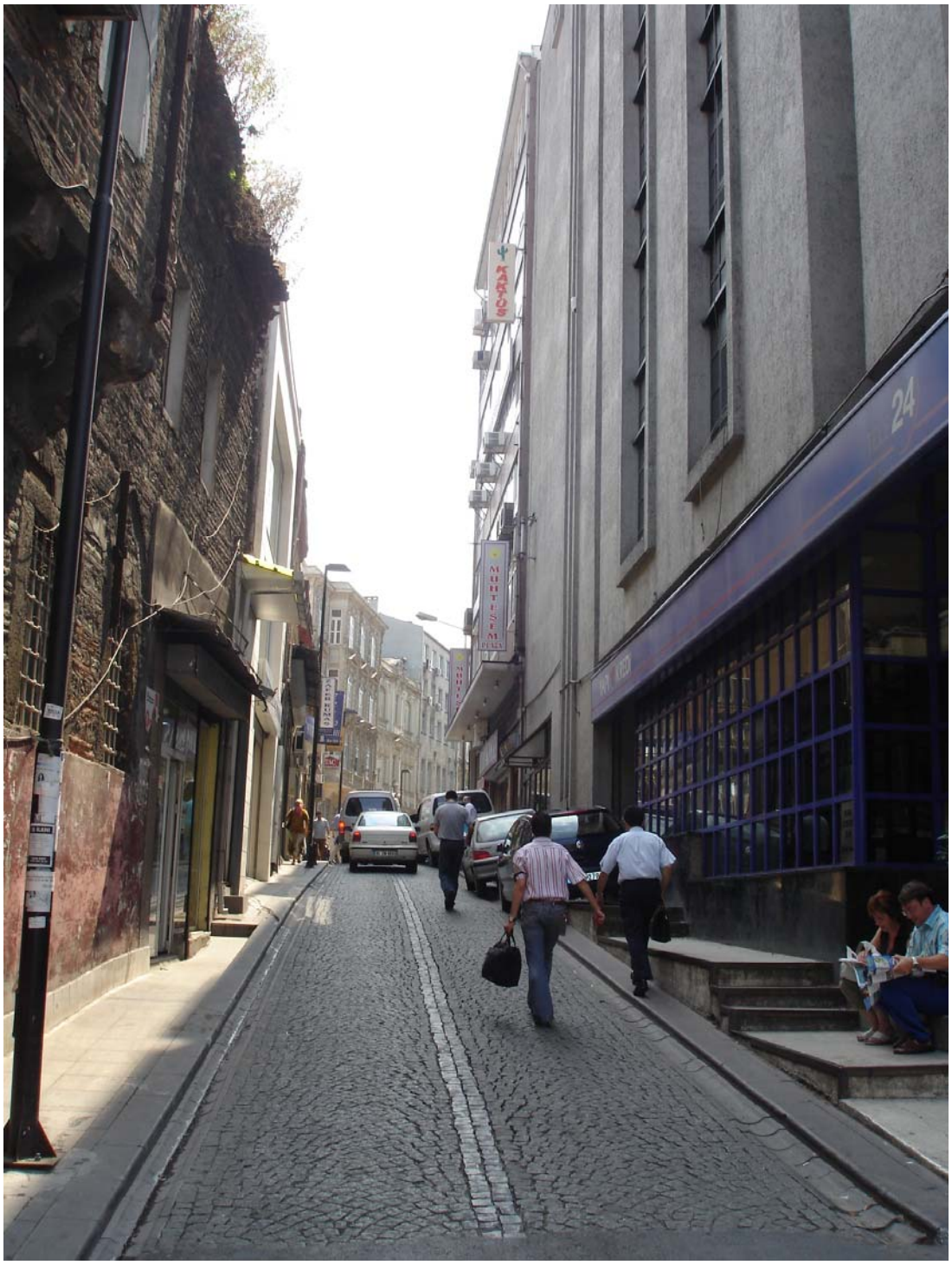
tasarımların başarılı ve sürdürülebilir olması, o mekanın bütün kullanıcılar için güvenli ve erişilebilir olmasına bağlıdır.

Hanlar Bölgesi'ndeki eğimli alanlarda genelde rampalar kullanılmakta, çok dik yokuşlarda merdiven çözümlerine gidilmektedir (Şekil 7.63). (Şekil 7.64). Görsel analizler sonucunda mevcut han yapılarının çoğunda, han girişlerinin çocukların ve engelli insanların ulaşımına uygun olduğu saptanmıştır. Gerekli olan yerlerde, eğim yüzdelerinin engelli, yaşlı ve çocuklu insanlar için en uygun seviyeye getirilmesinde özel tasarımlar yapılmalıdır. Merdivenli alanlarda engelli kullanıcılar için rampa şeklinde uygun alternatif geçişler sağlanmalı, sokak genişliğine göre kalırım genişlikleri ayarlanmalıdır.

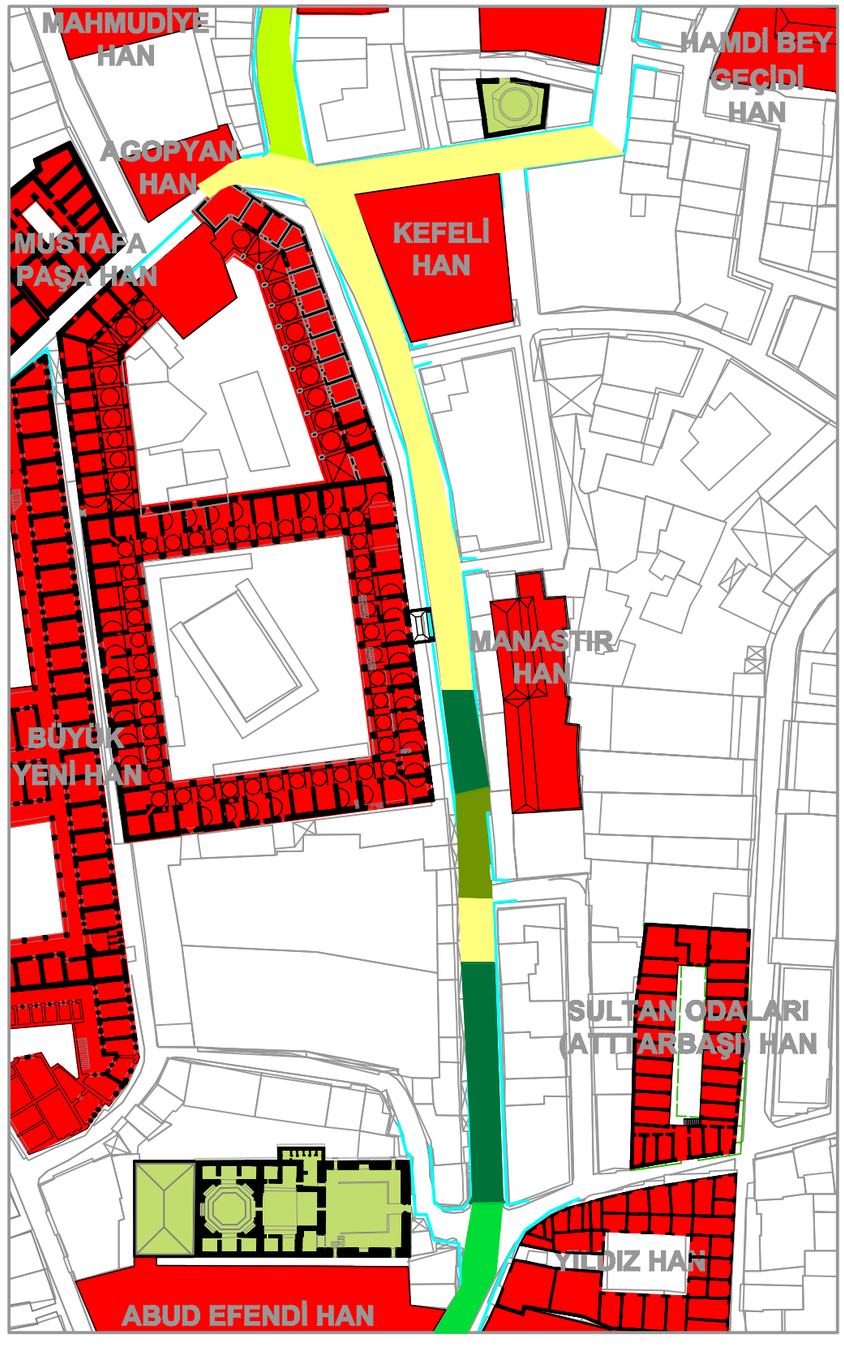
Hanlar bölgesinde örnek alan olarak seçilen Mahmutpaşa yokuşunun eğim analizi Şekil 7.65'de gösterilmektedir. Buna göre, hareket kolaylığı açısından uygun olan %0-5 eğim aralığının bazı yerlerde %8-10'a kadar çıkabildiği saptanmıştır.

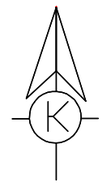

Şekil 7.63: Hanlar Bölgesi'ndeki merdivenler ve rampalar

Şekil 7.64: Hanlar Bölgesi'nin karakteristik özelliği olan, dar sokaklardaki az eğimli rampa örneği

TARİHİ YARIMADA

Eminönü İlçesi
HANLAR BÖLGESİ
Erişilebilirlik

%0 - 5 EĞİM
%5 - 6 EĞİM
%6 - 7 EĞİM
%7 - 8 EĞİM
%8 - 10 EĞİM

0 50 100

Şekil 7.65: Tarihi Yarımada Eminönü İlçesi Hanlar Bölgesi'nde bulunan Mahmutpaşa Yokuşu'nun eğim analizi paftası

7.5. Hanlar Bölgesi'nin 'Okunabilirlik' Açısından İncelenmesi

Yönlendirme ve bilgilendirme tabelaları, giriş kapıları ve merkezi noktalar, alanlar arasında görsel bağlantıların kurulmasını sağlar. Ana akslar ve tabelalar, insanların yollarını bulmalarını sağladığı gibi mekan duygusunu da kuvvetlendirmektedir. Bu tabelalar, bölgeye ilk kez gelen insanların ziyaret ettikleri yerleri algılamalarını ve bu yerlerden keyif almalarını sağlar. Tabelaların kalitesi, bölgenin kimliğini ve okunabilirliğini arttırmaktadır.

Ancak Hanlar Bölgesi'nde yeterli sayıda ve kalitede yönlendirme ve bilgilendirme tabelasının bulunmayışı, bölgenin okunabilirliğini engellemektedir. Hanlar Bölgesi'nde bu unsurların bulunması mevcut görünümü geliştirecek ve insanların yollarını bulmalarını kolaylaştıracaktır. Tabelalar; önemli yollar, hatırlanabilir anıtsal yapılar ve peyzaj özellikleri üzerine odaklanacak şekilde tasarlanmalıdır.

Binaların konumu, tasarımı ve fonksiyonu, bölgenin okunabilirliğini arttıran diğer bir unsurdur. Bölgede han yapılarının dışında okunabilirliği sağlayan yapılara en güzel örnek olarak Kapalı Çarşı ve Mısır Çarşısı verilebilir. Bölgede bulunan en önemli referans noktası, ikiyüz elli yıllık tarihi geçmişi ile Kapalıçarşı'dır. Diğer bir referans noktası olarak, içerisinde bulunan 103 dükkanı ile Mısır çarşısı örnek olarak verilebilir. Ancak, bölgenin han yapılarını tahrip eden niteliksiz ekler ve bölgedeki bakımsızlık okunabilirliği engellemektedir. Tescilli eserlerin, restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak iyileştirmesi ile imar planına uygun olarak yapılacak 'yeni tasarım alanları'nda kullanılacak yerel ve kaliteli malzemeler bölgenin okunabilirliği arttıracak olan çalışmalardır.

7.5.1. İşaretler

Yaya işaretlerinin tasarım ve organizasyonu, bütüncül ve kullanışlı şehir merkezi için gerekli bir unsurdur. Turistler ve şehirde oturanlar yaya işaretlerini, yollarını bulmada kullanırlar. Yerli halk için işaretler, hatırlatma olarak hizmet ederken ziyaretçiler için ise yönlendirmeyi, yön ile ilgili bilgilendirmeyi ve seçilmiş yol boyunca bilgilerin güncellenmesini sağlar.

İnsanlar, yol bulmada içgüdüsel olarak bildikleri referans noktalarına güvenebilmelidirler. İşaretlerin, referans noktalarını vurgulayacak ve bölgenin okunabilirliğine yardımcı olacak şekilde yerleştirilmesine dikkat edilmelidir.

Dar sokaklara ve yoğun sirkülasyona sahip Hanlar Bölgesi'nde, anlamlı ve kullanışlı bilgiler sağlayan yaya işaretlerine rastlanmamaktadır. Bu durum bölgede araç ve yaya trafiğinde karışıklıklara yol açmaktadır. Aşağıda yer alan fotoğraflarda sadece meydanlarda kullanılan bilgilendirme panoları ile yönlendirme tabelası görülmektedir.

Şekil 7.66: Sultanhamam Meydanı'ndaki dijital bigilendirme panosu

Şekil 7.67: Eminönü Meydanı'ndaki dijital bigilendirme panosu

Şekil 7.68: İstanbul Üni. yan giriş kapısı önündeki yönlendirme tabelası

Şekil 7.69: Beyazıt'ta bulunan yönlendirme tabelası

Hanlar Bölgesi için yapılacak işaret sistemi tasarımlarında, en az bilgiyle maksimum basitlik ve açıklığı sağlamak amaçlanmalıdır. İşaret sisteminin görsel ve işlevsel tasarımı, bölge içerisindeki yönlendirmeyi kolaylaştırarak, insanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlamalıdır. Gece, işaretlerin uygun şekilde aydınlatılmasıyla, bölgenin okunabilirliği arttırılmalıdır. İşaretlerin harf karakterleri, rengi, biçim ve oranları gibi özellikleri bölgede okunabilirliğin arttırılması için göz önünde bulundurulması gereken diğer kriterlerdir.

7.6. Hanlar Bölgesi'nin 'Çeşitlilik' Açısından İncelenmesi

Hanlar Bölgesi'nde görülen mekansal çeşitlilik, yapısal ve işlevsel çeşitliliğinin korunmasıyla devam ettirilmelidir. Bölgede bulunan 'tescilli yapılar'ın restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak restorasyonu ve iyileştirmesi yapılarak bölgedeki yapısal çeşitlilik korunmalı, bu yapılara yapısal özellikleriyle uyumlu fonksiyonlar verilerek her kesimden insanın bir arada ilişki içinde bulunmasını sağlayacak işlevsel çeşitlilik sağlanmalıdır (Şekil 7.70). (Şekil 7.71).

Hanlar bölgesinin, ticari kullanımlarının yanında barındırdığı tarihi değerler bakımından mimari özellikleri ortaya çıkartılıp yerli ve yabacı ziyaretçiler tarafından tanınması, bölgeye turizm fonksiyonu getirilerek sağlanabilir. Desantrilizasyon kararlarıyla bölgeden taşınan atölyelerde üretilen malzemelerin satılacağı mekanlar ve bu sanatların öğretileceği kurslarla kullanım çeşitliliği arttırılmalıdır. İmar planına uygun olarak yeni yapılacak tasarımlarda bölgedeki özgün mekansal çeşitlilik esas alınmalı ve yerel malzeme çeşitliliği kullanılmalıdır.

Şekil 7.70: Kızıl Han'ın dış cephesinde görülen malzeme çeşitliliği

Şekil 7.71: Kürkçü Han'ın dış cephesinde görülen malzeme çeşitliliği

8. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

8.1. Hanlar Bölgesi'nin 'Karakter' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler;

Sonuçlar:

Hanlar Bölgesi'nin mimari yapısı, doğal özelliklerine uygun olarak gelişerek bölge, tarihi boyunca canlı bir ticaret merkezi olmuştur. Ancak tarihi doku üzerinde yaşayan ticaret fonksiyonunun zamanla biçim değiştirmesi, yerel yönetimler, otopark temini için yapılan istimlaklar gibi trafik sorunları, geleneksel dokunun üzerinde geri dönüşü zor olan izler bırakmış ve bırakmaya devam etmektedir.

Hanlar Bölgesi'nin karakterini oluşturan mimari özellikler; yerel bina tipleri (han, çarşı, cami) ve yerel malzemeleri(ölçek, doku, renk) içerir. Zemin kat üzerine iki katlı ve iç avlulu olarak inşa edilen han yapılarında, yerel malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Bölgede yerel bina tipleri olarak, bölgeye ismini veren han yapıları dışında çarşı ve dini yapılar yer almaktadır. Günümüzde, Hanlar Bölgesi'nin yerel dokusu gözardı edilerek, mevcut mimari forma sadık kalmadan yapılmış olan eklentiler, mevcut dokuya ve yapılara zarar vermektedir.

Han yapıları, alansal olarak çok fazla yer kaplamalarına rağmen üçüncü boyutta çok fazla yükselmemişlerdir. Bu durum anıtsal yapıların kentin siluetinde daha etkili olmasını sağlamıştır. Han yapıları, hiçbir zaman anıtsal yapılarla yarış etmemiş, kendilerine özgü mimari özellikleriyle bölgenin eşsiz dokusunu oluşturmuştur.

Öneriler:

Bölgede imar planına uygun olarak yapılacak olan yeni tasarımlar, bölgenin karakter ve kimliğini belirlemeye yardımcı olan doğal özellikler göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Topografyaya göre oluşmuş orijinal sokak dokusu korunmalı ve tarihi akslar kuvvetlendirilmelidir.

Hanlar Bölgesi'nde imar planına uygun olarak yeni yapılacak tasarımların, bölgenin kültürel ve tarihsel örüntülerini yansıtacak, topografya ile uyumlu ve kullanıcı

memnuniyetini sağlayacak nitelikte olması, mekan hissini kuvvetlendirmeye yardımcı olacaktır. Özgün tasarımlar yaratmak için, bölgenin karakterini oluşturan yerel malzemeler, günümüz teknolojisinin imkanlarıyla kullanılabilir.

1/5000 ölçekli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve Plan Hükümleri doğrultusunda verilen desantralizasyon kararlarıyla bölgenin eşsiz yapısına zarar veren ticari fonksiyonların alandan temizlenmesi sonucu, bölge karakterinin ortaya çıkarılması sağlanmalıdır.

8.2. Hanlar Bölgesi'nin 'Süreklilik ve Kapalılık' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler;

Sonuçlar:

Kapalılık sağlayan avlu yapısı bölgede tek, iki ve üç avlulu olarak dağılım göstermektedir. 16.yy'dan başlayarak avlu sayısında, avlu yapılarının büyüklüklerinde ve avluların sahip oldukları mimari özelliklerde farklılıklar görülmüştür. Orijinal avlu dokusunu işgal eden ve ona zarar veren eklentilere, han yapılarının çoğunda rastlanmaktadır.

Bölge içerisinde bulunan han yapılarında uygun oran ve benzer malzemelerin kullanımıyla, cephelerde süreklilik sağlanmıştır. Cephelerde canlılığı sağlayan unsurlar; girişler, revaklar, pencereler ve süslemelerdir. Ayrıca, han yapılarında görülen girinti, çıkıntılar ve cumbalar sokak görüntüsünü hareketlendirmektedir.

Geçişleri sağlayan kapılar, Hanlar Bölgesi'nde anıtsal özelliğe sahip yapı elemanlarıdır. Birden fazla kapısı olan bazı han yapılarının kapıları günümüzde bakımsızlık, güvenlik gibi nedenlerle ya hiç kullanılamamakta yada kısmen kullanılmaktadır.

Öneriler:

Mevcut avlu yapılarını tahrip eden olumsuzluklar, restorasyon temel ilkelerine göre, orjinaline uygun olarak yapılacak restorasyon ve iyileştirme çalışmaları sonucu ortadan kaldırılmalıdır. Avluların, özgün dokusuna uygun olarak fonksiyonel ve güvenli bir şekilde kullanılabilmesi için dinlenme, yeme-içme ve geleneksel el sanatlarını öğretmeye yönelik kurslar gibi farklı aktivitelerle ilgi çekici mekanlar haline getirilerek, avlular içindeki yaya sirkülasyonun arttırılması sağlanabilir.

Han yapılarını olumsuz yönde etkileyen cephe kullanımları ve eklentilerin cephelerden uzaklaştırılması, çiçeklenme ve kararma gibi yüzey kirliliklerin temizlenmesi, eksik bölümlerin özgün malzemeler ile tamamlanması, restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak yapılmalıdır. İmar planına uygun olarak yeni yapılacak tasarımlarda ise cephelerde kullanılan kepenk ve tabela gibi tasarım elemanlarının, birbiriyle uyumlu olması sağlanarak bölgedeki mevcut cephe düzensizliği önlenmelidir.

Bölgedeki bütüncül yaya sirkülasyonu, restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak yapılacak restorasyon ve iyileştirme çalışmaları sonucu, tarihi han kapılarının tekrar kullanılmasıyla sağlanabilir. Reklam panosu, klima gibi olumsuz kullanımlar han yapılarının algılanabilirliğini azaltmakta ve tahrip etmektedir. Tüm bu olumsuz kullanımların ortadan kaldırılmasıyla hanların anıtsal kimliği ortaya çıkarılabilir.

8.3. Hanlar Bölgesi'nin 'Kamusal Alan Kalitesi' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler;

Sonuçlar:

Kamusal alan kalitesini arttıran kent mobilyaları(aydınlatma elemanı, bank, çöp kutusu) ve döşemeler, Hanlar Bölgesi'nde yetersiz sayıda ve kalitesiz özellikte bulunmaktadırlar. Gündüz yoğun bir şekilde kullanılan Hanlar Bölgesi, gece aydınlatma yetersizliğinden dolayı güvensiz alanlar oluşturduğundan insanlar tarafından kullanılmamaktadır.

Hanlar Bölgesi'nin karakterini vurgulayamayan mevcut döşemeler, birbirinden kopuk ve bölgede kullanılan yerel malzemelerle uyumlu değildir.

Öneriler:

Kamusal alan kalitesini arttırma amaçlı yapılacak olan aydınlatma elemanı, çöp kutusu ve bank tasarımlarının minimum bakım ihtiyacı gerektiren, kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayan ve vandalizmi önleyen tasarımlar olmasına dikkat edilmelidir. Bölgenin gece kullanımını, güvenli bir şekilde sağlayacak aydınlatma tasarımı, bölge karakteriyle uyumlu dekoratif aydınlatma elemanlarıyla sağlanmalıdır. Bölge içinde, diğer kent mobilyaları ile uyumlu bir biçimde yeterli sayıda aydınlatma elemanı tasarlanmalıdır.

Döşemeler bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalı, yol hiyerarşisi göz önünde bulundurulmalıdır. Döşeme genişlikleri, yol genişlikleri ile ilişkilendirilerek, kullanıcı yoğunluğuna göre dayanıklı döşeme çeşitleri bölgede kullanılmalıdır. Orijinal sokak dokusunun korunarak, döşemelerin kent mobilyalarını tamamlaması sağlanmalıdır.

8.4. Hanlar Bölgesi'nin 'Hareket Kolaylığı' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler;

Sonuçlar:

Hanlar Bölgesinin bütünlük arz eden ve genelde dar olan tarihi sokak dokusunun araç girişlerine açık olması, bölge içerisindeki yaya hareketlerini zorlaştırmakta ve yaya güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Hareket kolaylığı sağlayan aydınlatma tasarımı, bölgede yetersizdir. Bazı han kapılarının kapalı olması sonucu, mekanlar arası geçişler engellenmekte, bölgedeki sirkülasyon bütüncül bir şekilde sağlanamamaktadır.

Hanlar Bölgesi'ndeki eğimli alanlarda genelde rampalar kullanılmakta, çok dik yokuşlarda merdiven çözümlerine gidilmektedir. Görsel analizler sonucunda mevcut han yapılarının çoğunda, han girişlerinin çocukların ve engelli insanların ulaşımına uygun olduğu saptanmıştır.

Öneriler:

Tarihi akslara araç girişleri mümkün olduğunca azaltılmalı, hatta bu akslar yayalaştırılmalıdır. Bölgede yapılacak yayalaştırma çalışmaları sonucu; mevcut tarihi doku korunacak, yaya güvenliği sağlanacak ve bölge insanlar tarafından çekici kılınacaktır. Gündüz yoğun olarak kullanılan Hanlar Bölgesi'nin, günün her saati güvenli olması aydınlatma tasarımıyla desteklenmelidir. Günümüzde, kapalı olan bazı han kapılarının açılarak, sokaklar arası bağlantıların arttırılması sağlanmalıdır.

Gerekli olan yerlerde, eğim yüzdelerinin engelli, yaşlı ve çocuklu insanların kullanımına uygun seviyeye getirilmesi için özel tasarımlar yapılmalıdır. Merdivenli alanlarda engelli kullanıcılar için rampa şeklinde uygun alternatif geçişler sağlanmalı, sokak genişliğine göre kaldırım genişlikleri ayarlanmalıdır.

8.5. Hanlar Bölgesi'nin 'Okunabilirlik' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler;

Sonuçlar:

Hanlar Bölgesi'nde yeterli sayıda ve kalitede yönlendirme ve bilgilendirme tabelasının bulunmayışı, bölgenin okunabilirliğini engellemektedir. Dar sokaklara ve yoğun sirkülasyona sahip Hanlar Bölgesi'nde, anlamlı ve kullanışlı bilgiler sağlayan yaya işaretlerinin eksikliği, bölgede araç ve yaya trafiğinde karışıklıklara yol açmaktadır. Bölgenin han yapılarını tahrip eden niteliksiz ekler ve bölgedeki bakımsızlık okunabilirliği negatif yönde etkilemektedir.

Öneriler:

Tescilli eserlerin, restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak iyileştirmesi ile imar planına uygun olarak yapılacak yeni tasarım alanlarında kullanılacak yerel ve kaliteli malzemeler, bölgenin okunabilirliğini arttıracaktır.

Hanlar Bölgesi için yapılacak işaret sistemi tasarımlarında, en az bilgiyle maksimum basitlik ve açıklığı sağlamak amaçlanmalıdır. İşaret sisteminin görsel ve işlevsel tasarımı, bölge içerisindeki yönlendirmeyi kolaylaştırarak, insanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlamalıdır. Gece, işaretlerin uygun şekilde aydınlatılmasıyla, bölgenin okunabilirliği arttırılmalıdır.

8.6. Hanlar Bölgesi'nin 'Çeşitlilik' Açısından İncelenmesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuç ve Öneriler;

Sonuçlar:

Hanlar Bölgesi'nde bina tipi çeşitliliği olarak; han, çarşı ve dini yapılar görülmektedir. Han mimarisi ve fonksiyonlar, zaman içerisinde farklı dönemlerde değişimler göstermiştir. Bu yapılardaki malzeme farklılıkları, pencere düzenleri gibi yapı malzemesi ve yapı elemanlarındaki değişimlerden bu dönemlerin mimari uslüp farklılıkları görülmektedir. Han yapılarının avlu sayısı; tek, iki ve üç avlulu olarak çeşitlenirken, avlu büyüklükleri de farklılık gösterebilmektedir. Farklı dönemlerdeki depremler ve yangınlar sonrası, bazı malzemelerde değişimler gözlenmektedir. Örneğin, yangınlardan sonra ahşap malzeme kaldırılarak, taş ve tuğla kullanılmıştır.Han yapıları genellikler arazi tipolojisine uygun olarak inşaa

edilmişlerdir. Han planlarındaki çeşitliliğe, arsanın biçimi ve yola uygunluğu etki etmiştir.

Öneriler:

Hanlar Bölgesi'nde görülen mekansal çeşitlilik, yapısal ve işlevsel çeşitliliğinin korunmasıyla devam ettirilmelidir. Bölgede bulunan 'tescilli yapılar'ın restorasyon temel ilkelerine göre orjinaline uygun olarak restorasyonu ve iyileştirmesi yapılarak, bölgedeki yapısal çeşitlilik korunmalı, bu yapılara yapısal özellikleriyle uyumlu fonksiyonlar verilerek, her kesimden insanın bir arada ilişki içinde bulunmasını sağlayacak işlevsel çeşitlilik sağlanmalıdır.

Hanlar Bölgesi'nin, ticari kullanımlarının yanında, barındırdığı tarihi değerler bakımından mimari özellikleri ortaya çıkartılıp yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından tanınması, bölgeye turizm fonksiyonu getirilerek sağlanabilir. Desantralizasyon kararlarıyla bölgeden taşınan atölyelerde üretilen malzemelerin satılacağı mekanlar ve bu sanatların öğretileceği kurslarla, kullanım çeşitliliği arttırılmalıdır. İmar planına uygun olarak yeni yapılacak tasarımlarda bölgedeki özgün mekansal çeşitlilik esas alınmalı ve yerel malzeme çeşitliliği kullanılmalıdır.

Türkiye'de ticaretin başkenti olan Hanlar Bölgesi, gerek anıtsal yapıları gerekse kendine özgü mimari kimliği ile geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanlar tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Zaman içerisinde ekonomik ve kültürel değişimlerden bölge dokusu olumsuz yönde etkilenmiş ve tarihsel kimliği zarar görmüştür. Yazılı ve görsel araştırmalar sonucunda Hanlar Bölgesi'nin niteliksiz eklerden arındırılarak özgün dokusuna kavuşturulması gerektiği anlaşılmaktadır. Yapılacak olan kentsel tasarım çalışmalarında, bölge öncelikle; karakter, süreklilik ve çevreleme, kamusal alan kalitesi, hareket kolaylığı, okunabilirlik ve çeşitlilik gibi kentsel tasarım ilkeleri göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Yoğun ticaret aktivitesinin yapıldığı Hanlar Bölgesi, yapılacak olan kentsel tasarım çalışmaları sonucu, kullanıcıların her türlü ihtiyacına cevap verecek hale getirilmelidir.

KAYNAKLAR

Ataman, S.Y., 1997. Türk İstanbul, İBB. Kültür İşleri Daire Bşk. Yay. no.39, İstanbul

Bacon, E., 1974. Design of Cities, Penguin Books, New York

Bal, U., 2007. Utilization Of Urban Design Principles In Designing The Urban Space – Case Studes On The Netherlands And Turkey, *Yüksek Lisans Tezi*, İzmir Yüksek Teknolojisi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir

Barillari, D., 1997. İstanbul 1900, Yem Yayınları, İstanbul

Başer, A., 2002. 16. yy. Hanları ve Küçük Çukur Han'ın Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Baştürk, Ö., 2000. Peyzaj Tasarım Kriterleri Açısından, Açık Mekanlarda İnsan-Çevre Etkileşimi, *Yüksek Lisans Tezi,* İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Bilecik, G., 2002. "Fetihten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi" Türkler Ansiklopedisi, c.10, Ankara

BİMTAŞ, 2005-2007. Tarihi Yarımada Eminönü Ve Fatih İlçeleri Sit Alanları 1/500 ve 1/1000 Ölçekli Koruma Planları Doğrultusunda Kentsel Koruma-Yenileme-Dönüşüm Kapsamında Ekonometrik Model Oluşturulması Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi Arşivi

Can, S., 1996. İstanbul Yarımadası Tarihi Ticaret Bölgesinin Analizi ve Bozulan Dokunun Yeniden Kurulmasında Tasarım Önerileri, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul

Cantay, G., 1994. Hanlar maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c.3. İstanbul

Cerası, M.M., 1999. Osmanlı Kenti; Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Çev. Aslı Ataöv, Y.k.y.

Cezar, M., 1985. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, İstanbul

Çınar, Z., 1996. Kentsel Çevrede Mekan - Kentsel Mekan Kavramının İrdelenmesi Ve Boğaziçi Mekanı, *Yüksek Lisans Tezi,* İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Çubuk, M., 1982. Zaman ve Kentsel Çevre Oluşumu, M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul

DETR, 2000. "Urban Design in the Planning System: Towards Better Practise", Commission for Architecture and the Built Environment, London

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994. "Çarşılar maddesi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

Eisner, S., Gallon, A., 1993. "The Urban Pattern: City Planning and Design", Van Noistrand Reinhold, New York

Eriş, C., 1992. İstanbul'da Merkezi Ticaret Bölgesi Ticaret Yapılarının Gelişimi ve Tahtakale Halil Ağa Hanı (Cinci Han), *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Eyice, S., 1994. "Elçi Hanı" maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c.3

Giritlioğlu, C., 1991. Şehirsel Mekan Öğeleri Ve Tasarımı*,* İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Kitaplığı, İstanbul

Gözel, İ.O., 1998. Tarihi Yarımada Bütününde Süleymaniye Bölgesinin Kentsel Peyzaj Açısından Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi,* M.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Gülcan, T., 1990. 18.Yüzyıl İstanbul Tarihi Yarımada Ticaret Hanları, *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Gülenaz, N., 1998. İstanbul'daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajların Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi*,* İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul

Gülersoy, Ç., 1979. Kapalı Çarşının Romanı, İstanbul

Güran, C., 1976. Türk Hanlarının Gelişimi Ve İstanbul Hanları Mimarisi, İstanbul

Heyet, 2003. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul

Janin, R., 1950. Constantinople Byzanüne, Paris

Katıtaş, S., 1990. 17.yüzyıl İstanbul Hanları, *Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Kortan, E., 1993. "Kentsel Tasarım, Kentsel Estetik", 2.Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Post Urbanizm Ve Kentsel Tasarım, MSÜ, İstanbul

Kuban, D., 1970. "İstanbul'un Tarihi Yapısı", Mimarlık Dergisi

Llevelyn, Devies, 2000. "Urban Design Compendium", English Partnerships, London

Mantran, R., 1990. 17.Yüzyılın 2. yarısında İstanbul, Türk Tarih Kurumu Yay., c.1, İstanbul

Moughtin, C., 1996. Urban Design: Green Dimensions Butterworth- Heinemann, Oxford

Moughtin, C., 2003. Urban Design: Method and Techniques ELSEVIER, Oxford

Özgüç, N., 1994. "Eminönü İş Merkezi Alanı" maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, c.3. İstanbul

Özkan, A., 2003. Eminönü Hanlar Bölgesinin Cumhuriyetten Günümüze İzlenen Değişimi Ve Yeniden Değerlendirilmesinde Öncelikli Bölgenin Saptanması, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul

Pardorokes, V., 1992. Kentsel Mekan Tasarım İlkeleri Ve Mimari Oluşuma Etkileri, *Yüksek Lisans Tezi,* İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Sakaoğlu, N. ve Akbayar, N., 1999. Osmanlı'da Zenaatten Sanata, Körfez Bank, c.1, Osmanlı'nın 700. Yılına Armağan, İstanbul

Sakaoğlu, N., 1994. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, c.3. İstanbul

Sandalcı, M., 2000. Max Fruchtermann Kartpostalları, Koç Bank, İstanbul

Susmuş, Y., 1999. Kentsel Mekanda Estetik Değerler, *Yüksek Lisans Tezi,* İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Aydemir, Ş., Aydemir, S. E., Beyazlı, D. Ş., Ökten, N., Öksüz, A. M., Sancar, C., Özyaba, M. ve Türk Y. A., 2004. Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı, Akademi Kitabevi, Trabzon

Tunbiş, M., 1987. Peyzaj Tasarım Ders Notları, Y.Ü.Mimarlık Fakültesi, İstanbul

Ünver, A. S., 1995. İstanbul Risaleleri, İ.B.B. Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., c.1, İstanbul

Wiener, W.M., 1998. Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanları, Numune Matbaacılık, İstanbul

Yenal, E., 2000. 100 Yapı, YKY. Yayınları, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

11 Ocak 1983'de Edirne'de doğdu. 2000 yılında Çanakkale Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi'ni bitirdikten sonra, aynı yıl İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. 2004 yılında mezun oldu. 2005 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Disiplinler Arası Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programı'na başladı. Halen Yüksek Lisans çalışmalarına devam etmekte ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde görev yapmaktadır.